

દિવ્ય જીવન

વાર્ષિક લવાજમ : રૂ. ૧૦૦/-

જુલાઈ-ઓગસ્ટ
૨૦૦૬

ગુરુપૂર્ણિમા-ગુરુવંદના

અંદર જુઓ

તમારી અંદર ભગવાન છુપાઈને બેઠા છે. તમારી અંદર અમર આત્મા છે. તમારી અંદર આખૂટ આધ્યાત્મિક ખજાનો છે. તમારી અંદર આનંદનો સમુદ્ર છે. તમે જે નાશવંત ઐન્જિક પદાર્થોમાં સુખ મેળવવા નિષ્ફળ પ્રયત્ન કરો છો, તે સુખ શોધવા માટે તમે અંદર જુઓ. તમારા આત્મામાં કે પરમાત્મામાં શાંતિથી વિશ્રાંમ કરો. બધું જ તેમનાં ચરણોમાં સમર્પિત કરો. તમારો અહંકાર તેમનાં ચરણોમાં મૂકી દો અને હળવા થઈ જાઓ. તે તમારી પૂરેપૂરી સંભાળ લેશો. તે તમારા માટે ગમે તે અને બધું જ કરશો. અભ્યાસ કરો, અનુભવો. પરમ આનંદ અનુભવો.

- સ્વામી શિવાનંદ

જન્માષ્ટમી પર્વ નિભિતે
ભગવાન પૂર્ણપુરુષોત્તમ 'શ્રીકૃષ્ણ' દર્શન

શ્રી સ્વામી શિવાનંદજી મહારાજની પ્રેરણાથી પ્રકાશિત

દિવ્ય જીવન

વર્ષ: ૬

અંક: ૭-૮

જુલાઈ-ઓગસ્ટ-૨૦૦૮

સંસ્થાપક અને આધતંત્રી:

બ્રહ્મલીન શ્રી સ્વામી યાજ્વલ્યાનંદજી
(ડૉ. શિવાનંદ અધ્યર્થુજી)

સંપાદક મંડળ:

શ્રી સ્વામી અધ્યાત્માનંદજી
ડૉ. મફિતલાલ જે. પટણી
ડૉ. હરીશ હિવેદી

•
લેખ મોકલવાનું સરનામું:

તંત્રીશ્રી: ડૉ. મફિતલાલ જે. પટણી
૪, વિશ્વભારતી સોસાયટી,
નવરંગપુરા ટેલિફોન ટાવર પાસે,
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૬
ફોન: ૨૬૪૦૮૪૦૬

•
મુખ્ય કાર્યાલય:

'દિવ્ય જીવન' માસિક, તેમું લવાજમ:
સ્વામી ચિદાનંદ સર્વજીવસેવાનિધિ
ઈતર પત્રવ્યવહાર અને મહામંત્રીનું કાર્યાલય:
ગુજરાત દિવ્ય જીવન સંઘ
શિવાનંદ આશ્રમ,
જોધપુર ટેકરા, શિવાનંદ માર્ગ,
અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૫
ફોન: ૨૬૮૬૧૨૩૪
ટેલિફેક્સ: ૨૬૮૬૨૩૪૫

•
E-mail :

sivananda_ashram@yahoo.com

Website : <http://www.divyajivan.org>

લવાજમ

ભારતમાં

વાર્ષિક લવાજમ	: ર. ૧૦૦/-
શુભેશ્વર લવાજમ	: ર. ૧૦૦૦/-
(૧૫ વર્ષ માટે)	
પેટ્રન લવાજમ	: ર. ૨૫૦૦/-
છૂટક નકલ	: ર. ૧૦/-
વિદેશ માટે:	
વાર્ષિક રૂ 12 અથવા રૂ 48 (એર મેઝિલ)	
પેટ્રન રૂ 250 અથવા રૂ 160 (એર મેઝિલ)	
ઇક્સ ડ્રાફ્ટ (અમદાવાદ) દ્વારા	

૩૫

એવમાત્મારણો ધ્યાનમથને સતત કૃતે ।
ઉદ્દિતાવગતિજ્વાલા, સર્વજ્ઞાનેન્ધનં દહેત् ॥
અરુણેનેવ બોધેન, પૂર્વ સન્તમસિ હતે ।
તત આવિર્ભવેદાત્મા, સ્વયમેવાંશુમાનિવ ॥
આત્મા તુ સતત પ્રાસોઽચ્યપ્રાસવદવિદ્યા ।
તત્ત્રાશો પ્રાસવદ્વાતિ, સ્વકષ્ઠાભરણં યથા ॥

આત્મબોધ:-૪૩,૪૪,૪૫

એવી રીતે આત્મરૂપ અરણીમાં ધ્યાનરૂપ મંથન સતત કરવાથી ઉદ્દ્ય પામેલી જ્ઞાનરૂપી જ્વાલા સર્વ અજ્ઞાનરૂપી ઈધણાંને બાળી નાખે છે.

અરુણાની જેમ જ્ઞાનથી પૂર્વે અજ્ઞાન દૂર થયા પછી સૂર્યની જેમ આત્મા પોતાની મેળે જ આવિર્ભવ પામે છે.

આત્મા તો નિત્ય પ્રામ છે, પણ અવિદ્યા વડે અપ્રામના જેવો ભાસે છે. તેના નાશમાં પોતાનું કંઠાભરણાની જેમ પ્રામ જેવો પ્રતીત થાય છે.

શિવાનંદ વાણી

જીભ બેધારી તલવાર છે. તે ધણો શક્તિશાળી અવયવ છે. જો તેને નિયંત્રિત કરવામાં આવે તો બીજા બધા અવયવો કાબૂમાં આવી જાય છે. બધા અવયવોમાં જીભ સૌથી વધુ તોફાની અને શક્તિશાળી છે. શબ્દોમાં પ્રચંડ શક્તિ રહેલી છે. શબ્દો વડે તમે બીજાઓને હિંમત આપી શકો છો અને પ્રસ્ત્ર કરી શકો છો. શબ્દો વડે તમે બીજાઓને નાખુશ કરી શકો છો અને તેમને બરબાદ પણ કરી શકો છો. શબ્દોની મદદથી ગુરુ શિષ્યોને જ્ઞાન આપી શકે છે. શબ્દોથી વક્તા તેના શ્રોતાઓને મુગ્ધ કરી શકે છે. મીઠા શબ્દોનો ઉપયોગ કરો અને અન્યનાં હૃદયોને જીતી લો. શબ્દ એ ભગવાનનું વ્યક્ત સ્વરૂપ છે. શબ્દની પસંદગીમાં ખૂબ કાળજી રાખો. કદાપિ કઠોર શબ્દોનો ઉપયોગ ન કરો. જો તમારે ધ્યાનમાં જરૂરી પ્રગતિ કરવી હોય, તો તમારે વાણીનું તપ કરવું જોઈએ. તમારે હંમેશાં મધુર અને પ્રિય શબ્દો બોલવા જોઈએ. કોઈપણ ભોગે તમારે હંમેશાં સત્ય જ બોલવું જોઈએ. તમારે વાણીથી બીજાની લાગણી ન દુભવવી જોઈએ. - સ્વામી શિવાનંદ

પ્રકાશક-મુદ્રક : શ્રી સુમંતરાય સી. દેસાઈ વતી માલિક ગુજરાત દિવ્ય જીવન સંઘ દ્વારા પ્રિન્ટ વિઝન પ્રા. લિ., પ્રિન્ટ વિઝન હાઉસ, આંબાવાડી, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૬ પ્રેસ ખાતે છિપાવી શિવાનંદ આશ્રમ, જોધપુર ટેકરા, સેટેલાઈટ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૧૫થી પ્રકાશિત કર્યું.

અનુક્રમ

૧. શલોક - આત્મબોધ	શ્રીમદ્ આદ્ય શંકરાચાર્ય	૧		
૨. અનુક્રમ, તહેવાર સૂચિ	૨		
૩. સંપાદકીય	સંપાદક	૩		
૪. ગુરુ	ગુરુદેવ શ્રી સ્વામી શિવાનંદજી	૪		
૫. ભજ ગોવિંદમુ	શ્રી સ્વામી ચિદાનંદજી	૮		
૬. ગીતાદર્શન	શ્રી સ્વામી કૃષ્ણાનંદજી	૧૨		
૭. સાધનાના સહાયકો	શ્રી સ્વામી સત્યચિદાનંદજી	૧૬		
૮. મનાને શલોક-મનોબોધ	શ્રી સ્વામી અધ્યાત્માનંદજી	૨૦		
૯. શિવાનંદ કથામૂત્ત	ગુરુદેવના સંચાસી શિષ્યો	૨૨		
૧૦. આચારાંગ સૂત્ર	આચાર્ય વિજયરત્નસુંદરસૂરિજી	૨૭		
૧૧. યોગ એ જ જીવન	શ્રી સ્વામી અધ્યાત્માનંદજી	૨૮		
૧૨. પ્રસંગ વાર્તા	શ્રી રમણલાલ સોની	૩૦		
૧૩. ભારતનો આ સંત	શ્રીમતી યુવોન લખો	૩૨		
૧૪. ઉપનિષદ-યાત્રા	શ્રી ગુણવંત શાહ	૩૬		
૧૫. The TOMS RIVER TIMES	૩૮		
૧૬. શ્રી સાંદ્ર કથામૂત્ત-એક અવલોકન	૪૦		
૧૭. અધ્યાત્મ માર્ગ ગ્રહણ કરનારે	કઈ જગ્યાતિ રાખવી ?	શ્રી કાંતિલાલ કાલાણી	૪૨	
	૧૮. અન્ય સંપ્રદાયોમાં ઝોં	શ્રી ધીરુભાઈ શુક્રલ	૪૪	
	૧૯. અધ્યાવકગીતા તત્ત્વાવલોકન	ડૉ. કલાબહેન પટેલ	૪૭	
	૨૦. દિવ્યભૂમિ સતોપથ-૧	શ્રી ભાણદેવ	૫૧	
	૨૧. માધુર્યના પૂર્ણાવિતાર	યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ	ડૉ. હરીશ દ્વિવેદી	૫૬
	૨૨. પૂજ્યશ્રી સ્વામી અધ્યાત્માનંદજીની મહારાજની	૫૮	
	૨૩. દિવ્યયાત્રા-૨૦૦૮નો સંક્ષિપ્ત અહેવાલ	૬૩	

તહેવાર સૂચિ

જુલાઈ-ઓગસ્ટ, ૨૦૦૮

તા.	તિથિ	(અષાઢ સુદ)
૩	૧૧	એકાદશી - દેવશયની એકાદશી
૪	૧૨	પ્રદોષ પૂજા, શ્રી સાવન પૂજા, ચતુમસ્ય ક્રત શરૂ
૬/૭	૧૪/૧૫	પૂર્ણિમા
૮	૧૫	શ્રી ગુરુપૂર્ણિમા, શ્રી બ્યાસપૂજા, શ્રી ગુરુપૂજા
		(અષાઢ વદ)
૧૬	૮	ગુરુદેવ શ્રી શિવાનંદજી મહારાજની ૪૬મી આરાધના પુષ્યતિથિ
		દક્ષિણાયન શરૂ
૧૮	૧૧	એકાદશી
૧૯	૧૨	પ્રદોષપૂજા
૨૧/૨૨	૧૪/૩૦	અમાવાસ્યા
૨૨	૩૦	અમાવાસ્યા, સૂર્યગહણ
		(આવણ સુદ)
૨૬	૫	શ્રી નાગપંચમી
૨૮	૭	શ્રી ગોસ્વામી તુલસીદાસ જયંતી
		ઓગસ્ટ
૧	૧૧	એકાદશી
૩	૧૩	પ્રદોષપૂજા
૪	૧૫	પૂર્ણિમા, રક્ષાબંધન
		(આવણ વદ)
૧૩	૮	શ્રી કૃષ્ણજયંતી
૧૬	૧૧	એકાદશી
૧૮	૧૩	પૂ. શ્રી સ્વામી ચિદાનંદજી મહારાજની પ્રથમ પુષ્યતિથિ આરાધના, પ્રદોષપૂજા
૨૦	૩૦	અમાવાસ્યા
		(ભાદરવા સુદ)
૨૩	૪	શ્રી ગણેશ ચતુર્થી, શ્રી વરાહ જયંતી
૨૪	૫	અધિપંચમી
૨૭	૮	રાધાઅષ્ટમી
૩૧	૧૧	એકાદશી

દિવ્ય સ્કુલિંગ

અમૂલ્ય અને વિશાળ જિંદગી : ‘ઈશાવાસ્યમિદ્ સર્વ્ય। - બ્રહ્માંડનો દરેક અણુ ભગવાનના ચેતનથી ધબકી રહ્યો છે.’ લીલા ધાસ અને ફૂલો સાથે સ્મિત કરો, છોડવાઓ અને ડાળીઓ સાથે હાથ મિલાવો. બધા પડોશીઓ, કૂતરાં-બિલાડાં-ગાયો-મનુષ્યો-વૃક્ષો સાથે - ટૂંકમાં પ્રકૃતિના દરેક સર્જન સાથે મૈત્રી કેળવો. તમે પૂર્ણ અને સભર જિંદગી પામશો.

- સ્વામી ચિદાનંદ

સંપાદકીય

દિવ્ય જીવનનો આ એક જુલાઈ અને ઓગસ્ટનો સંયુક્ત અંક છે. આ અંક આપના હાથમાં આવશે તે દિવસે શ્રી ગુરુપૂર્ણિમાનું પવિત્ર પર્વ હોઈ શકે. પ્રત્યેક સાધકના જીવનમાં ગુરુનું મહત્વ સ્થાન છે. જેવી રીતે બાળકોથી તેમના માતાપિતાની ઓળખાણ થાય છે, તેવી જ રીતે શિષ્યોથી ગુરુનાં ગૌરવ અને મહિમાનું પ્રદર્શન થાય છે.

આપણે આપણાં જીવન અને વિચારધારાને અત્યંત સંકુચિત કરી નાખ્યાં છે. તેથી જ આપણે ગુરુને વ્યક્તિ તરીકે જોઈએ છીએ. તત્ત્વ તરીકે સ્વીકારતા નથી. ગુરુનો મહિમા અપાર છે. “અણોરણીયા - મહતોમહિયા” એવું કહેવામાં આવ્યું છે. ગુરુ વ્યક્તિ નથી. સમાચિ છે. ગુરુ શરીર નથી, સત્ત્વ તત્ત્વ છે. ગુરુ એક શરીરમાં સમાહિત વ્યક્તિત્વ નથી. તે સાર્વભૌમ સર્વજ્ઞ હિતકારી સંસ્થાન છે. તેથી શિષ્યો પણ આવી જ રીતે વ્યક્તિ મટીને સંસ્થા બની જતા હોય છે.

જ્યારે જ્યારે આપણે ગુરુ-શિષ્ય કે સંસ્થાઓ સંબંધી આપણી વિચારણા-ધારણાનું પ્રસ્તુતિકરણ કે પ્રદર્શન કરતા હોઈએ ત્યારે તેમાં આપણી વ્યક્તિગત નિષ્ઠાનું જ માત્ર સંકુચિત પ્રદર્શન કરીને બંધાઈ જવું નહીં જોઈએ. જ્યાં સુધી ગુરુ તેમના શરીરમાં છે, ત્યાં સુધી જ તેમને દેશ અને કાળનાં બંધન છે. જ્યારે શ્રી ગુરુદેવ આ દેહથી મુક્ત થાય ત્યારે તેઓ ગગન સંદેશ અને એકમાત્ર ‘તત્વમસ્તિ’માં જ પ્રતિષ્ઠિત છે. અર્થાત્ અહું બ્રહ્માસ્મિ - હું તો બ્રહ્મ હું જ પરંતુ હે શિષ્ય તું પણ ‘તત્ત્વ ત્વમ્ અસ્તિ’ અને પ્રજ્ઞાનાં બ્રહ્મ. આ ‘હું, તું અને સંહળું’ તેનાં કુંડળામાંથી બહાર આવવાની સાધના જ દિવ્ય જીવન છે. વ્યક્તિગત વિચારાતી કુંઠિતતામાં જ ગુરુ મહિમા અને ગૌરવને આપણે હાસ પહોંચાડતા હોઈએ છીએ. આપણાં દુભર્જિયે આપણે ‘ગુરુ’ને સીમિત કરી નાખ્યા છે. ગુરુ આદિ છે, અનાદિ છે, અખંડ છે, પરબ્રહ્મ છે. તેથી જ સર્વથા સર્વને માટે એક જ સરખા ફૂપામય, કરુણાકારી અને શિષ્યના બહુવિધ માંગલ્યના પ્રિયકર છે. તે પવિત્ર ગુરુતત્વને જાણીએ, માણીએ અને આચરણમાં પ્રતિષ્ઠિત કરીએ ત્યાં જ જીવન સાર્થક્ય.

જુલાઈ અને ઓગસ્ટ બંને મહિનાઓમાં બ્રહ્મલીન શ્રીમત્ સ્વામી સદ્ગુરુદેવ શિવાનંદજી મહારાજશ્રી અને બ્રહ્મલીન ગુરુભગવાન શ્રીમત્ સ્વામી ચિદાનંદજી મહારાજના પવિત્ર પ્રાકટ્ય પર્વો આવે છે. બંને ભગવત્ સ્વરૂપોને શ્રીચરણે કોટી કોટી વંદના.

ઓગસ્ટ મહિનામાં પવિત્ર રક્ષાબંધન, જન્માષ્ટમી, સ્વતંત્રતા દિવસ, શ્રી ગણેશ ચતુર્થી અને પારસીઓની પતેતીનાં પ્રમુખ પર્વો તથા શ્રી શિવઆરાધનાનો પવિત્ર આવણ માસ પણ આવે છે. ‘પતેતી’ પારસીઓનું પર્વ પવિત્ર ‘આતશ’ અન્નિ ઉપાસનાનું પર્વ છે. અન્નિતત્વ પવિત્રતાનું ઘોતક છે. મન વાણી વિચાર વર્તનમાં પવિત્ર બનીએ. મહાદેવ ઝેર ‘પી’ને જગત માટે અમૃતની રક્ષા કરવાનો સંદેશ આપે છે - ‘હું દુઃખી થઈશ પરંતુ તમોને સુખ સમૃદ્ધિ મળે તદર્થે સદા સર્વદા પ્રયત્નશીલ અને જાગૃત રહીશ.’

આ બધું પરોપકારનું જ સ્વરૂપ અને પરોપકારાર્થે પ્રાથમિક આવશ્યકતાનું આવાહન છે.

આપણા સર્વે ગુરુજ્ઞનોના જીવનના પ્રત્યેક શાસ પરોપકારાર્થે જ જીવાયા-સ્પષ્ટિત થયા. આપણે આપણા સ્વાર્થ અને અહું-મમકારને અળગા કરીને - ‘બહુજ્ઞ હિતાય - સુખાય’ લોકકલ્યાણ અને સર્વસાધારણ જનગણને માટે કેટલા વિશેષ ઉપયોગી થઈ શકીએ ત્યાં જ છે વાસ્તવિક દિવ્ય જીવન. આપણાં જીવન સેવા, પ્રેમ, પરોપકાર, ઉદારતા, પવિત્રતાથી સભર તો હોય જ પરંતુ જીવનસાધનાની સરવાણીમાંથી વિક્રિમ ન થાય તે માટે અત્યંત જાગૃતિ માગી લે છે. આપણાં જીવન શ્રી પ્રભુચરણે સમર્પિત બને, શ્રી ગુરુપ્રદૂત દિવ્ય પથ પર સદા અગ્રેસર થતાં રહે, એ જ અભ્યર્થના. ઊં શાંતિ.

- સંપાદક

ગુરુ

ગુરુદેવ શ્રી સ્વામી શિવાનંદજી

ગુરુ એ મુમુક્ષુને માર્ગદર્શન આપવા માટે સાકારરૂપે પ્રકટ થયેલા સાક્ષાત્ પરમેશ્વર છે. ઈશ્વરની કરુણા જ ગુરુનું રૂપ ધારણ કરે છે. ગુરુનાં દર્શન એટલે સાક્ષાત્ ઈશ્વરનાં દર્શન. ગુરુની ઈશ્વર સાથે એકતા છે. સાધકને એ ભક્તિની પ્રેરણા આપે છે. એમની હાજરી બધાને પાવન કરે છે.

અમૃતસ્વરૂપ પરમાત્મા અને માનવની વચ્ચે ગુરુ કહીરૂપે છે. ‘આ’માંથી ઊંચે ચરી તે ‘તે’ સુધી પહોંચેલ છે, આવી વિભૂતિ તે ગુરુ. મુક્ત રીતે, નિર્વિઘ્ને બંને લોકમાં વિચરનાર ગુરુ જાણે અમરતાને ઊભરે ઊભા છે અને સંસારમાં મથી રહેલા જીવને નીચા વળી એક હાથના ટેકાથી ઊંચે ઉઠાવી, બીજે હાથે એને તેડી લે છે અને અનંત સત્ય-ચેતનાના શાશ્વત આનંદના સાપ્રાજ્યમાં તેને સ્થાપે છે.

શ્રી સદ્ગુરુ

પરમાત્માની આજ્ઞા હોય તે જ ગુરુ થઈ શકે. માત્ર પુસ્તકોના અભ્યાસથી જ ગુરુ થવાય નહિ. જેણે વેદાભ્યાસ કર્યો હોય અને જેને અનુભ્વવ દ્વારા આત્માનો સાક્ષાત્કાર થયો હોય એ જ ગુરુપદે સ્થાપિત થઈ શકે. જીવન્મુક્ત સંત જ સાચા ગુરુ કે ઉપદેશક થઈ શકે. એવા સદ્ગુરુ બ્રહ્મ કે પુરુષોત્તમથી બિના નથી. એ બ્રહ્મરૂપ જ છે.

સદ્ગુરુને અસંખ્ય સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થયેલી હોય છે. પરમાત્માની સમસ્ત સંપત્તિ ને સમસ્ત દિવ્ય ઔશ્યર્થના એ સ્વામી છે, પરંતુ સિદ્ધિઓનું સ્વામિત્વ એ સંતની મહત્વા પ્રકટ કરનાર કસોટી નથી. એના આત્મ-સાક્ષાત્કારની સાબીતીની પણ એ કસોટી નથી. સાધારણ રીતે સાચા ગુરુ એવી સિદ્ધિ કે ચ્યામલ્કારનું પ્રદર્શન કરતા નથી. છતાં કોઈ વખતે સાધકને અલોકિક વસ્તુઓના અસ્તિત્વની પ્રતીતિ થાય, એના હદ્યમાં શક્તા પ્રકટે અને પ્રોત્સાહન મળે તે માટે તે તેમ કરે છે.

સદ્ગુરુ એટલે સ્વયં બ્રહ્મ. એ કરુણા, જ્ઞાન અને પરમાનંદના મહાસાગર છે. તમારા આત્માના એ

નાખુંદા છે, આનંદના હુંવારા સમા છે. સર્વે પ્રકારનાં વિધન, દુઃખ અને કલેશના એ નિવારનાર છે. સત્ય અને દિવ્ય પથના એ મ્રદર્શક છે. એ અજ્ઞાનના આવરણને ચીરી નાખે છે અને સાધકને દિવ્ય અને અમર બનાવે છે. આપણી અધમ પૈશાચિક પ્રકૃતિમાં એ પરિવર્તન લાવે છે. સંસારરૂપી સાગરમાં ડૂબી રહેલાને એ જ્ઞાનરૂપી દોરનું ફેંકી ઉપર ખેંચી લે છે. એમને માત્ર મનુષ્યરૂપે ન જુઓ, જેટલા મનુષ્યરૂપે જોશો એટલા તમે પશુ બનશો. ગુરુનું પૂજન કરો, એમને ભક્તિપૂર્વક પ્રણામ કરો.

ગુરુ ઈશ્વર છે. એમનો શબ્દ એટલે પરમાત્માનો શબ્દ. એમણે કંઈ પણ શીખવવાની જરૂર પડતી નથી. એમની હાજરી અને સહચાર માત્રથી જ દિવ્યતા, પ્રેરણા અને ઉત્સાહ આપોઆપ મળી રહે છે. એમનો સત્સંગ એટલે સ્વયંપ્રકાશ. એમના સહવાસમાં જીવવું એ આધ્યાત્મિક શિક્ષણ છે. ગ્રંથસાહેબ વાંચવાથી ગુરુની મહત્તમાનું જ્ઞાન થાય છે.

માનવ માનવ પાસેથી જ શીખે છે, એટલે ઈશ્વર માનવશરીર દ્વારા જ શિક્ષણ આપે છે. ગુરુએ પૂર્ણતાનો માનવીય આદર્શ છે. જે બીબામાં તમે પોતાને થાળવા માંગતા હો એની તે આકૃતિ છે. તમારા મનને તરત જ ખાતરી થશે કે આવા મહાન આત્મા પૂજા અને ભક્તિને પાત્ર છે.

ગુરુ એટલે મોક્ષનું દ્વાર. પરમ ઉચ્ચ, સત્ત્ર-ચિત્ર-આનંદમય અવસ્થાનું એ પ્રવેશદ્વાર છે. પરંતુ એમાં પ્રવેશ તો સાધકે જ કરવાનો છે. ગુરુ તો માત્ર સહાયક છે. સાધનાના અભ્યાસરૂપી કર્તવ્યનો બોજો તો મુમુક્ષુ સાધક પર જ છે.

ગુરુની આવશ્યકતા

આધ્યાત્મિક માર્ગ ડગલાં માંડનારને માટે ગુરુની જ્ઞાન જરૂર છે. જેમ જ્યોતનું જ્ઞાન મેળવવા માટે પ્રજ્વલિત જ્યોત જોઈએ, તે જ પ્રમાણે પ્રકાશમય આત્મા જ બીજા આત્માને પ્રકાશિત બનાવી શકે.

કેટલાક એક આપમેળે કેટલાંય વરસો સુધી ધ્યાનધારણા કરે છે, પણ પાછળથી એમને ગુરુની ખરેખરી જરૂર જણાય છે. માર્ગમાં આવતાં કેટલાંય વિઘ્નો ને અડચણોથી કેમ બચવું એની ખબર પડતી નથી. ત્યારે તે ગુરુની શોધમાં નીકળી પડે છે.

જે બદરીનાથ જઈ ચૂક્યો હોય એ માણસ જ તમને એના માર્ગની વાત કરી શકશે. આધ્યાત્મિક પ્રવાસની બાબતમાં માર્ગ શોધવો વધારે અધરો છે. તમારું મન તમને વારંવાર ઊંઘ માર્ગ લઈ જશે. અડચણો અને ખાડામાંથી બચાવી સાચે રસ્તે તમને દોરી જવાને ગુરુ જ સમર્થ છે. એ તમને કહેશે, “આ માર્ગ મોક્ષ તરફ અને આ બંધન તરફ લઈ જશે.” તમે બદરીનાથ જવા માગતા હશો, પણ આવા માર્ગદર્શન વિના પહોંચશો દિલ્લી.

શાસ્ત્રો તો કેડી વિનાનાં ગાઢ જંગલ જેવાં છે. એમાં ન સમજાય તેવાં વિધાનો છે. તે કેખીતી રીતે વિરોધી હોવા છતાં તેમાં ગૂઠ અર્થો, જુદા જુદા સૂચિત ભાવો અને ગુમ સ્પષ્ટીકરણો હોય છે. એમાં પરસ્પરને છેદતા ઉલ્લોખો હોય છે. તમને આમાંથી સાચો અર્થ સમજાવે, તમારી શંકાઓ અને ગુંચવણો દૂર કરે અને તમારી પાસે જ્ઞાનનો અર્ક બેંચીને રજૂ કરે એવા ગુરુની તમને જરૂર છે.

આધ્યાત્મિક માર્ગના પ્રવાસી એવા પ્રત્યેક સાધકને ગુરુની ખરેખરી આવશ્યકતા છે. માત્ર ગુરુ જ તમને તમારા દોષો શોધી આપશો. અહંકારનો એવો સ્વભાવ છે કે તેથી સાધક પોતે પોતાના દોષો જોઈ શકતો નથી. જેમ માણસ પોતે પોતાની પીઠ જોઈ શકતો નથી તેમ મનુષ્યને પોતાની ભૂલો દેખાતી નથી. માટે દુર્ગુણો અને દોષોને જડમૂળમાંથી ઉદ્દેદી નાખવા માટે સાધકે ગુરુને આશ્રયે જવું જોઈએ. ગુરુના માર્ગદર્શન નીચે સુરક્ષિત સાધક ખોટે માર્ગ નહિ જાય. સદગુરુનો સત્સંગ એ આ સંસારનાં પ્રતિકૂળ પરિબળો અને બધી લાલચોથી રક્ષા કરનાર હુર્ગ અને કવચ છે.

અમુક વ્યક્તિએ કોઈ પણ ગુરુની નીચે અભ્યાસ કર્યા વગર પૂર્ણતા પ્રામ કરી છે એવાં દણાંતો આપી ગુરુની આવશ્યકતા જ નથી એવો ખોટો પ્રચાર કરી

કરવો નહિ. કારણ કે આવા અપવાદરૂપ મહાપુરુષો આધ્યાત્મિક જીવનની સામાન્ય ઘટના નથી, પણ અસામાન્ય સર્જન છે. એ મહાપુરુષો તો પૂર્વજન્મમાં આચરેલ સત્ત્વિષ સેવા, અભ્યાસ અને ધ્યાનને પરિણામે આધ્યાત્મિક ગુરુરૂપે જ અવતાર પામ્યા છે. એમણે પૂર્વજન્મમાં ગુરુ પાસેથી જ્ઞાન લીધું જ હતું. અત્યારનો જન્મ એ તો માત્ર આગળના જન્મની આધ્યાત્મિક પ્રભાવની ચાલુ રહેલી અવધિ છે. એટલે ગુરુની અગત્ય એથી જરા પણ ઓછી થતી નથી.

કેટલાક ઉપદેશકો પોતાના શિષ્યોને ઊંઘ રસ્તે દોરે છે, તેઓ બધાને કહે છે, “કોઈ ગુરુની તાબેદારી કરો નહિ. તમે પોતે જ પોતાનો વિચાર કરો.” બીજા કોઈક એમ કહે કે કોઈ ગુરુના અનુયાયી ન બનો ત્યારે એ પોતે જ એના ગુરુ થવાનો ઈરાદો ધરાવતા હોય છે. આવા ઢોંગી ગુરુઓથી દૂર રહેવું એનાં વ્યાખ્યાનો સાંભળવાં નહિ.

બધા મહાપુરુષોને પોતાના ગુરુ હતા. બધા સંતો, મહાત્માઓ, પયગંબરો, અવતારો, ધર્મગુરુઓ બધાને પોતાના ગુરુ હતા; પછી તેઓ ગમે તેટલા મહાન થયા હોય ! શેતકેતુએ ઉદાલક પાસેથી, મૈત્રેયીએ યાજવલ્કય પાસેથી, ભૃગુએ વરણ પાસેથી, નારદે સનત્કુમાર પાસેથી, નાચિકેતાએ યમ પાસેથી અને ઈન્દ્રે પ્રજાપતિ પાસેથી સત્યનો સાક્ષાત્કાર કર્યો હતો. બીજા કેટલાએ વિનયપૂર્વક જ્ઞાનીઓ પાસે ગયા. દઢ બ્રહ્મચર્યનું આચરણ કર્યું, કઠોર શિસ્તનું પાલન કર્યું અને એમની પાસેથી બ્રહ્મવિવાનું જ્ઞાન ગ્રામ કર્યું.

ભગવાન કૃષ્ણ પણ ગુરુ સાંદીપનિને ચરણે બેઠા હતા. ભગવાન રામને ઋષિ વસિષ્ઠ ગુરુ તરીકે હતા અને તેમણે જ તેમને ઉપદેશ આપ્યો. મહાત્મા ઈસુએ જોઈન નદીને કિનારે દીક્ષા લેવા માટે જોનને શોધી કાઢ્યો હતો. દેવોને પણ બૃહસ્પતિ ગુરુ છે. દિવ્ય મહાત્માઓએ પણ ગુરુ દક્ષિણામૂર્તિનું શરણ સ્વીકાર્ય હતું.

નવા નવા સાધકે પહેલાં પોતાના અંગત ગુરુ કરવા જોઈએ. શરૂઆતમાં જ તે પરમાત્માને ગુરુ બનાવી શકે નહિ. તેનું મન શુદ્ધ હોવું જોઈએ. તેનામાં

પૂરેપૂરી નૈતિકતા હોવી જોઈએ. એ અત્યંત સદ્ગુણી હોવો જોઈએ. શારીરિક ચિંતાથી તે પર હોવો જોઈએ. આટલું હોય તો જ એ પરમાત્માને ગુરુ કરી શકે.

ગુજરાતી પસંદગી

જો કોઈ મહાત્માના સાન્નિધ્યમાં તમને શાંતિનો અનુભવ થાય, જો તેનાં વાખ્યાનથી તમારામાં પ્રેરણાનો સંચાર થાય, જો એનાથી તમારી શંકાઓનું નિરાકરણ થતું હોય, જો એ કામ, કોષ અને લોભથી મુક્ત હોય, જો એ સ્વાર્થ અને અહંકારથી રહિત અને પ્રેમમય હોય તો તમે તેને તમારા ગુરુ તરીકે ગ્રહણ કરો. તમારી શંકાઓને નિર્ભળ કરનાર, તમારી સાધનામાં સહાનુભૂતિ ધરાવનાર, તમારી માન્યતાઓનો વિરોધ કર્યા વગર તમે હો ત્યાંથી જ આગળ વધવામાં સહાય કરનાર, પોતાના સાન્નિધ્ય માત્રથી આધ્યાત્મિક ઉચ્ચભાવનો અનુભવ કરાવનાર જ તમારો ગુરુ છે. તેનું અંતરથી અનુસરણ કરો. ગુરુ દ્વારા ઈશ્વર તમને માર્ગદર્શન આપશે.

ગુરુની પસંદગીમાં તર્કબુદ્ધિનો વધારે પડતો ઉપયોગ કરતા નહિ. એમ કરશો તો તમારું પતન થશે. જો તમે પ્રથમ કક્ષાના ગુરુ મેળવવામાં સફળ ન થાઓ તો જેમણે એ માર્ગ કેટલાંક વર્ષાર્થી વિચરણ કર્યું હોય, જેમનામાં શાખોનું કંઈક જ્ઞાન હોય એવા સત્પુરુષોના ઉપદેશનું અનુસરણ કરો. જેમ કે કોઈ એમ.એ. થયેલ પ્રોફેસર ન મળે ત્યારે કોઈ કોલેજિયન સ્કૂલના વિદ્યાર્થીને ભાગાવી શકે છે, અથવા સિવિલ સર્જનની ગેરહાજરીમાં જેમ સબ-આસિસ્ટન્ટ સર્જન દર્દની સારવાર કરી શકે તેમ આ બીજા વર્ગના ગુરુ પણ તમને સહાય આપવા શક્તિમાન થશે.

આવા બીજી કોટીના ગુરુ પણ ન મળે તો તમે શ્રી શંકર, દત્તાત્રેય અને બીજા સિદ્ધ મહાત્માઓ દ્વારા રચિત ગ્રંથોમાં સમાપેલા ઉપદેશોનું અનુસરણ કરી શકો છો. આવા સિદ્ધ ગુરુની છબી જો મળે તો તે રાખીને શ્રદ્ધા અને ભક્તિપૂર્વક એની પૂજા કરો. આથી ધીમે ધીમે તમારામાં પ્રેરણા જાગશો, અને યોગ્ય સમયે ગુરુ તમને સ્વભાવમાં દર્શન દઈ દીક્ષા અને પ્રેરણા આપશે. સાન્નિધ્ય સાધકને ગૂઢ માર્ગ સહાય મળે છે. કાળ

પરિપક્વ થાય છે, ત્યારે ભગવાન પોતે ગૂઢ રીતે શિષ્ય અને ગુરુનો સંગમ કરાવે છે.

ગુરુપ્રાપ્તિમાં પરમાત્માની અગમ સહાય

પરમાત્માએ પોતાના ભક્તોને કેવી રીતે સહાય કરી છે તે નીચેનાં દશાંતોમાં જુઓ. એકનાથને આકાશવાણી સંભગાઈ કે “‘દેવગિરિમાં જનાર્દન પંતને મળો. એ તમને યોગ્ય પંથે લઈ જઈ માર્ગદર્શન આપશે.’’ એકનાથે એ પ્રમાણે કર્યું અને એમને ગુરુની પ્રાપ્તિ થઈ. તુકારામને ‘રામકૃષ્ણ હરિ’નો મંત્ર સ્વખનમાં મળ્યો. આ મંત્રના જાપથી એમને કૃષ્ણ ભગવાનના દર્શન થયાં. નામદેવને ભગવાન કૃષ્ણે મલિકાર્જનમાં સંન્યાસી પાસેથી ઉચ્ચતર દીક્ષા પ્રાપ્ત કરવાને પ્રેર્યા. રાણી ચુડાલાએ કુંભ મુનિનું રૂપ ધારણ કરી વનમાં પોતાના પતિ શિખિધજ પાસે જઈ તેને કેવલ્યના રહસ્યમાર્ગમાં દીક્ષિત કર્યો. મધુર કવિને ત્રણ ત્રણ દિવસ સુધી લાગલગાટ અંતરિક્ષમાં પ્રકાશ દેખાયો, અને એ પ્રકાશે ભોમિયા બની એને ગુરુ નામલ્યરને ચરણે પહોંચાડ્યા. ગુરુ તો એ સમયે તિમ્બવલ્લી પાસે આંબલીના ઝડ નીચે સમાધિમાં મળ્યા હતા. બિલ્વમંગળ ચિંતામણિ નામની નાચનારીમાં મોહ પાખ્યા હતા અને એ જ એની ગુરુ બની. તુલસીદાસને કોઈ અદશ્ય તત્ત્વે હનુમાનનાં દર્શન કરવાનો અને એમના દ્વારા શ્રી રામનાં દર્શનનો આદેશ આપ્યો.

સમર્થ શિષ્યને સમર્થ ગુરુ મળી જ રહે છે. એ કદી પણ એનો અભાવ અનુભવતા નથી. સાક્ષાત્કાર પામેલા આત્માઓની કમી નથી. સામાન્ય અજ્ઞાની લોકો તેમને સહેલાઈથી ઓળખી શકતા નથી. શુદ્ધ અને સદ્ગુણોના ધામ સમા સિદ્ધ મહાત્માઓને થોડાક જ સમજી શકે છે અને જે સમજી શકે તેમને જ માત્ર એના સત્સંગથી લાભ થાય છે.

જ્યાં સુધી સંસાર છે ત્યાં સુધી આત્મસાક્ષાત્કાર પથમાં મથી રહેલા આત્માઓને પ્રેરવા માટે ગુરુઓ અને વેદો પણ છે. સત્યગની સરખામણીમાં આ કલિયુગમાં એવા મુક્ત આત્માઓની સંખ્યા ઓછી હોય પરંતુ સાધકોને સહાય આપવાને તેઓ હંમેશા હાજર જ છે. દરેક વ્યક્તિએ પોતાની શક્તિ, સ્વભાવ અને

સમજ પ્રમાણે માર્ગ ગ્રહણ કરવો. એ માર્ગ જ એના સદ્ગુરુ એને મળી જશે.

શિક્ષાગુરુ અને દીક્ષાગુરુ

મનુષ્યે આ જગતમાં બે પ્રકારનાં કર્તવ્ય કરવાનાં છે. જીવન જાળવવું અને આત્માને ઓળખવો. જીવવા માટે તેને પોતાની રોજ રોટી મેળવવા કામ કરવું પડે છે. આત્માને ઓળખવા માટે તેણે સેવા, પ્રેમ અને ધ્યાન કરવાનાં છે. સંસારના વિદ્યાકાળનું જ્ઞાન આપે તે શિક્ષાગુરુ અને મોક્ષનો માર્ગ બતાવે તે દીક્ષાગુરુ. શિક્ષાગુરુ જેટલી બાબતો એને જ્ઞાનવી હોય તેટલા એટલે ઘણા હોઈ શકે. પણ દીક્ષાગુરુ તો એક જ હોય. એ જ તેને મોક્ષને માર્ગ લઈ જાય.

એક જ ગુરુને વળગી રહો

પાણી મેળવવા માટે અહીંતહીં છીદ્ધરા ખાડા ખોદશો મા. એ તો તરત જ ખાલી થઈ જશે. સૂકાઈ જશે. એક જ જગ્યાએ બહુ ઊંડો ખાડો ખોડો અને તમારા બધા પ્રયત્નોને અહીં જ કેન્દ્રિત કરો. તો આખું વર્ષ ચાલે એટલું સરસ જળ તમને મળી રહેશે. એ જ પ્રમાણે, એક ગુરુ પાસેથી આધ્યાત્મિક જ્ઞાન પૂર્ણપણે આત્મસાત્ત્ર કરવાનો પ્રયત્ન કરો. એક જ વ્યક્તિ પાસેથી ઊંડું જ્ઞાનપાન કરો. કેટલાંય વર્ષો સુધી એનાં ચરણોનું સેવન કરો. કુતૂહલથી પ્રેરાઈ અને થોડા વખતમાં શ્રદ્ધા ગુમાવી એક માણસ પાસેથી બીજા માણસ પાસે ભટકવાનો કંઈ અર્થ નથી, કંઈ લાભ નથી. વેશ્યાના જેવું ઘડી ઘડી બદલાતું મન ન રાખો. એક જ વ્યક્તિના આધ્યાત્મિક ઉપદેશને અનુસરો. જુદા જુદા માણસો પાસે જઈ બધા માણસોના ઉપદેશો પ્રમાણે વર્તવા જતાં તમે મુંઝાઈ જશો, બ્રમજણમાં ગુંચવાઈ જશો.

એક ડોક્ટર પાસેથી દવા લખાવો. બે ડોક્ટરો પાસેથી સલાહ સૂચનો લો અને ત્રણ ડોક્ટર ભેગા કરો એટલે અભિસંસ્કાર. એવી જ રીતે ઘણા ગુરુ કરો, એટલે કિર્કન્યમૂઢતા. શું કરવું એ સમજાય જ નહિ. એક ગુરુ કહેશે, ‘સોહમુનો જપ કરો.’ બીજો ઉપદેશશે, ‘શ્રી રામ જપો.’ ત્રીજાની આજ્ઞા થશે, ‘અનાહત નાદનું શ્રવણ કરો.’ પરિણામે આંટીઘૂંઠી જ વધવાની, એટલે એક જ ગુરુને વળગી એના ઉપદેશોનું પાલન

કરવું જોઈએ.

સાંભળો બધાનું, પણ અનુયાયી બનો એકના. માન બધાને આપો, પણ પૂજો એકને. જ્ઞાન તો બધા પાસેથી સાંભળો, પણ ઉપદેશ તો એકનો જ ગ્રહણ કરો. પછી આત્માની પ્રગતિ ત્વરિત બનવાની.

ગુરુપરંપરા

આત્મા સંબંધી જ્ઞાન એ ગુરુપરંપરાનો વિષય છે. ગુરુ પાસેથી એ શિષ્યને સમર્પિત થાય છે. ગૌડપાદાચાર્યે પોતાના શિષ્ય ગોવિંદાચાર્યને આત્મજ્ઞાન આપ્યું અને ગોવિંદાચાર્યે પોતાના શિષ્ય સુરેશ્વરાચાર્યને એ આત્મજ્ઞાનની સૌપણી કરી. મત્સ્યેન્દ્રનાથે પોતાના શિષ્ય ગોરખનાથને જ્ઞાન સંબોધ્યું, ગોરખનાથે નિવૃત્તિનાથને અને નિવૃત્તિનાથે જ્ઞાનદેવને એનો બોધ કર્યો. તોતાપુરીએ શ્રી રામકૃષ્ણને અને રામકૃષ્ણો વિવેકાનંદને જ્ઞાનનું પ્રદાન કર્યું. રાજી જનકના જીવનને ઘડનાર અસ્થાવક હતા. રાજી ભર્તૃહરિનું પારમાર્થિક ભવિષ્ય ગોરખનાથે ઘડ્યું હતું. અર્જુન અને ઉદ્ધવનાં મન જ્યારે વિચલિત દશામાં હતાં ત્યારે મોક્ષમાર્ગમાં તેમને સ્થાપિત કરનાર ભગવાન ફૂષ્ણ હતાં.

દીક્ષા ને તેનો અર્થ

ભક્તને ભક્તિપણે સંત ભક્ત જ દીક્ષા આપી શકશે. વેદાંતના વિદ્યાથીને જ્ઞાની જ મહાવાક્યોમાં પ્રવેશ કરાવી શકશે. કોઈ હઠયોગી કે રાજ્યોગી જ તે માર્ગમાં બીજાને માર્ગદર્શન આપી શકશે. પણ પૂર્ણ સાક્ષાત્કાર પામેલા મહાત્મા, કોઈ પૂર્ણ જ્ઞાની કે પૂર્ણ યોગી તો કોઈ પણ વિશિષ્ટ માર્ગની દીક્ષા આપી શકે છે. શ્રી શંકર કે મધુસૂદન સરસ્વતી જેવા સંત મહાત્મા સાધકને તેની લાયકાત મરમાણે કોઈ પણ ખાસ માર્ગમાં દાખલ કરી શકે છે. સાધકનો જીણવટી અભ્યાસ કરીને ગુરુ એની રૂચિ, પ્રકૃતિ અને શક્તિ જાણી લઈ એને માટે સૌથી વિશેષ અનુકૂળ માર્ગ હોય તેનો નિર્ણય કરી આપશે. જો એનું હૃદય અશુદ્ધ હશે તો ગુરુ એને કેટલાંક વર્ષો નિઃસ્વાર્થ સેવા કરવાનો આદેશ આપશે. પછી તે કયા ખાસ માર્ગને માટે યોગ્ય છે તે જાણી લઈ તેને તે માર્ગ વાળશે.

દીક્ષા એટલે કાનમાં મંત્ર ફૂંકવો એમ નાહિ. જો

રમેશ પર કૃષ્ણના વિચારોનો પ્રભાવ પડ્યો હોય તો તેમને એમની દીક્ષા મળી સમજવી. જો કોઈ સાધક કોઈ સંત રચિત ગ્રંથનો અભ્યાસ કરી સત્યને માર્ગ ચાલવા માટે અને તેના ઉપદેશને જીવનમાં ઉતારે તો એ સંત એના ગુરુ બની ચૂક્યા ગણાય.

શક્તિ-સંચાર

જેમ તમે કોઈ માણસને એક નારંગી આપી શકો છો, તેમ એક વ્યક્તિમાંથી બીજી વ્યક્તિમાં આધ્યાત્મિક શક્તિનું પ્રદાન પણ થઈ શકે છે. આ આધ્યાત્મિક શક્તિના પ્રદાનની કિયાને શક્તિસંચાર કહે છે. શક્તિસંચારમાં શિષ્યના મનમાં સદ્ગુરુના આત્માનાં આંદોલનનું આરોપણ થાય છે.

શક્તિસંચારને માટે જેને ગુરુ પોતે લાયક ગણતા હોય તેવા યોગ્ય વિદ્યાર્થીઓમાં જ તે સાત્ત્વિક શક્તિ આરોપિત કરે છે. દાણિ, સ્પર્શ, વિચાર કે શબ્દ અથવા માત્ર ઈચ્છાથી જ ગુરુ શિષ્યમાં પરિવર્તન લાવી શકે છે.

શક્તિસંચાર પરંપરા દ્વારા પ્રામ થાય છે. એ ગૂઢ રહસ્યમય વિજ્ઞાન છે. એનું ગુરુ પાસેથી શિષ્યને સમર્પણ થતું રહે છે.

ભગવાન ઈસુએ સ્પર્શ દ્વારા એમના કેટલાક શિષ્યોમાં પોતાના આત્મબળનો સંચાર કર્યો હતો. સમર્થ રામદાસના શિષ્યે પોતામાં મુખ બનેલી નર્તકીની પુન્રીમાં પોતાનું બળ પ્રેર્યુ હતું. શિષ્યે ત્રાટક માત્રથી એને સમાધિમાં નાખી દીધી અને એની વાસના નષ્ટ થઈ ગઈ. આથી એ ધર્મિષ અને આત્મમાર્ગ બની. સૂરદાસનાં અંધચક્ષુને શ્રીકૃષ્ણના હાથનો સ્પર્શ થતાં જ તેનાં આંતરચક્ષુ ઉઘડી ગયાં અને એ ભાવસમાધિમાં દૂબી ગયા. ભગવાન ગૌરાંગે પોતાના સ્પર્શથી કેટલાયે લોકોમાં દિવ્ય ઉન્માદ ઉત્પન્ન કર્યો અને તેમને આકર્ષી લીધા. એમના સ્પર્શથી નાસ્તિકો પણ હરિગાન કરતાં કરતાં ઉન્માદમાં આવી જઈ શેરીઓમાં નાચવા માંડવા હતા.

પણ ગુરુ દ્વારા પ્રામ થયેલ શક્તિથી શિષ્યે સંતોષ માની લેવાનો નથી. વિશેષ પૂર્ણતા અને સિદ્ધિને માટે તેણે સાધનામાં કઠિન પરિશ્રમ કરવો જોઈએ. શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસે સ્વામી વિવેકાનંદને સ્પર્શ કર્યો અને

તેને પરા ચેતનાનો અનુભવ થયો. એ સ્પર્શ પછી પણ પૂર્ણતાની પ્રાપ્તિ માટે તેમને સાત વર્ષ સુધી કઠોર તપ કરવું પડ્યું.

આત્મચન અને ગુરુકૃપા

ગુરુના ચમત્કારોથી મોક્ષ મળી ન શકે. ભગવાન બુદ્ધ, ભગવાન ઈસુ, ચામતીર્થ બધાએ સાધના કરી હતી. માટે જ ભગવાન કૃષ્ણ અર્જુનને અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય કેળવવા કહે છે. એમણે એને એમ ન કર્યું કે, હું તને હમણાં જ મુક્તિ આપું છું. ગુરુદેવ સમાધિ અને મુક્તિ આપી દેશે એ ખોટો ઘ્યાલ સંદર્ભ છોડી દો. પ્રયત્ન કરો. શુદ્ધ બનો. ધ્યાન ધરો. સાક્ષાત્કાર પામો.

ગુરુકૃપાની બહુ જરૂર છે, પણ એનો અર્થ એમ નથી કે સાધકે આળસુ બની હાથપગ જોડી બેસી રહેવું. તેણે યોગ્ય પુરુષાર્થ દ્વારા આધ્યાત્મિક સાધના કરવાની છે. બધુંયે કાર્ય વિદ્યાર્થીએ જ કરવું પડે છે. આજકાલ તો લોકો સંન્યાસીના કમંડળમાંથી એક ટીપું પાણી માર્ગી એ જ વખતે સમાધિમાં ચઢી જવા ઈચ્છે છે. શુદ્ધ અને આત્મદર્શનને માટે તેઓ કોઈ પણ પ્રકારની સાધનાનો શ્રમ ઉઠાવવા તૈયાર નથી. એમને તો એવી જાહુરી ગોળી જોઈએ છે કે જે ખાવાથી સહજ સમાધિ લાગી જાય. જો આપને એવો અમ હોય તો કૃપા કરીને તેને અત્યારે જ છોડી દેજો.

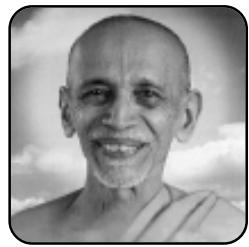
ગુરુ અને શાસ્ત્રો તમને માર્ગ ચીધે, તમારી શંકા ટાળે, પણ અપરોક્ષ અનુભવ કે સીધું આંતરિક જ્ઞાન તો તમારી પોતાની અનુભૂતિ પર આધાર રાખે છે. ભૂખ્યા માણસે પોતે જ જમવું જોઈએ. જેને આકરી ખંજવાળ થાય તેણે પોતે જ ખાણવું પડશે.

ગુરુના આશીર્વાદ બધું કરી શકે છે, એમાં તો શંકા જ નથી, પણ એના આશીર્વાદ કેમ પ્રામ કરવા? એમને પ્રસન્ન કરીને, અને ગુરુ તો જ પ્રસન્ન થાય જો શિષ્ય એમના આધ્યાત્મિક ઉપદેશોનું અનુત્તર પાલન કરે. માટે જ ગુરુની શિખામણને ધ્યાનપૂર્વક અનુસરો. એમની શિક્ષા કાર્યમાં ઉતારો ત્યારે જ તમે એમના આશીર્વાદને પાત્ર થશો. ત્યારે જ એમના આશીર્વાદ બધું કરવા સમર્થ થશે.

□ ‘શિવ આનંદ’માંથી સાભાર

ॐ श्री सद्विग्रुहपरमात्मने नमः

ભજ ગોવિંદમ्

પ્રવક્તા : શ્રી સ્વામી ચિદાનંદજી

[જગદ્ગુરુ આદિ શંકરાચાર્યજીએ જ્ઞાન અને ભક્તિનો સમન્વય કરતું ‘ભજ ગોવિંદમ्’ સ્તોત્ર રચ્યું. પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રી સ્વામી ચિદાનંદજીએ સંગીત કલામંદિર ટ્રસ્ટ કોલકતા તરફથી ગોઠવાયેલા વાર્ષિક જ્ઞાન-સત્રમાં તે સ્તોત્ર પર પ્રવચનો આપેલાં. તે પ્રવચનોનું સંકળન એટલે ‘ભજ ગોવિંદમ્’ પુસ્તિકા. સ્વામીજી આપણને સંસારમાં રહીને જીવન-લક્ષ્ય કેવી રીતે સાચી શક્યતા તેની પ્રવચનો દ્વારા સમજા આપે છે. -સંપાદક]

મૂળ પાઠ

શલોક-૧ : હવે આપણે દ્વાદશમંજરિકા અથવા મણિરત્નમાલાની શલોક-શ્રેષ્ઠી જોઈએ. પ્રથમ શરૂઆતનો પ્રાસ્તાવિક ઉપદેશનો શલોક છે. પછી પછીના શલોકમાં તેઓ રસપૂર્વક કહે છે, “જાગ, ઓ મૂર્ખ, પ્રપંચમાં પૂરેપૂરો રચ્યોપચ્યો રહીશ નહિ. તારે પરમાર્થ તત્ત્વ પ્રામ કરવાનું છે માટે ગોવિંદનું નામ લે, ગોવિંદથી સભાન બન, ગોવિંદનું ભજન કર. તેને ખુશ કરવાનો પ્રયત્ન કર, તેનું આવાહન કર અને તારા મન તથા હદ્યને ભક્તિ અને ઈશ્વરના વિચાર દ્વારા ગોવિંદ તરફ દોર. નહિતર તું મૂર્ખ ગણાઈશ.” ઉપદેશના પ્રથમ શલોકમાં તે ‘મૂર્ખ’ શબ્દથી શરૂ કરે છે :

મૂર્ખ જહીહિ ધનાગમતૃષ્ણાં
કુરુ સદ્બુદ્ધિં મનસિ વિતૃષ્ણામ् ।
પલ્લાભસે નિજકર્મોપાસં
બિલં તેન વિનોદેય ચિત્તમ् ॥૧॥
ભજ ગોવિન્દ ભજ ગોવિન્દ....

હે મૂર્ખ ! ધનના પ્રેમને છોડી દે. પવિત્ર વિચારો કર. વૈરાગ્યનો વિકાસ કર. તારી સાચી મહેનતથી તને જે પ્રામ થયું હોય તેનાથી મનથી સંતોષ રાખ. ગોવિંદને ભજ, ગોવિંદને ભજ... (૧)

સંતોષ રાખો તમારી જે જરૂરિયાત છે તે તમને તમારા પ્રારબ્ધ પ્રમાણે મળશે. તમારે તે માટે તમારો સમય બગાડવો જરૂરી નથી. જે કંઈ જરૂરી છે તે તમને તમારું પ્રારબ્ધ આપશો. તેનાથી સંતોષ રાખો. સુખી થાઓ. ક્ષાણભંગુર સંપત્તિ પાછળ પડશો નહિ. જ્યારે યુવાન માણસ સંપત્તિ દ્વારા જ પોતાની બધી ઈચ્છાઓ પૂર્ણ કરી શકશે તેમ માની સંપત્તિ પાછળ દીડે છે ત્યારે

તેમને માટે આ સુંદર ન્યાયસંગત શલોક છે. તે એવો છે કારણ કે અહીં આપણે બધી લાલચો અને બહારની વિષય વસ્તુઓના આકર્ષણ સામે ખુલ્લા છીએ. એટલે શંકરાચાર્ય આપણને ચેતવણી આપતાં કહે છે : “આ ઈન્દ્રિયજન્ય પદાર્થોમાં કંઈ પણ કામનું હોતું નથી. જો તમે વસ્તુઓના સ્વભાવ વિશે થોડુંક વિવેકબુદ્ધિથી વિચારશો તો તમે જાણી શકશો કે તમે જેનાથી મોહિત થાઓ છો તે બધાં જ બાધ્ય આકર્ષણો પાંચ તત્ત્વોના સંયોજન સિવાય બીજું કંઈ જ નથી..”

કોઈ યુવાન સ્વી કે યુવાન પુરુષનું સુંદર શરીર જોતાં જ તેના શારીરિક આકર્ષણથી મોહિત થાય છે.

શરીર માંસ અને હાડકાં, લોહી અને ગંદવાડનું માત્ર બનેલું છે. ગુરુદેવ સ્વામી શિવાનંદજી કહેતા : “જો તમે માનવ શરીરનું નિષ્પક્ષપાતી આંખે પૃથક્કરણ કરો તો તમને જણાશે કે તેમાં માંસ, હાડકાં, વાળ, નખ, મૂત્ર અને મળ, લોહી અને સીરમ (લોહીનો પાતળો અંશ) અને બધા જ પ્રકારની ગંદકી-જે શરીરની બહાર હોય તો તમે તેની પાસે પણ ન જાઓ. સિવાય બીજું કંઈ જ નથી. નસીબજોગે જો તમારો પગ બહાર કાઢેલા શરીરના આ અંદરના કોઈ ભાગ પર પડે તો તમારે તમારું શરીર અને કપડાં ધોવાં પડે.” પણ્ણિમના એક વૈજ્ઞાનિક આખા માનવ શરીરનું વર્ણન કેટલા ભાગ પાડી, કાર્બન, કેલ્લિયમ અને ફોસ્ફરસમાં કરે છે. માનવ શરીર આ બધામાંથી દરેકના નિયત ટકામાંથી બનેલું છે. હાડકાંને લીધે મોટો ભાગ કેલ્લિયમનો હોય છે. પાડીનું પ્રમાણ પણ વધુ હોય છે કારણ કે બધા કોષો અને પ્રવાહીઓમાં મુખ્ય ઘટક પાડી હોય છે. માટે વિવેકના ચક્ષુઓથી

જુઓ. સામેની જતિના ફક્ત ભौતિક દેખાવથી આકર્ષણો નહિ. તમને લાગશે તેમનામાં ખરેખર આકર્ષણ કરે તેવું કંઈ જ હશે નહિ. સદા સક્રિયપણે સારાખોટાનો વિવેક કરો.

શંકરાચાર્ય આખી દ્વાદશમંજરિકામાં ખૂબ તર્કસંગત કમ આપ્યો છે, જે આપણને સભાન અને સાવધાન બનાવે છે, જે મૂર્ખતા છોડીને શાશ્વા થવાનું જણાવે છે. ફક્ત શાશ્વો માણસ જ સુખી થવાની આશા રાખી શકે છે અને સાચા અર્થમાં જીવનમાં શાંતિ અને સફળતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

આનો ખૂબ આશ્ર્યકારક ભાગ એ છે કે શંકરાચાર્ય બાલબ્રહ્મચારી હતા. તેઓ કદી ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ્યા ન હતા. તેઓ સમાજમાં પણ જલ્દી શક્યા ન હતા. તેઓ જીવનની પ્રકૃતિને જાણતા ન હતા. પણ ખૂબ અંતઃસ્રૂત રીતે દુન્યવી જીવન વિશે બધું જ, સંસારમાંની બધી વાતોને તે માનવ સ્વભાવ વિશે બધું જ જાણતા હોય તેમ લાગ્યું છે. તે આશ્ર્યકારક છે જેવી રીતે શ્રીમદ્ ભાગવત મહાપુરાણમાં અવધૂત (ભગવાન દત્તાત્રેય) પહેલાંના કોઈ અનુભવ ન હોવા છતાં ફક્ત જોયા પછી શીખી ગયા.

શંકરાચાર્ય પણ અવલોકન કરીને શીખ્યા. તેમની ‘ભજ ગોવિંદમ્’ રચના એટલી હૃદયસ્પર્શી છે કે શંકરાચાર્ય જીવનનો ત્યાગ કર્યો, ફક્ત આઠ વર્ષની વયે તેમની માતાની રજા લઈ સંન્યાસ ગ્રહણ કર્યો અને પછીનો બધો જ સમય ફિલસૂઝી, ધ્યાન અને એવી બીજી ઊર્ધ્વગામી પ્રવૃત્તિઓમાં લાગ્યા રહ્યા છતાં તેઓ પ્રપંચના સાચા સ્વરૂપને આટલી યથાર્થ રીતે કેવી રીતે જાણી શક્યા !

મૂઢ જહીલિ ધનાગમતૃષ્ણાં - ઓ મૂર્ખ ! સંપત્તિનો મોહ છોડી દે. આખું જગત માયા, સંપત્તિ તરફ દોડી રહ્યું છે. સંપત્તિનો કેટલોક ઉપયોગ ખરો; પણ સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરવી એ જીવનનું લક્ષ્ય નથી. સંપત્તિનું કેટલુંક સાપેક્ષ મૂલ્ય છે; પણ જો તેનો દુરૂપયોગ કરવામાં આવે તો તે તમારી બરબાદી કરી શકે છે. અર્થમનર્થ ભાવય નિત્યં નાસ્તિ તત: સુખલેશ: સત્યમ् । - હંમેશાં યાદ રાખો

કે સંપત્તિ દુઃખનું ઉદ્ગમ છે. સંપત્તિમાંથી છાંટો પણ સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી. ૬. તે તમને સુવિધા આપી શકે, તે તમને સગવડ આપી શકે, પણ તે તમને સુખ આપી શકે નહિ તે અનિષ્ટ અને દુઃખનું મૂળ, અનર્થ છે. જો તેનો દુરૂપયોગ કરવામાં આવે તો તે મોટામાં મોટા શાપરૂપ બની શકે છે. તે બે ધારવાળી તરવાર જેવી છે. ખરેખર તો અર્થ-સંપત્તિ ભગવાન વિષ્ણુનાં ધર્મપત્ની ભગવતી મહાલક્ષ્મીનું પવિત્ર પ્રગટીકરણ છે, જેમની અહીં આપણું રક્ષણ કરવાની ફરજ છે. બ્રહ્મા જગતનું સર્જન કરે છે, પછી તેમનું કામ પૂરું થઈ જાય છે. રૂદ્ર જ્યારે મરણકાળ આવે છે ત્યારે આવે છે અને લઈ જાય છે, પણ આ બંને વચ્ચે-જન્મ મરણ વચ્ચે-ના સમયમાં જગત અસ્તિત્વ ધરાવે છે અને ચાલે છે. સ્થિતિકર્તા (પોષણકર્તા) ભગવાન વિષ્ણુ પણે પણે ચોવીસે ચોવીસ કલાક દુનિયાના કલ્યાણ માટે કાર્યશીલ રહે છે અને તેઓ દુનિયાને પોષણ આપવાનું કાર્ય મહાલક્ષ્મી દ્વારા કરે છે. તેનાં મુખ્ય આઠ સ્વરૂપો હોવાથી તેમને અષ્ટલક્ષ્મી કહે છે. અને વગર કોઈ જીવી શકે નહિ એટલે તેને ધાન્ય-લક્ષ્મી કહે છે. ધન વગર સંસારની વિવિધ જરૂરિયાતો પૂરી પાડી શકાય નહિ એટલે તેનું નામ છે ધન-લક્ષ્મી. તે જ પ્રમાણે તેને બીજાં વધુ છ સ્વરૂપોમાં દર્શાવ્યાં છે. આમ, ધન એ વિષ્ણુ-માયા, વિષ્ણુ-શક્તિનું પવિત્ર પ્રગટીકરણ છે. છતાં, જો તેનો ખૂબ વિકૃત, દુષ્ટ હેતુઓ માટે ઉપયોગ કરવામાં આવે તો તેનાં ભયંકર પરિણામો ભોગવવાં પડે છે. ઈશ્વરે આપેલી બદ્ધિસનો દુરૂપયોગ અને વિકૃતિ થઈ શકે તેનું આ ઉદાહરણ છે.

કુરુ સદ્બુદ્ધિ મનસિ વિતૃષ્ણામ् । - શુદ્ધ વિચારો ધરાવો. ઈન્દ્રિયભોગ્ય પદાર્થો માટે વૈરાગ્યનો વિકાસ કરો. શંકરાચાર્ય તેમનો દ્વાદશમંજરિકા ઉપદેશ ફરીથી એ જ પદ ‘મૂઢ’નો ઉપયોગ કરીને કરે છે - મૂઢ જહીલિ ધનાગમ-તૃષ્ણામ્ - હે મૂર્ખ ! સંપત્તિ માટેનો મોહ છોડી દે. તેને માટે તારે શું કરવું જોઈએ ? કુરુ સદ્બુદ્ધિ મનસિ વિતૃષ્ણામ્ - શુદ્ધ વિચારો ધરાવો, વૈરાગ્યનો વિકાસ કરો. ઈન્દ્રિય સુખોના પદાર્થોની ઈચ્છા જ ઈશ્વરસાક્ષાત્કારના માર્ગમાં

મોટા અવરોધરૂપ છે. તે આપણા મનને, આપણી શક્તિને, આપણા સમયને કુમાર્ગ દીરે છે. આપણા બધા જ ધ્યાનને તે તુચ્છ ઉપભોગો પાછળ વાળી દે છે. તેઓ આપણને કહે છે કે તમે આ તુચ્છ ઉપભોગો પાછળ, તુચ્છ ક્ષણિક ઈન્દ્રિયસુખ પાછળ દોડીને તમારી જાતને મહાન સોનેરી તકોથી વિમુખ બનાવી દો છો. આપણે આ દુનિયા પર તે માટે આવ્યા નથી. મહેરબાની કરીને ઈન્દ્રિયસુખ તરફથી પાછા વળો. તમારું સ્તર પશુ કરતાં ધાણું ઊંચું છે. જો તમે પણ તમારા જીવનને ભોગો પાછળ દોડતું બનાવી દેશો તો પછી તમારા જીવનને પશુજગતના જીવન કરતાં કઈ બાબતમાં ઉચ્ચતર ગણી શકાય? માટે, મૂઢ જહીછિ ધનાગમતૃષ્ણાં કુરુ સદ્બુદ્ધિ મનસિ વિતૃષ્ણામ્ । તૃષ્ણા, કામના છોડી છે.

મહાન બુદ્ધને પોતાની રાજવી પ્રતિષ્ઠા, પોતાની રાણી અને નાના નવજાત રાજકુંવરનો ફક્ત એક જ ધ્યે - ‘મારે સમસ્ત માનવજાત માટે શોક અને દુઃખથી પર કોઈ માર્ગ શોધી કાઢવો જોઈએ.’ - માટે ત્યાગ કર્યો અને જ્ઞાન ગ્રામ કર્યું. બુદ્ધ પોતાને માટે નહીં પણ માનવજાત માટે બહાદુરીભર્યું પગલું ભર્યું. વરસોના વરસોની ખૂબ ખૂબ મુશ્કેલ તપશ્ચર્યા-ઉપવાસ, પ્રાર્થના, તપ અને ઈન્દ્રિયદમન-પછી તેમણે મધ્યમ માર્ગનો સ્વીકાર કર્યો. ગયામાં તેઓ ભીષણ સંકલ્પ લઈ એક વૃક્ષ નીચે બેસી ગયા. અને તેમણે કહ્યું : ‘હું પ્રતિજ્ઞા કરું છું જ્યાં સુધી મને બોધ-જ્ઞાનપ્રાપ્તિ નહિ થાય, જ્યાં સુધી મને માનવજાતને શોકથી પર થવાની તાત્ત્વિકતા નહિ મળે, ત્યાં સુધી આ બેઠકમાંથી હું સહેજ પણ ખસીશ નહિ, પછી મારું ભલે ગમે તે થાય, મારું શરીર ભલે નાશ પામે, મારાં હાડકાં તૂટીને માટીમાં મળી જાય પણ જ્યાં સુધી મને બોધી, પ્રકાશ, જ્ઞાન જેને હું શોધું છું તે ગ્રામ નહિ થાય ત્યાં સુધી આ બેઠક પરથી ઉભો થઈશ નહિ.’ અને આ સંકલ્પ, આ મથામણ, આ જોરદાર પ્રયત્નો આ રાજકુંવરનું યત્તિમાં, પૂર્ણ પ્રકાશિત, જાગૃત ગુરુ, જગદ્ગુરુમાં રૂપાંતર કરી દીધું.

તેમણે જે શોધી કાઢ્યું તે શું હતું? તેમણે ચાર ઉમદા સત્યો શોધ્યાં :

(૧) દુઃખનું અસ્તિત્વ

(૨) દુઃખના અસ્તિત્વનું કારણ
(૩) દુઃખના વિરામનું કારણ, જે બધાં દુઃખનો છેડો લાવે છે.

(૪) દુઃખના વિરામનો અને પરમ શાંતિની પ્રાપ્તિ માટેનો માર્ગ.

આ ચાર ઉમદા સત્યોમાંનું બીજું દુઃખ અને વેદનાના કારણ વિશે હતું. દુઃખ અને વેદનાનું શું કારણ છે? તેમણે કહ્યું તે છે તૃષ્ણા (પાલીમાં તત્ત્વ) એટલે ઈન્દ્રિયભોગો માટે, ઈન્દ્રિયઅસંયમ માટેની પ્રબળ ઈચ્છા. માનવજાતની પીડાઓ માટે દુઃખ અને વેદનાનું આ મૂળ કારણ છે. માટે, તેઓ કહે છે ‘તૃષ્ણા છોડી દો’ કુરુ સદ્બુદ્ધિ મનસિ વિતૃષ્ણામ્ । - આ ક્ષણિક ઈન્દ્રિયઅસંયમમાંથી મનને હઠાવી દે. ભગવાન કૃષ્ણ કહે છે : યે હિ સંસ્પર્શજ્ઞ લોગા દુઃખયોનય એવ તે । - સ્પર્શથી ઉદ્ભવતા ભોગો જ દુઃખનો જન્મ આપનાર છે - ગીતા ૫, ૨૨. ઈન્દ્રિય ભોગો જ બધાં દુઃખનું ગર્ભસ્થાન છે.

સાચી મહેનત કરીને તમે જે કંઈ મેળવો તેનાથી મનને સંતોષો. આપણે અહીં આપણાં પ્રારબ્ધ કર્મો પ્રમાણે આવ્યા છીએ. તમારાં ભૂતકાળનાં શુભ-અશુભ કર્મોએ તમારે તમારા જીવનમાં કયા અનુભવોમાંથી પસાર થવાનું છે, તમને શું મળવાનું છે તે નક્કી કરી નાખેલ છે. પ્રારબ્ધ કર્મોએ આ અવતારમાં આ શરીર અને મને ભોગવવાના અનુભવોનો આદર્શ નક્કી કરી નાખ્યો હોય છે. માટે, તમારા નસીબમાં જે લખાયેલું હશે તે તમને મળશે અને તમને જે મળવાનું નથી તે તમે દુનિયાને ઉંઘી વાળો તો પણ મળશે નહિ. તમે ખૂબ પ્રયત્ન કરો અને તમને કંઈક ન મળવાનું લખાયેલું હોય તે મળી જાય તો તમને જે મળવાનું નહોતું તે થોડાક સમયમાં જ ગુમાવવું પડશે. કર્મના આ મહાન સિદ્ધાંતમાં વિશ્વાસ રાખો. તમારાં પાછલાં કર્મોને લીધે તમને જે કંઈ મળવાનું નક્કી છે તે તમને મળશે જ. સંતોષી બનો અને જે મળ્યું હોય તેમાં આનંદ માનો. તે જ ઉહાપણ છે. ઓ મૂઢ. આમ તેઓ તેને મૂઢ કહી સંબોધે છે અને પછી શાશપણાનો માર્ગ સૂચવે છે.

□ ‘Bhaja Govindam’માંથી સાભાર અનુવાદ

ગીતાદર્શન

શ્રી સ્વામી કૃષ્ણાનંદજી

જીવન : એક ચુલ્છકોત્ર

આપણે જાણીએ છીએ કે, ભગવદ્ગીતાનો ઉપદેશ આપવાનો પ્રસંગ યુદ્ધભૂમિમાં ઉપસ્થિત થયો છે. મહાભારતની ઘટનાઓના સંદર્ભમાં એ સ્પષ્ટ છે. આપણે આગળ જોયું તેમ ભગવદ્ગીતા, આપણા કુરસદના સમયમાં આપણાને આનંદ આપવા માટેની કેવળ કથા કહેવા ઈચ્છતી નથી, પણ માનવપ્રાણીના આત્માની મુક્તિ માટે એક શાશ્વત સંદેશ આપવા ઈચ્છે છે. એટલા માટે એને “યોગશાસ્ત્ર” કહેવામાં આવે છે. આ મહાન શાસ્ત્રમાં જે કંઈ કહેવામાં આવ્યું છે તે તે બધું યોગની તાલીમના પરમોપદેશરૂપ છે. માનવજીવનની ગમે તે વિશિષ્ટ કાલકષે માનવ જ્યારે જ્યારે કોઈ ગૂંચ અનુભવે છે, ત્યારે આ ઉપદેશની આવશ્યકતા ઊભી થાય છે અને મહાભારતની આખીય કથા આવા સંધર્ષની જ કથા છે. તમે ધીરે ધીરે અનુભવ કરશો કે, યોગની આ તાલીમ, જીવનની બધી ગૂંચો ઉકેલવા માટે અને એનાં પરિબળોને સંતુલિત રાખવા માટે તેમ જ એને પાર કરી જવા માટે એક સહેલી પદ્ધતિ રૂપે પરિણાત થાય છે. સમગ્ર વિશ્વ બે વિભિન્ન દિશાઓ તરફ દોડી રહ્યું છે. તમે તેને - એ બંને ગતિઓને - મધ્યગામી અને મધ્યોત્સારી એવાં નામ આપી શકો. વિશ્વની એક બાધ મધ્યોત્સારી ગતિમય પ્રેરણા છે કે જે એને સ્થળ, કાળ અને બહિમુખતા તરફ ધકેલે છે. બીજી મધ્યગામી પ્રેરણા પણ છે કે જે ભીતરમાં પોતાની કક્ષાની અખંડિતતા જાળવી રાખે છે. વિશ્વનાં આ બે વલણો સમગ્ર પ્રકૃતિના પૂર્ણસ્વરૂપનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. સૃષ્ટિમાં આ લક્ષણ-વલણ આપણે જોઈએ છીએ, તે આપણા ઉપર સમસંવેદનનું પ્રતિબિંબ પાડે છે અને તેથી આપણે પણ દરેકે દરેક કાલકષે સમાન્તર રૂપે મધ્યોત્સારી અને મધ્યગામી હોઈએ છીએ. આપણામાં વિવિધ પ્રકારના સામાજિક સંપર્કો અને સંબંધોની અને પ્રવૃત્તિઓ કરવાની બહિમુખી પ્રેરણા છે અને તેની સાથોસાથ જ આપણી કક્ષા અને અખંડિતતા જાળવી રાખવાની જોરદાર પ્રેરણા પણ સમાન્તર રૂપે છે. બહારના

સંબંધોને નામે કે સામાજિક કલ્યાણને નામે પણ આપણે આપણાં સ્વાતંત્ર્ય અને આપણી કક્ષા ગુમાવવા માગતા નથી. આ બધું, સ્વાતંત્ર્યને જાળવી રાખવાની આપણી આવશ્યકતાની લાગણીથી જ ઉત્પત્ત થયું છે. એને આપણે આપણી કક્ષા કહી શકીએ. કોઈ બીજાના નામ પર પોતાની કક્ષાને ખોઈ નાખવા કોણ તૈયાર થશે? પરંતુ એની સમાન્તરે જ આપણી કક્ષાની અખંડિતતા કે વ્યક્તિત્વને જાળવવાની પ્રેરણાની સાથોસાથ જ એક બહિમુખતાની પ્રેરણા પણ આપણામાં છે અને એનો મુકાબલો પણ આપણે કરી શકતા નથી. આપણે બધા દિનરાત બહુમુખતા તરફ દોડી જ રહ્યા છીએ અને એ રીતે પુરવાર કરી રહ્યા છીએ કે કેવળ સંપૂર્ણ અન્તર્મુખતા અને વૈયક્તિક કક્ષાની જાળવણી જ કંઈ જીવનની પૂર્ણતા નથી. એનો વિશ્વ સાથે કે બહારની દુનિયા સાથે સુસંવાદ અને સુમેળ યોજવો જ જોઈશે. જ્યારે આપણે આપણી કક્ષા કે વ્યક્તિત્વની જાળવણી માટે મથી રહ્યા હોઈએ છીએ, ત્યારે તેની સાથોસાથ જ દુનિયાના આપણી આસપાસના બીજા લોકોના કે પદાર્થોના અસ્તિત્વની પિદ્ધાણ કરી લેવાની સમાન્તર પ્રેરણા પણ આપણાને મજબૂર કરી મૂકે છે. આ વિશાળ વિશ્વ આપણાં ચક્ષુઓ સમક્ષ પડ્યું છે. એની સાથે આપણે સંતુલિત સંબંધ બાંધવો જ રહ્યો! એટલે એક રીતે જ્યારે આપણે અભૌતિક અને રક્તમાંસથી પર રહેલી અખંડિતતાની સ્થિતિમાં હોઈએ છીએ - જેને આપણે કક્ષાની જાળવણી કહીએ છીએ, - ત્યારે જ સ્થળ અને કાળની દુનિયામાં પણ હોઈએ જ છીએ. આપણે બંને બાજુથી કાપી શકતી બેધારી તલવાર જેવા છીએ, અથવા બે વિભિન્ન દિશાઓમાં સરખા બળથી જેંચાતા માનવ જેવા છીએ. એક વખત એક પ્રેરણા તો બીજી વખત બીજી પ્રેરણા ખૂબ બળવાન બની જાય છે. આવી આપણા અનુભવમાં આવતી માનસશાસ્ત્રીય લાગણીને વૈશ્વિક પ્રેરણા સાથે મેળ કરીએ તો એવી વૈશ્વિક પ્રેરણાને ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાનની ભાષામાં, ખાસ કરીને

વેદાન્ત, સાંઘ્ય અને યોગની પરિભાષામાં ‘પ્રકૃતિ’ એવું નામ અપાયું છે. એ ‘પ્રકૃતિ’ બધા પદાર્થને તે તે વિશિષ્ટ બીબાંમાં દાણીને ખાસ ઘાટ આપવાની પ્રક્રિયાનું નામ છે. ‘પ્રકૃતિ’ એ સંસ્કૃત ભાષાનો શબ્દ છે અને એનો અર્થ ‘બધાં સર્જનનું મૂળભૂત તત્ત્વ’ એવો થાય છે. વિશ્વના મૂળ ધાતુપદાર્થને ‘પ્રકૃતિ’ કહેવામાં આવે છે. આ ‘પ્રકૃતિ’, કેટલીક પ્રક્રિયાઓ, વિભાગો, શક્તિઓ અથવા સંપત્તિઓથી સંયુક્ત છે. એને સત્ત્વ, રજસ્ અને તમસ્ એવાં નામો અપાયાં છે. સર્વને દેશકાળવાળા બહારના જગત તરફ ઘસડતી અને સર્વને એ બહારના વસ્તુજગત સાથે સંબંધ જોડવા માટે લાચાર બનાવતી પ્રેરણાને આપણે રજસ્ કહીએ છીએ અને તેની સામે સમતોલન કરતી ભીતરની કક્ષાની અખંડિતતા જાળવી રાખવાની અન્ય પ્રેરણાને ‘સત્ત્વ’ કહેવામાં આવે છે. આ સત્ત્વગુણ નથી તો સામાજિક બાધ્ય સંબંધોને છોડી દેવાની વૃત્તિ રાખતો કે નથી તો વ્યક્તિત્વના ભીતરી સ્તરોની સુભ્યવસ્થાને પણ છોડવા ઈચ્છતો. તમે જાણો છો કે આપણા ભીતરી માનસિક બંધારણમાં જો સુભ્યવસ્થા નહિ હોય તો આપણે પાગલ જ બની જઈશું. આવી પરિસ્થિતિમાં ગમે તે માણસ શિથિલ જ્ઞાનતંત્રવાળો અને મનોવૈજ્ઞાનિક ચિકિત્સા કરાવવા પાત્ર રોગી બની જાય છે. આપણા વ્યક્તિત્વના સ્તરોની સંવાદિતા સિવાય સ્વાસ્થ્ય કે આરોગ્યનો બીજો કશો અર્થ જ નથી. જો એ સ્તરો જ અસંતુલિત હશે તો આપણે શારીરિક અથવા માનસિક રીતે રોગી જ બની જઈશું, તેથી અંતર્ગત સમતુલા જાળવવાની આવશ્યકતા છે. પણ એવી માનસિક સમતુલા જ કઈ જીવન માટે પૂરતી નથી. આપણાને બહારના સંબંધોની સમતુલા જાળવવાની પણ એટલી જ આવશ્યકતા છે. દાખલા તરીકે તમારો અને મારો સંબંધ સંતુલિત હોવો જોઈએ. પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશ, એ પાંચ મહાભૂતો સાથે, આબોહવા સાથે, બીજી બધી બાબતો સાથે, જેને આપણે વ્યક્તિઓનાં બાધ્ય જીવન તરીકે ઓળખીએ છીએ, એ સર્વ સાથે પણ આપણો સંબંધ સંતુલિત હોવો જોઈએ. આમ, બધી જગ્યાએ વૈશ્વિકતા અને વ્યક્તિત્વનો સંઘર્ષ નજરે પડે છે. જીવન એ એક યુદ્ધક્ષેત્ર જ છે. આ પરિસ્થિતિની વધારે વ્યાખ્યા કરવાની જરૂર નથી.

જન્મથી માંડીને મરણ સુધીનો એ સંઘર્ષ છે એક યા બીજી વસ્તુ સાથે હરહંમેશ મુકાલો કરતા રહેવાની એ પ્રક્રિયા છે. તમારી સામે આવી પડેલી પરિસ્થિતિને હલ કરવાની આવશ્યકતા તમે પ્રતિક્ષાણ અનુભવ્યા કરો છો.

તમે સવારે સૂઈને ઊઠો છો કે તરત જ તમારે કોઈ ને કોઈ ગૂંચનો મુકાબલો કરીને ઉકેલ શોધવાનો હોય જ છે. તમારા જીવનમાં બહારની ગૂંચો પણ છે અને અંદરની ગૂંચો પણ છે. આપણે હંમેશાં સુખી હોતા નથી, કારણ કે સુખ તો સત્ત્વગુણના અતિરેકનું પરિણામ છે. એ સત્ત્વગુણ આપણી અંદર રહેલો સમતોલન કરનાર ભાગ છે. અને આપણે અંદર અને બહાર જેટલે અંશે સંતુલિત હોઈશું તેટલે અંશે આપણે સુખી થઈશું, પ્રહુલિલિત થઈશું અને આનંદિત થઈશું. ‘રજસ્’માં બધું ઉથલપાથલ કરી નાખવાનું વલણ છે, એટલે જેટલે અંશે રજીગુણનો અતિરેક થશે, તેટલે અંશે આપણા પોતાના વ્યક્તિત્વના સ્તરોની કે આપણા બાધ્ય સંબંધોની ઉથલપાથલ અને અવ્યવસ્થા થશે. પ્રવર્તમાન સંતુલનનો કોઈ પણ જાતનો થતો ભંગ કે અવ્યવસ્થા, એ સુખનો અભાવ જન્માવે છે અથવા એ સુખભાવ એટલે દુઃખપ્રવેશ કે શોકપ્રવેશ જ છે. આપણું આખું જીવન આવા સંઘર્ષનું સમરાંગણ છે. આપણે હોમરનું ‘ઈલિયડ’ વાંચીએ કે ‘ઓડીસી’ વાંચીએ કે મિલટનનું ‘પેરેડાઈઝ લોસ્ટ’ વાંચીએ કે વાલ્મીકિનું રામાયણ વાંચીએ કે પછી મહાભારત વાંચીએ, બધે જ ઢેકાણે આપણે આ એક જ બાબતને જુદી જુદી ભાષાઓમાં અને જુદી જુદી રીતે અભિવ્યક્ત થયેલી જોઈ શકીશું. એ બધામાં રજૂ થયેલું ચિત્ર બયક્કર સંઘર્ષચિત્ર જ છે. ખભોખભા અફળાવતું એ ચિત્ર છે. આપણે ઈચ્છતા ન હોઈએ તોપણ તેમાં ધકેલાઈ જઈએ એવો એ પ્રસંગ છે અને જ્યારે આપણાને એ પ્રસંગ બનવાના કાર્યકારણભાવની પૂરી સમજણ ન હોય ત્યારે તો એ વધારે નિકૃષ્ટ-દુષ્ટ લાગે છે. અમુક પરિસ્થિતિ આખરે શા માટે ઉત્પન્ન થઈ એ કારણ ન સમજાતાં આપણી મનઃસ્થિતિ વધુ ખરાબ થતી જાય છે. જીવનમાં કોઈ પણ પણ પ્રકારનો સંઘર્ષ જ શા માટે જોઈએ? શા માટે આપણે હંમેશાં સુખી હોતા નથી? શા માટે વિશ્વમાં સંવાદિતા નથી? શા માટે સંતુલન નથી? શા માટે અંદરની અને બહારની સંતુલના

નથી ? આપણો એ જાણતા નથી, અને કોઈ પણ જાણી શક્યું નથી. એનાં કારણો તો સ્પષ્ટ જ છે. પણ આ પ્રકારની કિયાસ્થિત લાંબા કાળ સુધી ટકી શકે તેમ નથી. અને તે અનિશ્ચિત કાળ સુધી ટકી રહે, તેમ આપણો ઈચ્છતા પણ નથી. આપણે સૌ કેવળ કંઈ ગુંચવાયેલી વ્યક્તિઓ જ નથી, પણ જેમાં બુદ્ધિનો પ્રકાશ રોપાયો છે અને જેમાં પ્રતિભાના ચમકારા થયા કરે છે, એવી વ્યક્તિઓ પણ છીએ. આપણે આ દુનિયાની દુભર્ગી ઘટનાઓમાં ગોથાં ખાતા હોઈએ છીએ ત્યારે પણ પેલી બુદ્ધિ અને પ્રતિભા કેટલીક વખત આપણાને કહેતી રહે છે કે, વધારે સારી પરિસ્થિતિના અવસરોની આશા પણ દેખી શકાય તેમ છે જ. આપણે ઉદ્ઘિનતાના કે શોકના હતાશાભર્યા મિજજમાં હંમેશાં હોતા નથી. અલબાત્, આવી પરિસ્થિતિ વિરલ જ હોય છે.

જ્યારે રજોગુણનો અતિરેક થાય છે, જ્યારે બાધ્ય સંબંધોની શક્તિ વધે છે, જ્યારે આપણે ભીતરની સ્થિરતા ગુમાવી બેસીએ છીએ ત્યારે આપણું સમતોલન સંપૂર્ણ રીતે નાચ થઈ જાય છે. આપણો ત્યારે કોઈ પણ વાતનો સાચી રીતે વિચાર કરી શકવા પણ સમર્થ હોતા નથી. પણ આવા અવસરો પણ ઓછા આવે છે. સામાન્ય રીતે આપણે એમ માનવા માટે તો સમર્થ નીવડ્યા છીએ કે આ વિશ્વમાં ન્યાય પ્રવર્તે છે. આપણાં તીવ્રતમ દુઃખોની ક્ષણોમાં ભલે આપણો દરેક બાબતની પદ્ધતિનો વિરોધ કરતા હોઈએ કે વિશ્વની વ્યવસ્થામાં દોષો ખોળતા હોઈએ, પણ એવું કંઈ આપણે દર વખતે કર્યા કરતા હોતા નથી. જીવનમાં શાશપણની એવી ગંભીર ક્ષણો પણ આવે છે કે જ્યારે આપણે સારી રીતે સાવધાનીપૂર્વક વિચાર કરી શકીએ છીએ, ત્યારે આપણાને લાગે છે કે આ સંઘર્ષના નિવારણના ઉપાયની આવશ્યકતા છે. આ સંઘર્ષના નિવારણનો ઉપાય ખોજવાની જે જંખના આપણામાં જાગે છે, તે જ સૂચવે છે કે સંઘર્ષનો નિવારણનો ઉપાય સંભવિત છે - એની હસ્તી છે જ. કોઈ કદી નિરાશાજનક આશા રાખી શકે નહિ. આશા હંમેશાં આશાજનક હોય છે. આશા નિષેધાત્મક શબ્દ નથી. જ્યારે તમે તમને પોતાને જ ખાતરી આપી દો છો

કે બધી બાબતો, એક યા બીજી રીતે, કોઈક દિવસ સરખી-સુવ્યવસ્થિત થઈ જશે, ત્યારે તમારા અંતરમાંથી એક ઉંઠું જ્ઞાન - પરિજ્ઞાન - ઉત્પન્ન થાય છે અને તે જ્ઞાન જ તમારી અખંડિતતાની આંતરિક કક્ષા છે. એ જ તમને આ વાત, અભૌતિક - દિવ્ય - ભાષાના શબ્દોમાં કહે છે. આમ હોવાથી જ પૂર્વના કે પશ્ચિમના આ મહાસર્જકોનાં મહાકાવ્યો એ સમગ્ર જીવનનાટકનાં જ ચિત્રણો છે. વિવિધ પ્રસંગો, વિભિન્ન પરિસ્થિતિઓ અને ભાતભાતના રંગોના એ ખેલ જેવાં છે. એ બધાં એકબીજાથી અલગ અલગ ભાસે છે ખરાં, પણ કોઈક રીતે સંપૂર્ણતાનું એક અખંડ ચિત્ર ઉપસાવી રજૂ કરવા માટે કોઈ નાટકની પેઠે જ હળીમળીને પ્રયત્ન કરતાં હોય, એવી રીતે આલેખાયાં છે. નાટકનાં પાત્રો-નાટક ભજવનારા લોકો-અભિનેતાઓ સ્વતંત્ર અને પૃથ્વે પૃથ્વે અભિનય કરે છે. એટલા માટે એમ તો ન જ કહી શકાય કે, નાટકમાં ભાગ લેનાર દરેક વ્યક્તિ તમારી સામે એકસરખું જ ચિત્ર ઉપસાવીને એકસરખી પરિસ્થિતિ જ રજૂ કરશે, કારણ કે નાટકમાં અભિનય કરતી દરેક વ્યક્તિ બીજી વ્યક્તિઓ કરતાં જુદી છે. એનો અભિનય પણ બીજાં પાત્રો કરતાં અલગ છે. આમ હોવા છતાં પણ આખું નાટક એક સ્વયંપૂર્ણ સર્જન છે. એ કંઈ અંધાધૂંધી ઉત્પન્ન કરતી અવ્યવસ્થા નથી, એમાં સંવાદિતા હોય છે અને તેથી તમે નાટકને માણો છો. જ્યારે આખું નાટક પૂરું થાય છે, ત્યારે તમે પ્રહૃલિત બની જાઓ છો કે, અહા ! આશ્ર્યકારક અભિનય હતો ! આમ તમે આનંદ સાથે ઘેર જાઓ છો. તમે એમ નથી કહેતા કે, ‘આ માણસે આ કર્યું અને તે માણસે તે કર્યું, એમાં એકબીજા સાથે કોઈ સંબંધ ન હતો.’ નાટકમાં તમારી આગળ રજૂ થયેલાં ભાતભાતનાં દશ્યો ભલે રાતના કેટલાય કલાકો સુધી દેખાતાં હોય, વ્યક્તિગત રીતે જોતાં ભલે ભાતભાતનાં ચિત્રો એકબીજાથી તદ્દન અલગ રૂપે આવતાં હોય, આમ છતાં તમે તેની ભીતરમાં, તે બધાને જોડતો સંબંધ પારખી જ શકો છો. અભિનય વૈવિધ્યની પાછળ રહેલી આ સંપૂર્ણતા-સ્વયંપૂર્ણ અખંડિતતા-જ નાટકનું આનંદપ્રાપ્ત લક્ષણ છે. જીવન પણ નાટક જેવું

જ છે અને મહાકાવ્યોનો હેતુ પણ આ જીવન-મહાનાટકને આલેખવાનો છે.

આ સૂચિરૂપી નાટકનાં ચિત્રો પાછળ રહેલી સ્વયંપૂર્ણ અખંડિતતાને અવલોકવાની પરિસ્થિતિમાં આપણે હુમેશાં હોતા નથી. વિશ્વપ્રવૃત્તિના આ મહાક્ષેત્રમાં આપણે સૌ અભિનેતાઓ-નાટ્યપાત્રો-છીએ ‘સમગ્ર વિશ્વ એક રંગભૂમિ છે’ એમ શેક્સપીઅરે કહ્યું છે અને આપણે સૌ આ રંગભૂમિ પર અભિનય કરતાં પાત્રો છીએ; પરંતુ આપણે નાટક બેલીએ છીએ એવું ભાન આપણને હુમેશાં રહેતું નથી. આપણી અંદરની કોઈક દુઃખિણી ઘટનાને કારણે કોઈક રીતે આપણામાંથી એ સભાનતા ખૂંચવાઈ ગઈ છે. નાટકીય અભિનયમાં એક પાત્ર ભજવતા એવા માનવીના ભાગ્યને તો નિદ્ધારો ! માની લો કે એ બીજા અભિનેતા સાથેનો પોતાનો સંબંધ ભૂલી જાય છે, એ સંપૂર્ણ રીતે સ્વતંત્ર હોય, તેમ વર્તે છે અને નાટકની સંપૂર્ણતા-અખંડિતતા સાથે લેવાદેવા રાખતો નથી. નાટકના દિગ્દર્શન વિશે તે કશું જીણતો નથી. અભિનય પાછળના ઈરાદાને પણ તે જીણતો નથી. એક અલગ જ સ્વતંત્ર જ ચિત્ર રજૂ કરતો હોય તેમ તે અભિનય કરે છે. જો તે આવું કરે તો એની કરુણા દશા જ થાય અને તે આખો ખેલ જ બગાડી મારે ! આપણે દરરોજ આવું જ કરીએ છીએ ! આપણે જીવનનો આખો ખેલ બગાડતા રહ્યા છીએ, આપણે જીણતા નથી કે આપણે પરમતત્વના પોતાના દિગ્દર્શન તળે ચાલતા, જીવનના ઉદ્દેશના આ ભવ્ય નાટકની સમગ્ર પાત્રસૂચિનાં અંગો છીએ. આ મહાનાટકના ચિત્રોની સમગ્રતા જ એનું દર્શન છે. ભગવદ્ગીતા, સંપૂર્ણતાના આ દિલ્લિબિંહુને રજૂ કરવાનું પોતાને માથે લે છે, કે જે આ સૂચિના અદ્ભુત ચિત્રની પૃષ્ઠભૂમિમાં પડેલું છે. આપણા જીવનમાં એકબીજા સાથે વિસંવાદી સંબંધ દાખવતાં, પૃથક પૃથક રહેતાં, અનેક વ્યક્તિત્વોને લીધે, અત્યંત ગુંચવાડા ભરેલી લાગતી એ પ્રકૃતિ-શક્તિઓનાં જોરની વચ્ચે, સંવાદિતાના સાંદેશની આવશ્યકતા સમજાવવાનું પણ ભગવદ્ગીતાને અભિપ્રેત છે પણ આ બાબતમાં એક

મુશ્કેલી છે. કેટલીક વખત આ શક્તિઓ પૈકીની કોઈ એક શક્તિ વધુ પ્રબળ બની જાય છે, કોઈક શક્તિનો અતિરેક થઈ જાય છે. એક યા બીજી શક્તિના આપણા પર અજમાવેલા આવા બળને કારણે આપણે તે તે બાજુ જૂદી પડીએ છીએ.

આ ‘સત્ત્વ’ અને ‘રજ્જ્ઝુ’ ઉપરાંત - સ્થૈર્ય અને બહુમુખતા સ્થાપિત કરતી શક્તિઓ સાથે તીજી પણ એક પરિસ્થિતિ છે એને ‘તમસ્સ’ એટલે જડતા. ભૌતિક વિજ્ઞાનની ભાષામાં તમે એમ કહેવાનું સાંભળ્યું હશે કે દુનિયામાં બે જ પ્રકારની શક્તિઓ - બળો- છે. એક જડ અને બીજી ગતિશીલ. ભૌતિક વિજ્ઞાનમાં ‘સત્ત્વ’ જેવી કોઈ વસ્તુ નથી, એને ‘સત્ત્વ’ સાથે કશી લેવાદેવા નથી અને કદાચ ‘સત્ત્વ’ વિશે વિચાર કરવાનું એ ઈચ્છાનું પણ નથી. એની દિલ્લીએ તો વસ્તુઓની બે જ પરિસ્થિતિઓ છે : કાં તો પદાર્થો જડતાની પરિસ્થિતિમાં હોય છે કે કાં તો પદાર્થો ગતિશીલ અવસ્થામાં હોય છે. પદાર્થોની ગતિશીલતા પદાર્થોની પ્રવૃત્તિ દ્વારા અભિવ્યક્ત થાય છે; તેથી આપણે બધા અને દેખાતું આ બધું, આ પરિસ્થિતિઓ પૈકીની એકમાં અથવા કોઈક વાર અમુક અંશમાં ભેગી મળી કામ કરતી બધી પરિસ્થિતિઓમાં રહેતા હોઈએ છીએ.

આનો અર્થ એ થયો કે, આપણે આ પ્રકૃતિબળો સામેના સમરાંગણમાં ખડા છીએ. આ બળો બહારની દુનિયામાં અને આપણા અંદરના વ્યક્તિત્વમાં એકિસાથે કામ કરી રહ્યા હોય છે. વિશ્વના બંધારણની આ આધ્યાત્મિક વ્યાખ્યા પ્રમાણે આ આખુંય વિશ્વ એક યુદ્ધક્ષેત્ર જ છે. હવે તમે સમજી શકશો કે, શા માટે ભગવદ્ગીતા, કોઈ દહેરામાં, મંદિરમાં, મઠમાં કે પ્રાર્થનાલયમાં ન કહેવાઈ અને શા માટે યુદ્ધક્ષેત્ર સાથે જ એનો સંબંધ જોડ્યો છે. એ વાત નિઃશંક રીતે આમ તો સાચી છે કે આખું વિશ્વ એક રીતે મંદિર જ છે. એ પરમતત્વ પૂર્ણબ્રહ્મનું મંદિર - નિવાસસ્થાન - છે. વિશ્વના દરેકે દરેક પદાર્થને પરમાત્માની પેઠે આપણે પૂજી શકીએ પણ એવું બધું કંઈ કોઈ પણ પ્રકારની બહિજ્ઞારની કે પૃથકૃતાની ભાવના હોય તો કરી શકતું નથી. (કમશઃ)

□ ‘ગીતાદર્શન’માંથી સાભાર

સાધનાના સહાયકો

શ્રી સ્વામી સત્ગિદાનંદજી

“ચાલો, હું તમને જે શીખવું છું, તેનાથી તમને તરત જ સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થશે” આ માટેની કોઈ વિશિષ્ટ વિધિ કે તે માટેનું વચન હું આપી શકતો નથી. સામાન્ય રીતે બધા જ ઉપદેશો અને આચારો સાદા હોય છે. ખાસ મુશ્કેલ જેવું કંઈ જ નથી. જે મુશ્કેલી છે, તે તમારી જાતને જૂની ટેવોમાંથી મુક્ત કરવાની છે. જે તમે નવી ટેવોનો વિકાસ કરશો તો, જૂની ટેવો ધીમે ધીમે જતી રહેશે. જૂની ટેવોને એકદમ દૂર કરવાનું અશક્ય છે, પણ તેમને બદલે તમે વધુ સારી ટેવો પાડી તેમને દૂર કરી શકો છો.

ધારો કે આપણે એક અંધકારવાળા ઓરડામાં બેઠા છીએ અને આપણે અંધકારને દૂર કરવો છે, જો આપણે દરેક જગ્યા એકેક લાકડી લઈ અંધકારને મારીએ અને મોટેથી કહીએ, “અંધકાર જતો રહે, જતો રહે” તો આપણે અંધકારમાં એક બીજાને મારવાનું જ કરી શકીશું. આપણે અંધકારને મારીને કાઢી શકતા નથી. પણ એક નાનું બાળક નાની પ્રગટાવેલી, મીણબત્તી લાવીને ભૂકે, તો અંધકાર તરત જ જતો રહેશે.

આમ પ્રકાશને લાવો અને અંધકાર તરત જ જતો રહેશે. તમને ન ગમતી ટેવો માટે ચિંતા ન કરો. જો તમે તેમને બદલે થોડીક યોગની કિયાઓ શીખવાનું રાખશો, તો અનિચ્છિત ટેવો ધીમે ધીમે દૂર થશે.

તમારે તમારા બંને પગ પર ઊભા રહેવાનું શીખવું જોઈએ. યોગ તમને કદાપિ તમારી મુશ્કેલીઓથી ભાગી જવાનું કહેતો નથી, પણ તેમનો જીવનમાં કેમ સામનો કરવો તે શીખવે છે. તમારામાં બે પ્રકારના વિચાર રહેલા છે - નિભ આત્મવિચાર અને ઉચ્ચ આત્મવિચાર. જો તમે તમારા ઉચ્ચ આત્મવિચારને સાંભળવાનું શીખી શકો તો તે શું કહેવા માગે છે તે સમજ શકો. તેની સાથેની તમને આગળ લઈ જતી યાત્રા માણી શકો; કારણ કે વિચાર હંમેશા આનંદદાયક હોય છે, દુઃખદાયક નહીં. યાદ રાખો કે શુદ્ધ આત્માને સુખી થવાનું હોય નથી, તે તો સદા સુખી છે જ. તમે

ધ્યાન, આસન, યોગનો અભ્યાસ વગેરે જે કંઈ કરો છો, તે શાંતિ જાળવી રાખવા માટે કરો છો. આ બધું સુખ કે શાંતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે નથી. ફક્ત તેમાં કંઈ ખલેલ ન પડે તે માટે છે.

જ્યારે કંઈક ખોટું થાય, ત્યારે તેનો દોષ બીજા પર નાખવાની વૃત્તિ એ મુખ્ય અવરોધોમાંનો એક છે. આવું બને ત્યારે તરત જ આપણે બીજાને હોળીનું નાણિયેર બનાવતા હોઈએ છીએ. ‘રસ્તો ખરાબ છે એટલે હું પડી ગયો.’ રસ્તાના કોન્ટ્રાક્ટરને સરળતાથી દોષ દેવામાં આવે છે, ગમે તે રીતે આપણને પોતાનો દોષ સ્વીકારવાનું ગમતું નથી. આપણી નિષ્ફળતા માટે વીમા કંપનીઓ ચૂકવે તેમ આપણે ઈચ્છાએ છીએ. આપણી ભૂલો માટે હંમેશાં બીજું કોઈ ચૂકવે તેમ ઈચ્છાએ છીએ.

તમારા માટે હવે કર્મમાં માનવાનો સમય આવી ગયો છે. જ્યારે તમે કોઈ મુશ્કેલીમાં મુકાઓ ત્યારે તેનો દોષ તમારો પોતાનો છે, તેનો સ્વીકાર થવો જોઈએ. ‘મેં કોઈક વસ્તુ કોઈ જગ્યાએ કરેલી હોવી જોઈએ અને તેને લીધે આ મુશ્કેલી ભોગવું છું, નહિતર મને આ મુશ્કેલી શા માટે નડે ?’

તમારી ઉપર જે કંઈ આવવાનું હોય તેને તમે નિવારી શકતા નથી, પરંતુ જ્યારે તે આવે ત્યારે તમારી જાતને મદદ કરવા માટે યોગ્ય વલણ લેવાનું શીખવાનું છે. આધ્યાત્મિક ગુરુ આપી શકે તેવી વસ્તુ આ માર્ગદર્શન જ છે. કોઈ પણ વસ્તુ માટે તમને કોઈ ગેરટી આપી શકે નહીં, પરંતુ રસ્તામાં ચાલવા માટે મદદરૂપ સૂચનો હોય છે. આ સૂચનોનો ઉપયોગ કરીને તમે તમારી જાતે રસ્તો પસાર કરી શકો છો. જ્યારે તમે તમારા રસ્તા પર ચાલતા હો ત્યારે કોઈ વાર થોડીક શંકા ઉદ્ભબવે તો ગુરુ તમને આ કે તે પરિસ્થિતિમાં શું કરવું જોઈએ તેનું સૂચન કરી મદદ કરી શકે છે.

છેવટે તો તમારે જ ચાલવાનું છે. તમારી

સફળતાની ઝડપ તમે કેટલા ખરા દિલના અને આગ્રહી છો તેની ઉપર છે. તમારે લાંબા સમય સુધી પૂરેપૂરો રસ લઈ ખંતપૂર્વક સતત અભ્યાસ કરવો જોઈએ. જો તમારામાં આ ત્રણ ગુણો હશે અને અભ્યાસમાં રત રહેશો તો તમે ખાતરીપૂર્વક વિકાસ સાધી શકશો. પણ વાસ્તવિક ફાયદો ખૂબ જલદી મેળવવાની આશા રાખી શકો નહીં. જે સહાયક કિયાઓ છે તે સુગંધીદાર સાબુ જેવી છે. હઠયોગ, ધ્યાન, મંત્રજ્યપ, પ્રાણાયામ, યોગાસન, ઉપવાસ - આ બધાં સાબુ જેવાં છે. જૂનો મેલ દૂર કરવા માટે તેમનો ઉપયોગ કરો. એક વાર તમે તમારી જૂની ટેવોમાંથી મુક્ત થયા કે પછી સાબુની જરૂરિયાત રહેશે નહીં. જો રસ્તો ખાસ લપસણો ન હોય, તો પછી ચાલવા માટે લાકડીની જરૂર રહેશે નહીં.

ઘણાખરા લોકો આવી સહાયક કિયાઓનો ઉપયોગ સીધો કરતા નથી. તે પહેલાં તેમણે શક્ક બધી જ વસ્તુઓનો પ્રયત્ન કરેલો હોય છે. તેઓ માનતા હતા કે તેઓને કંઈક જમવાથી અથવા કંઈક પીવાથી અથવા કંઈક સૂંઘવાથી અથવા વ્યક્તિગત આનંદની ચેષ્ટાથી સુખ મળશે, પરંતુ તેમાંની કોઈ ચીજ તેમને હંમેશ માટે સંતોષ આપી શકી ન હતી. બીજા કોઈ પણ ઉપાયો તેમનું દુઃખ દૂર કરી શક્યા ન હતા. છેવટે તેમણે વિચાર્યુ, ‘આ બધાને છોડી દઈએ. મેં બધી રીતે પ્રયત્ન કર્યા છે અને હું તેનાથી કંટાળી ગયો છું. આ બધી વસ્તુઓ નકામી જ છે. તેમનાથી મને કોઈ લાભ થયો નથી.’

આધ્યાત્મિક જિજ્ઞાસુઓ આવા લોકો છે. જે લોકો આનું ફક્ત વાચન જ કરે છે, તેઓ સાચા જિજ્ઞાસુઓ નથી. સાક્ષરતા આમાં મદદરૂપ થયો નહીં. તમે દુનિયાનાં બધાં પુસ્તકો વાંચી હાલતું-ચાલતું પુસ્તકાલય બની શકો અથવા અસંખ્ય ટેપો સાંભળી સોળ ચેનલવાળું ટેપરેકોર્ડ થઈ શકો, પરંતુ ટેપરેકોર્ડરને તેમાંથી નીકળતા સંગીતનું કંઈ જ જ્ઞાન હોતું નથી. સ્કોલરને તેણે જે વાંચ્યું હોય તેનો કોઈ અનુભવ હોતો નથી. સાચો જિજ્ઞાસુ બીજી બધી વસ્તુનો ત્યાગ કરી અભ્યાસ કરવાનું -

આચરણમાં ઉતારવાનું - સ્વીકારે છે. શાંતિને જાળવવા માટે તે દરેક વસ્તુનું સમર્પણ કરે છે. તેની પ્રવૃત્તિઓ કર્મયોગ તરીકે કરવામાં આવે છે, તે ફક્ત પોતાના વિકાસ માટે નહીં, પરંતુ બીજાના લાભ માટે પણ હોય છે.

આ કોઈ સહેલી યાત્રા નથી, પણ જો તેને બરાબર સમજો અને તેના લાભ જાણો તો તમને તેમાં આનંદ આવશે. યૌગિક જીવન હંમેશાં મજાનું હોય છે. જો તમને અભ્યાસ અને યાત્રામાં મજા ન આવતી હોય તો સમજવું કે યોગના નામે તમે કંઈ બીજું જ કરી રહ્યા છો. પણ તમને કોઈ વસ્તુમાં મજા આવે છે એટલા માટે તેને હળવાશથી લેવી ન જોઈએ. જ્યારે તમે કાર ચલાવો છો ત્યારે ગંભીરતાથી ચલાવો છો, ત્યારે ચલાવવામાં મજા આવે છે. જો તમે ચલાવવામાં બેદરકાર રહેશો તો તમે મજા માણી શકશો નહીં. ગંભીરતા જરૂરી છે પણ તણાવ ન રાખવો જોઈએ. જ્યારે તમે તણાવ રાખી કામ કરતા હો ત્યારે તમે સાચા દષ્ટિબિંદુથી અભ્યાસ કરતા નથી. તમારે જે કંઈક કરવાનું છે તેને બરાબર સમજતા હોતા નથી. યૌગિક માન્યતા પ્રમાણે તમે જે કંઈક કરતા હો તેને સમજપૂર્વક કરો તો તે વધુ સારી રીતે કરી શકશો અને તેને બરાબર આનંદપૂર્વક કરી શકશો.

પછી તે વસ્તુ ગમે તેટલી કઠિન, મુશ્કેલ કે પીડાદાયક હશે તો પણ તેમાં તમને મજા આવશે. માઉન્ટ એવરેસ્ટ શિખર સર કરવાનો પુરુષાર્થ કરનાર લોકોને જુઓ. તેઓ પોતાના જીવને જોખમમાં મૂકતા હોવા છતાં તેમને તેમાં આનંદ આવે છે. આ ગંભીર કામ છે, પણ તેના ફાયદાની તેમને ખબર છે, થોડાક સમય પછી તેમને તે કામ માટે કીર્તિ મળવાની છે. જો કે એ કીર્તિ કદાચ ટૂંકા સમયની હોય, છતાં તેઓ ગમે તે મુશ્કેલી આવે, છતાં તેને વેઠીને તેને પ્રામ કરવાની ઈચ્છા ધરાવે છે.

હવે યોગીનું શું લક્ષ્ય હોય છે તે જોઈએ. ગમે તેવી મુશ્કેલી હોય છતાં તે પ્રવૃત્તિની મજા માણી શકે છે. યોગીઓ દરેક પ્રવૃત્તિ આનંદ માટે કરે છે. તેમને

માટે આખું જીવન આનંદ જ છે. સાચું કહીએ તો યોગીઓ આ સંસારમાં પકડાયા સિવાય કેવી રીતે જીવનું તે સારી રીતે જાણી લે છે. અલબત્ત આ કંઈ રાતોરાત બની જતું નથી. શરૂઆતમાં તમને થોડોક તણાવ થાય છે. તમે વિચારો છો, ‘મારે આ કરવું જોઈએ અને મારે તે પણ કરવું જોઈએ, નહિતર મારે જે જોઈએ છે, તે મળી શકશે નહિ.’ એટલે યૌગિક અભ્યાસ ચાલુ હોવા છતાં શરૂઆતમાં માનસિક શાંતિ થોડીક ઘટે છે. જો તમે મનમાં નીચેનું તથ્ય દર્શાવી શકો તો તે તમને મદદ કરશે -

‘હું જે કંઈ કરું છું તે શાંતિ માટે જ કરું છું. જો તે પ્રવૃત્તિથી શાંતિમાં ખલેલ પડતી હોય તો કાં તો તે પ્રવૃત્તિ ખોટી હોવી જોઈએ અથવા મારો અભિગમ ખોટો હોવો જોઈએ.’

તમે ફક્ત તમારે જે કરવાનું છે તે કરો અને બાકીનું ઈશ્વર પર છોડો. તમારી પોતાની ઉતાવળ તમારી શાંતિમાં ખલેલ પાડશે. તમારે સહેજ પણ ચિંતા કર્યા વગર અને સાથે સાથે જરૂરી રસ જાળવી રાખીને અભ્યાસ કરવાનું શીખવું જોઈએ. આ તો પિયાનો શીખવા જેવું છે. શરૂઆતમાં તમારા હાથથી કઈ કણો દબાવવી તે જાણતા હોતા નથી. આંગળીઓ દુખે છે અને પગ કામ કરવા માગતા નથી. અભ્યાસમાં વર્ષો જાય છે. પણ એક વાર તમે બરાબર શીખી ગયા પછી તમારે નીચે જોઈને ચાવી દબાવવાની રહેતી નથી. તમે આજુબાજુ જોતાં જોતાં સરસ રીતે વગાડી શકો છો.

આ એક ગંભીર પ્રવૃત્તિ છે, પણ કરવા જેવી છે. મને હજુ પણ સાઈકલ ચલાવવાનું કેવી રીતે શીખ્યો તે યાદ છે. જ્યારે મારા પગ પર ધ્યાન આપવા જાઉં ત્યારે સાઈકલનું ગવર્નર ફરી જાય. જો ગવર્નરને કાબૂમાં રાખું તો પેડલ મારવાનું ભૂલી જાઉં. જ્યારે કોઈ આધેથી પસાર થાય કે તરત જ ગભરાઈને બધું ભૂલી જાઉં. પણ ખંત રાખવાથી લોકો શીખે છે. જો આપણે અભ્યાસ કરતા જ રહીએ તો એક દિવસ આપણા ગવર્નરને અડક્યા વગર સીટ પર ઊભા રહીને સાઈકલને ચલાવી શકીએ. તમે તમારી ફરજ

બરાબર બજાવો, પરિણામ પછી આપમેળે આવી મળશે.

હા, શરૂઆતમાં એક પ્રકારનો તણાવ લાગશે, તમને કોઈ વસ્તુ તમે ખોટી અને વિચિત્ર કરી રહ્યા છો તેવો ડર લાગશે, “હું સાચી દિશામાં છું ?” આમ થોડી ચિંતા પણ થશે. શરૂઆત કરનાર માટે આમ થવું કુદરતી છે, તેનો ખ્યાલ રાખવો જોઈએ. ધીમે ધીમે તમે અભ્યાસમાં ગોઠવાતા જશો અને બધી જ ચિંતા દૂર થઈ જશો.

જ્યારે તમે સાચા સાધક થવાનો નિષ્ણય કરો, ત્યારે તમારા માર્ગને સરળ બનાવનારાં ધણાં સૂચનો મળી રહેશે. જો તમે તમારી ખરાબ ટેવોને છોડી દેવાનો પ્રયત્ન કરતા હો, તો તમારા ખરાબ મિત્રોને તે માટે તમને પ્રોત્સાહન આપવાનું કહો. બની શકે તો બીજા સાધક સાથે રહો અથવા તેમના સંપર્કમાં રહો. સાચું વાતાવરણ રચવા માટે તમારી આજુબાજુ પવિત્ર છબીઓ, મિત્રો રાખી શકો.

સુંદર વિચારોથી મનને ભરી દો, પ્રાણાયામથી જ્ઞાનતંતુઓને મજબૂત બનાવો અને નામસ્મરણ, સ્તોત્રો અથવા મંત્રોથી ભક્તિને વિકસાવો. ઉતેજનાપૂર્ણ પ્રસંગને સરળ બનાવવા માટે તમે યોગનાં સાધનોનો ઉપયોગ કરી શકો. હઠયોગ, પ્રાણાયામ અને ધ્યાન કરો. જ્યારે તમે ઉઠો ત્યારે તમારી દૈનિક આધ્યાત્મિક સાધના કરવી જોઈએ. મહાન સંતના શબ્દોથી દિવસની શરૂઆત કરો અને અભ્યાસ શરૂ કરો અને તમારા ગુરુમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખો.

મંત્રજાપ એ એકાગ્રતા કેળવવાની સાદામાં સાદી રીત છે. તમારું દૈનિક કાર્ય ચાલુ હોય ત્યારે પણ તે સદા તમારા હૃદયમાં હાજર હોય છે. જ્યારે તમે કાર ચલાવતા હો ત્યારે પણ મંત્રજાપ કરી શકો છો; તે જ પ્રમાણે જ્યારે તમે રાંધતાં હો કે જમતાં હો ત્યારે પણ મંત્રજાપ થઈ શકે. આ કિયા ખૂબ સાદી તેમજ સરળ છે અને તે નાદ-અવાજ- સાથે સીધો સંબંધ ધરાવતી હોવાથી ખૂબ સૂક્ષ્મ પણ છે. મંત્રજાપ કદાપિ ઉતાવળમાં ન કરવા. ધીમે ધીમે કરવાથી તેનાં કંપનોનો લાભ મળશે.

યાદ રાખો કે દરરોજ થોડોક યોગ કરવો. એ કોઈ કોઈ વાર ખૂબ પ્રમાણમાં યોગ કરવા કરતાં વધુ સાલું છે. દરરોજ ધર્મગ્રંથોમાંથી કંઈક વાંચો. તમે જે વાંચ્યું હોય તેના પર મનન કરો અને તેને તમારા જીવનમાં ઉતારવાનો પ્રયત્ન કરો. તમે સૂર્ય જીઓ તે પહેલાં પ્રાર્થના કરો, ‘હે પ્રભુ, મારો વિકાસ કરો’ અથવા જો તમારો વિકાસ થઈ ગયો હોય તો કહો - ‘મારો જે વિકાસ થયો છે તે માટે હે પ્રભુ, તારો ખૂબ ખૂબ આભાર’ તમારી જાતને અહંકારી મુક્ત કરવા માટે પણ પ્રાર્થના કરી શકો. લાંબા સમય સુધી હું દરેક રાત્રીએ કહેતો - ‘દરરોજ હું વધુ સારો થતો જાઉં છું.’

જ્યાં સુધી તમે તમારા લક્ષ્યને ન પહોંચો ત્યાં સુધી ખૂબ મહેનત કરવાની છે. પણ આ મહેનત કરતાં કરતાં પણ તમારી જાતને આનંદમાં રાખો. વિનોદી અને સ્વર્ણ બનો. હૃદયને તાલીમ આપવામાં કદી દ્રાગ્રહી ન બનો. તમારી ક્ષમતાનો વિચાર કરો. બીજાની સાથે સ્પર્ધા ન કરો. તમારી પાસેની વ્યક્તિ પોતાના શરીરને આગળની બાજુ વાળી, માથું છેક નીચે લઈ જઈ શકે છે, તમે પગના અંગૂઠાને પણ અડકી શકતા નથી, તો તમે તમારી કરોડરજ્જુને તોડી નાખશો? તે વ્યક્તિનું શરીર લચીલું હોવાથી તે વધુ સારી રીતે કરી શકે છે. તમારું શરીર થોડુંક અક્કડ છે તેમાં કોઈ સ્પર્ધા નથી. તમે તમારી ક્ષમતા પ્રમાણે તમને સરળ પડે તેમ કરો.

યાદ રાખો કે યોગ હંમેશાં આનંદપૂર્વક કરવાની કિયા હોવી જોઈએ. તમારી બધી જ કિયાઓ આનંદી હોવી જોઈએ. માટે જે કંઈ કરો છો તે સરળતાથી થઈ શકે તેવું કરો, પણ આળસુન બનો. તમારી સામાન્ય બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને તમારે માટે શ્રેષ્ઠ પરિવર્તન શોધી કાઢો. આ માટે એવા કોઈ ખાસ નિયમો નથી. જો બધી જ પ્રકારના અભ્યાસ માટે કોઈ સામાન્ય નિયમ હોય તો તે છે - તમારી ક્ષમતા પ્રમાણે કરો, પણ કદી તેની ઉપરવટ ન જાઓ.

હંમેશાં જે શ્રેષ્ઠ હોય છે, તે સહેલામાં સહેલું હોય છે, સત્ય સાદું હોય છે અને તેને ખૂબ સહેલાઈથી

મેળવવું જોઈએ. આ બધા નૈતિક ઉપદેશ અને અભ્યાસનું અનુસરણ કરવાથી તમને નિરપેક્ષ, પરમ સત્યનો અનુભવ થશે. તમે જ્યાં છો ત્યાંથી શરૂઆત કરો. બધી જ રીતોના અભ્યાસ દરમિયાન તમને અનુકૂળ હોય તેવી રીતો પર ભાર મૂકી તેમને દઢપણે આચરવાથી તમારી જાતને તમે વધુ ને વધુ શુદ્ધ કરતા જશો. આમ કરતાં કરતાં એક સમયે તમને એમ લાગશે કે તમે છેલ્દે નામશેષ થઈ જશો. એક એવી ક્ષાણ આવશે જ્યારે તમે ‘છો’ તે સિવાય બીજું કંઈ પણ હશે નહીં. એટલે કે જ્યારે તમે કહો : ‘હું છું આટલું જ પૂરતું છે. હું નથી આ કે તે; હું છું ફક્ત હું.’

આનો અનુભવ કરવા માટે તમારે સંસારથી વિરક્ત થવાનું છે, એવી ગેરસમજજા કરતા નહિં કે વિચારતા નહિં. તમારા મનને વિભિન્ન આસક્તિઓમાંથી મુક્ત કરો; પણ તમારે તમારા મિત્રો કે કોઈને પણ તજ દેવાનાં કે તેમની અવગણના કરવાની નથી. ખરેખર તો એવી સમજજા કેળવવાની છે કે તમે ફક્ત તમે છો, નથી આ કે તે. તમારી પાસે ઘણી વસ્તુઓ હોઈ શકે, તમે તેમાં આસક્ત નથી. તમે સંસારમાં હોઈ શકો છો, પણ તમે સંસારના જીવ નથી. આમ તમે કોણ છો તે તમે જાણો છો. તમે સમજો છો કે તમે તે છો; તે તમે એકલા છો. જ્યારે તમને તેનો સાક્ષાત્કાર થાય, ત્યારે તમારો અભ્યાસ પૂરો થાય છે. હવે તમે કંઈ પણ વધુ કરી શકશો નહિં અને કરવાની જરૂર પણ નથી.

આ પળે તમને કંઈક થાય છે. તમને મહાન સત્યનો અનુભવ થાય છે. તે શું છે તે હું કહી શકતો નથી અને જ્યાં સુધી તમે તે અનુભવની કક્ષાએ ન પહોંચો ત્યાં સુધી તે શું છે તેની સમજ પણ ન પડે. પછી તમે જાણી શકશો કે સમસ્ત પ્રકૃતિ અને સમસ્ત માનવજીત એક પ્રકારની કિયાવિધિ છે. ઘણા કોશો વ્યવસ્થિત ગોઠવવાથી, આ વૈશ્વિક શરીર બનેલું છે. જો તમને ફક્ત આટલો અનુભવ થાય તો તમારી આધ્યાત્મિક ખોજ પૂરી થાય છે. જ્યારે તમને તેનો અનુભવ અને સાક્ષાત્કાર થાય ત્યારે મનને પૂર્ણ શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે. □ ‘આતમની અટારીઅથી’માંથી સાભાર

મનાચે શ્લોક - મનોબોધ

શ્રી સ્વામી અધ્યાત્માનંદજી

ગંગાનો પ્રવાહ છેક ગોમુખથી ગંગાસાગર સુધી બધે એક જ સરખો પવિત્ર છે, પરંતુ હથીકેશ, હરિદ્વાર, કાશી પ્રયાગમાં તેની પાવકતાનું ઓજસ કંઈક વિશેષ જ છે. કારણ આ તીર્થક્ષેત્રોમાં ઋષિ-મુનિ-તપસ્વીઓએ તપ કર્યા છે. અહીં અગણિત ભક્તોએ જ્યે, ધ્યાન, પ્રભુસ્મરણ રામકથા કૃષ્ણકિર્તન કર્યા, તેનો પ્રભાવ છે.

શ્રીમદ્ભુગવદ્ગીતાના ભક્તિયોગમાં ભગવાને કહ્યું ‘યે તુ ધર્મભૂતમિં યથોક્તં પર્યુપાસતે’ આ બધું તો ધર્મનું અમૃત છે. અમૃતધારા છે. જ્યાં ભક્તિનો પ્રશ્ન હોય પછી તે સગુણ હોય કે નિર્ગુણ; ભક્તિ માત્ર જ અમૃતધારા છે. જેવી રાધા પ્રભુપ્રેમની ધારા, તેવી જ ભક્તિ પણ અમૃતમથી, પ્રેમરૂપા, પરાત્પરા ચિન્મયી.

આ ધારા શાષ્ટ આવે એટલે અખંડતત્ત્વનું દર્શન થાય. તેને સંતોષે કહ્યું : ‘તૈલધારાવત्’ એટલે તૈલની ધાર કરીએ, તે અખંડ હોય છે, તેવી જ રીતે ભક્તિ પણ અખંડ હોવી જોઈએ. આપણે મહાદેવના ઉપર જળધારી રાખીએ છીએ. તેમાંથી શિવલિંગ ઉપર અખંડ જળધારા અભિષેક થયા જ કરે છે, તે આપણને આ અખંડ ભક્તિનો જ બોધ આપે છે. શિવજી ઉપર જે ચોખા ચઢાવીએ, તેને અક્ષત કહેવાય. અ-ક્ષત ભાંગ્યા વગરના, સંપૂર્ણ, આપણી ભક્તિ પણ અનન્ય હોવી જોઈએ. સોયના કાણામાં દોરો પરોવવાનો હોય અને તે દોરાનું એકાદ પાંખિયું આમતેમ હોય તે દોરો સોયમાં પરોવી શકાય નહીં. ભક્તિનું પણ તેવું જ છે. ભક્તિ અનન્ય હોવી જોઈએ. ભક્તિથી જ ચિત્તની એકાગ્રતા સંભવી શકે. ચિત્તની એકાગ્રતાથી જ મનનું શમન થાય. મનની ચંચળતા જાય. મન વિલાસિતા વાંચે છે. વૈવિધ્ય ઈંચે છે. આ ઈંચાઓ જ કાળે કરીને કામના, વાસના અને પછી તૃષ્ણામાં પરિણિત

જગી હોઈજે ધન્ય યા રામનામે

કિયા ભક્તિ ઉપાસના નિત્ય નેમે ।

ઉદાસીનતા તત્ત્વતા સાર આહે

સદા સર્વદા મોકળી વૃત્તિ રહે ॥૫૭॥

શ્રી રામનામ સ્મરણ, કિયા એટલે સ્વધર્મચિરણ, ભક્તિ એટલે અંતરંગ એકાંતભક્તિ,

થતી હોય છે. મનથી જ શાંતિ અને મનથી જ અશાંતિ.

ॐકાર સંબંધી કહેવામાં આવ્યું ‘કામદં મોક્ષદં ચૈવ’ પહેલાં મનોજય કરી કામનાઓની પૂર્તિ કરે અને પછી મનોલય કરી કામનાઓનો ક્ષય, મનોનાશ મોક્ષ અપાવે.

આ બધું પ્રભુ સ્મરણથી જ સંભવે. શ્રી શ્રી મા આનંદમયીમા કહેતાં, ‘હરિ કથા હી કથા, ઔર સબ વૃથા વ્યથા’

ભક્તિ સગુણ હોય તો સાધનામાં ઈન્દ્રિયોનો ઉપયોગ કરવો પડે. ઈન્દ્રિયો સાધન બને તો સાધનામાં સહાયરૂપ થઈ શકે. પરંતુ જો ઈન્દ્રિયો તારક ને બદલે મારક બને તો આ ઈન્દ્રિયો જ સાધનામાં બાધા કે વિઘ્નરૂપ બની શકે છે. જેવી રીતે ઉદ્યાનનાં પુષ્પો ચૂંટીને આપણે પ્રભુ ચરણો સમર્પિત કરીએ છીએ તે જ પ્રમાણે ઈન્દ્રિયોનું સમર્પણ કરવાનું છે. નેત્રોથી પ્રભુનું દર્શન, કાનોથી હરિકથા શ્રવણ, જીભથી પ્રભુ નામ ઉચ્ચારણ, પગથી પ્રભુદર્શનની યાત્રા, હાથોથી પ્રભુનું સેવા કાર્ય. આમ થાય તો ઈન્દ્રિયોનો ઉપયોગ થશે; ઉપભોગ નહીં. પરંતુ આ બધું પ્રભુની સગુણ ઉપાસનામાં સંભવી શકે. જેણે નિર્ગુણ ઉપાસના કરવાની છે, તેણે સર્વત્ર ઈશ્વરની ઉપસ્થિતિની અનુભૂતિ કરવી પડે. તેનું જીવન ‘ન ત્વહ કામયે રાજ્યં ન સ્વર્ગં ન પુનર્ભવમ્ । કામયે હુઃખતમાનાં પ્રાણિનાં આર્તિનાશનમ્ ॥’નું જીવન થશે. ત્યાં બું, તું, તે, ભેદ રહેતા નથી. ભક્તિ સગુણ હોય કે નિર્ગુણ અંતતોગત્વા બંને માર્ગે ઈન્દ્રિય નિગ્રહ જ છે અને મનોનાશ પછી મોકણી જ પ્રાપ્તિ છે.

સંત રામદાસજી નિર્ઝામ ભક્તિ અને વાદ વિરોધિતાનું દર્શન કરાવતાં કહે છે :

થવું વિશ્વમાં ધન્ય આ રામ નામે,

કિયાભક્તિ ઉપાસના નિત્યનેમે;

ઉદાસીનતા તત્ત્વતા સાર છે રે;

સદા સર્વદા મોકળી વૃત્તિ રહે છે.

ઉપાસના એટલે જ્ઞાનપૂર્વક સ્વરૂપનું અનુસંધાન અને નિત્યનિયમનું કર્મનુષ્ઠાન. આ સર્વ ઉજ્જવળ, નિર્દેશ

અને નિર્બાબ રાખીને વિશ્વમાં નિષ્કામ ભક્ત થઈને ધન્ય થવું. વસ્તુતા: ઉદાસીનતા એટલે નિઃસંગતા અથવા નિષ્કામતા એ સર્વનો સાર છે. આથી

નકો વાસના વિષયી વૃત્તિરૂપે ।
પદાર્થી જડે કામના પૂર્વ પાપે ।
સદા રામ નિઃકામ ચિંતીત જાવા
મના કલ્પનાલેશ તો હી નસાવા ॥૫૮॥

ઉદાસીનતા ન હોય તો મનોવૃત્તિનો સકળ પ્રવાહ વિષય તરફ જ વદ્યા કરે છે. પૂર્વ પાપોના કારણે જડ અને નશર પદાર્થોમાં વાસના પ્રલોભન પામી દઢ થાય છે. માટે હે મન ! વિષયવૃત્તિનું લેશ પણ ચિંતન ન કરતાં શ્રીરામનું જ સદાસર્વદા નિષ્કામભાવે ચિંતન કરતો રહે.

મનને વિષયો પ્રત્યે ઉદાસીનતા ન આવે ત્યાં સુધી મન પ્રભુ ચરણે અગ્રસર ભાગ્યે જ થઈ શકે. આ તો અજિનુંડમાં આહુતિઓ હોમ્યા જ કર્યા જેવું છે. જ્યાં સુધી આહુતિઓ અજિનુંડમાં હોમાયા કરે, અજિનું પ્રજવલિત જ રહેશે. જ્યારે આહુતિઓ આપવાનું બંધ થાય. અજિનમાં જવ, તલ, ધી સામગ્રી હોમાવાનાં બંધ થાય ત્યારે ધીરે ધીરે તે અજિનનું શમન થઈ શકે. જ્યાં સુધી ઈન્દ્રિયોને વિષયવૃત્તિનું શરણ છે, ત્યાં સુધી ઈન્દ્રિયો પ્રભળ રહેવાની અને ઈન્દ્રિયોથી સંયુક્ત મન

મનોવૃત્તિ મોકધી રહે છે.

આગળના શ્લોકમાં શ્રી રામદાસજી કહે છે,

ન હો વાસના વિષયી વૃત્તિરૂપે
પદાર્થી દઢે કામના પૂર્વ પાપે,
સદા રામ નિષ્કામથી ચિંતબ્યો રહે;
ન હો મન રે કલ્પના લેશ તો રે.

પણ ચંચળતાથી મુક્ત ન થઈ શકે.

માટે કમશા: વિષય, વાસનામાંથી મનને બેંચવાનું છે. કાંટાળી બોરીમાં આપણું કપું ફસાય તો તેને બેંચવાથી ફાટી જાય, માટે ધીરે ધીરે કરીને તેને કાંટામાંથી કાઢવું જોઈએ. જે જે સ્થળ, મિત્રો, પરિસ્થિતિ, વિચાર વગેરે ઐન્દ્રિયજન્ય ઉપભોગ પ્રત્યે લોલુપતા પ્રદર્શિત કરતા હોય, કમશા: ધીરે ધીરે એક પછી એક તે બધાંનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

એક વખત શ્રી રામનામ જપમાં રૂચિ ઉત્પન્ન થાય તો બાકી બધું સત્ત્વરે સરળ થઈ જાય. માટે જ સંત રામદાસજી કહે છે કે ‘સદા રામ નિઃકામ ચિંતીત જાવા’ સદા રામના ચિંતનમાં રૂભ્યો રહે, જીવનના કલેશ ટથાશે. હરિનામ ઘારા, સબકા સહારા, હરિનામ જપ કે સુખ શાંતિ પાઓ, હરિ હો જાઓ, વગેરે શાંદો નિવૃત્તિનાથે કલ્યા તે પણ શાશ્વત સત્ય જ છે. ઊં શાંતિ.

સ્વાર્થી પ્રેમ અને દિવ્ય પ્રેમ

જ્યારે બે સમાન ગુણનાં અથવા શક્તિવાળાં બળો ભેગાં થાય છે, ત્યારે એક ત્રીજું બળ બને છે. જ્યારે બે સરખી બળવાળી અને ગુણવાળી વ્યક્તિઓ એકબીજા તરફ આકર્ષય છે, ત્યારે તેમની વચ્ચે એક ત્રીજું બળ રચાય છે. એને પ્રેમ કહે છે. પ્રેમ શું છે, એ સમજાવવા માટેની આ વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ છે. બેંચાણ એ આકર્ષણશક્તિ છે. પાછા પડવું એ વિકર્ષણશક્તિ છે. જ્યારે હું મારી જાતને બીજામાં જોઉં છું, જ્યારે હું તેને મારી જાત રૂપ જ જોઉં છું, ત્યારે હું તેને મારી જાતની જેમ ચાહવા માંઠું છું. મારી પાસે જે વસ્તુ હોય, તે હું તમારી પાસે જોઉં, ત્યારે હું તમને પ્રેમ કરવા લાગું છું. પ્રેમ શું છે, તે સમજાવવા માટેની આ વેદાન્તની પદ્ધતિ છે.

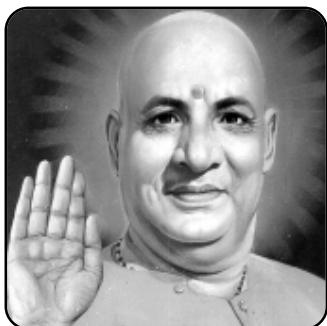
સ્નેહ એટલે બીજાના ઉપર પ્રેમ બતાવવો તે. ઈશ્વર પ્રેમ છે. પ્રેમ બે પ્રકારના છે : સ્વાર્થી અથવા શારીરિક કે ભૌતિક પ્રેમ અને સાચો પ્રેમ અથવા દિવ્ય પ્રેમ, જે નિઃસ્વાર્થી અને અનંત હોય છે. પ્રેમનો પહેલો પ્રકાર મોહૃયુક્ત છે. બીજો પ્રેમ બંધનરહિત છે, જે વેદાંતમાર્ગનો સાચો સાધક છે. તે પોતાની જાતને સર્વત્ર અનુભવે છે અને સાચો ભક્ત જે નારાયણને સર્વત્ર સર્વ વસ્તુમાં નિહાળે છે, તે જ બીજાને સારી રીતે ચાહી શકે છે.

જ્યારે હલકા પ્રકારનો માણસ બીજાને તેના સુખ અથવા અસ્તિત્વ માટે વળગી રહે છે ત્યારે શારીરિક કે ભૌતિક મોહ ઉત્પન્ન કરે છે. મોહ ગુલામી માનસ અને નબળું સંકલ્પબળ ઉત્પન્ન કરે છે. મોહ જ મૃત્યુ છે. ભૌતિક પ્રેમ એ જ મૃત્યુ છે. અસર્જશક્ત્યેણ દઢેન છિત્વા ॥ ‘અનાસક્તિરૂપ મજબૂત શક્તિસી સર્વ પ્રકારના મોહ અથવા આસક્તિ કાપી નાખો.’ (ગીતા, ૧૫-૩)

- સ્વામી શિવાનંદ

શિવાનંદ કથામૃત

[ગુરુદેવ સ્વામી શિવાનંદજી મહારાજને આનંદ કુટિર હથિકેશમાં ભળવા માટે અનેક આંતુકો, મુલાકાતીઓ અને ભક્તો આવતા. તેઓ ગુરુદેવને વિવિધ વિષયો પર અનેક પ્રકારના પ્રશ્નો પૂછ્યા. ગુરુદેવ તેનો યોગ્ય જવાબ આપતા. આ પ્રશ્નો તથા તેના જવાબ ગુરુદેવની સાથે રહેતા સંચારી શિષ્યો ચીવટપૂર્વક નોંધી લેતા. આ નોંધ એટલે શિવાનંદ કથામૃત. તેમાં ઘડી વ્યક્તિઓનો ફાળો છે. મુખ્ય ફાળો સ્વામી વંકટેશાનંદનો છે. આ ઉપરાંત સ્વામી શિવાનંદ હદ્યાનંદ, સ્વામી ચૈતન્યાનંદ, સ્વામી ગુરુશરણાનંદ, સ્વામી પરમાનંદ તથા બીજાઓએ સેવા આપી હતી.]

અંતનાિ

મેં અંદરથી નાદ સાંભળ્યો : “શિવ, જગ્રત થા !
અને તારા જીવનના પાત્રને આ અમૃતથી ભરી દે;
તેને બધાની સાથે વહેંચ,
હું તને તે માટે બળ, શક્તિ, સામર્થ્ય અને જ્ઞાન આપીશા.”
હું તેના આદેશને અનુસર્યો;
તેણે પાત્રને ભરી જ દીધું;
અને મેં તે બધાને વહેંચ્યું.
- શિવાનંદ

કથાનક-૩ (i)

ગૂઢ પ્રશ્ન

ગુરુદેવ ગુરુશરણાનંદને પ્રશ્ન કર્યો : “ઈશરે આ પૃથ્વીનું શા માટે સર્જન કર્યુ ?” તે કંઈ જવાબ આપી શક્યા નહિ, મૌન રહ્યા.

પછી ગુરુદેવે કહ્યું : “ધણા લોકો મને પ્રશ્ન પૂછે છે. તે અનિર્વચનીય છે. તે ગૂઢ પ્રશ્ન છે. ‘કેમ’ ફક્ત આ જગતની વસ્તુઓ માટે છે, ગૂઢ વસ્તુઓ માટે નથી. આત્મસાક્ષાત્કાર કરો. પછી તમને આ પ્રશ્નનો જવાબ મળશે.”

સેવા વધુ મહર્ષની

ગુરુદેવ સત્સંગ માટે જઈ રહ્યા હતા. તેમની સાથે તેમના કેટલાક ભક્તો, શિષ્યો અને દહેરાદૂનનાં શ્રી પુષ્પા આનંદ અને મંડળી જઈ રહ્યાં હતાં.

ગુરુદેવ શ્રી પુષ્પાને પૂછ્યું : “તમે તમારું ભોજન લીધું ?” તેણે ના પાડી.

ગુરુદેવ કહ્યું : “આજે મુલાકાતીઓની સારસંભાળ માટે કોઈ નથી, એક જણ સદા શિવોકહમૂ, શિવોકહમૂ જપે છે; બીજો જગત અતીતાનંદ નામ રાખે છે; ત્રીજો ‘યોગવાસિષ’ વાંચે છે અને કહે છે કુ ગણો કાળમાં પૃથ્વીનું અસ્તિત્વ ન હતું, પણ જો

દાળમાં મીહું નાખવાનું રહી ગયું હોય તો તે મોળી દાળ લઈ શકતો નથી ! યોગવેદાંત અને યોગવાસિષનો અભ્યાસ કરવાને બદલે યોગ્ય રીતે ખાઈ અને પછી સેવા કરવી એ વધુ સારું છે. ઈશરેચ્છાએ તેને મુક્તિ મળો.”

ધીરજ

ઓફિસની ભૌય પર મોટી સંખ્યામાં મુલાકાતીઓ બેઠેલા હતા. ગુરુદેવ તેમને વિનોદી વાતો કહી હસાવતા હતા.

“એક ધનવાન માણસે એક વાર એક ગરીબ માણસને તેની સાથે ભોજન દેવા માટે આમંત્રણ આપ્યું. તે ગ્રા દિવસનો ભૂષ્યો હતો. બંનેની આગળ ટેબલ ઉપર થાળીઓ મૂકવામાં આવી. પણ કંઈ ભોજન પીરસવામાં આવ્યું નહિ. ધનવાન માણસ ખાલી થાળીમાંથી કંઈક લઈ ખાવાનો ડેણ કરવા મંજૂયો. ગુસ્સે થયા વગર, તે ગરીબ માણસે પણ તેની માફક ખાવાનો દેખાવ કર્યો. ધનવાન માણસને ગરીબ માણસની ધીરજ જોઈ ખુશી થઈ અને તેના નોકરને થાળીઓમાં ભોજન પીરસવા માટે આદેશ આપ્યો. અને બંને જણ સંતોષપૂર્વક જમ્યા. પછી તે ધનવાન માણસે ગરીબ માણસને સારો પગાર આપી

પોતાના મેનેજર તરીકે નીચ્યો.

“ગરીબ માણસની ધીરજે તેને મેનેજરની અણધારી જગા માટે લાયક બનાવ્યો. માટે, ધીરજનો વિકાસ કરો.”

શિસ્ત વગરનું મન

ઓફિસનું કાર્ય પતાવીને ગુરુદેવ કુટીર તરફ આવી રહ્યા હતા. તેમણે રસ્તાની બાજુ પર બેઠેલા એક વાંદરાને જોયો અને બોલ્યા : “વાંદરા કરતાં ઘણી વાર માણસમાં વધુ વાંદરાપણું રહેલું હોય છે. ખરાબ માણસ વાંદરો કરે તેના કરતાં વધુ નુકસાન કરે છે. વાંદરો કદાચ એક વાર કરે પણ દુષ્ટ માણસ બીજાંને હંમેશાં નુકસાન પહોંચાડે છે. શિસ્ત વગરના માણસનું મન વાંદરાના મન કરતાં વધુ ચંચળ હોય છે.”

બેદરકાર ન બનો

ઓફિસમાં ગુરુદેવની આજુભાજુ કેટલાક મુલાકાતીઓ બેઠેલા હતા. તેમણે હાજર રહેલા દરેકને સંકલ્પપત્રો અને ડાયરીનાં ફોર્મ વહેંચ્યાં. ફોર્મ વહેંચ્યા પછી ગુરુદેવે તેમાંના એકને પૂછ્યું : “તમે મને દરેક મહિને તમારી આધ્યાત્મિક ડાયરી મોકલશો ?”

તેણે જવાબ આપ્યો : “હું પ્રયત્ન કરીશ.”

તરત જ ગુરુદેવે ભારપૂર્વક કહ્યું : “તમે ભોજન લેવા પ્રયત્ન કરતા નથી. તમે ચા પીવા પ્રયત્ન કરતા નથી. તમે બ્રેડ, બટર અને ચા લેવા પ્રયત્ન કરતા નથી. પણ તમે કહો છો કે તમે આધ્યાત્મિક ડાયરી મોકલવા માટે પ્રયત્ન કરીશ.”

બધા હસ્યા અને પેલો બિચારો કંઈક બોલ્યો પણ હસવાના અવાજમાં સંભળાયું નહિ. કદાચ તેણે ગુરુદેવને ડાયરી મોકલવા માટે કહ્યું હશે.

સેવામાં પરિપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરો

આલ મથાજી, હંમેશની માફક કેટલાંક નારંગી લાય્યાં હતાં. તેની છાલ અને બીજ કાઢી નાખી ફળ ખાવા માટે તૈયાર કર્યા હતાં. તેમણે તે ગુરુદેવને ધર્યાં. ગુરુદેવે આજુભાજુના લોકોને તે વહેંચ્યાં. એક શિષ્યને તેમણે કહ્યું : “જ્યારે તમે બીજાંઓને નારંગી આપો ત્યારે તમારે ઝાલ મથાજીના ઉદાહરણને અનુસરવું જોઈએ. તમારે પણ છાલ અને બીજ દૂર કરવાં જોઈએ

જેથી તમે જે કંઈ આપો તે તરત જ ખાઈ શકાય. દરેકે સેવાનું કામ ખૂબ રસ, સંચાઈ અને પ્રેમથી કરવું જોઈએ. જે કંઈ સેવા કરવામાં આવે તે સારામાં સારી રીતે કરવી જોઈએ.

“જ્યારે તમે તમારાં બધાં કાર્ય આવા પૂરા રસથી કરો છો ત્યારે તમારું જીવન આનંદથી પૂર્ણ થશે અને તમારું હદ્ય વિશાળ બની વિશુદ્ધ બનશે. સેવા કરવાની પ્રબળ વૃત્તિનો વિકાસ કરો. તમે જે કંઈ કરો તે કાર્ય પૂરેપૂરું - પૂર્ણ - કરો. સેવા કરો ત્યારે તમારે સાવધાન રહી ભૂલ ન થાય તે જોવું જોઈએ. કેટલાક લોકો એક હાથમાં છરી પકડી તે જ હાથથી બીજાંઓને ફળ વહેંચે છે. આમ કરવામાં લેનારના હાથને છરી વાગી નુકસાન થવાનો સંભવ રહે છે. તમે જે કંઈ કરો તેની બધી જ બાબતોનો પ્રથમ વિચાર કરવો જોઈએ. હું આમ માનું છું.

દ્વાન વિશે

નવી દિલહીનાં શ્રીમતી સીતા રાવે ગુરુદેવને ધ્યાન વિશે કેટલાક મુદ્દાઓ સંબંધી સમજ માગી. જ્યારે તેઓ ઓફિસમાં ગુરુદેવની સામે બેઠાં હતાં ત્યારે ગુરુદેવે તેમને નીચેની સલાહ આપી :

“જ્યારે વ્યક્તિ ધ્યાનમાં પ્રગતિ કરે છે, ત્યારે નવા પ્રાણના પ્રવાહો ઉદ્ભબવે છે, જેનાથી શરીરમાં શુઝારી થાય છે. થોડાક સમયમાં આ બધું અદૃશ્ય થઈ જાય છે. કેટલીક વખત, ધ્યાન કરતાં, તમને એવું લાગે કે કોઈ તમારું માથું દબાવી રહ્યું છે; કેટલીક વાર તમને એમ લાગે કે તમે હવામાં તરી રહ્યાં છો. જ્યારે મન કાબૂમાં આવે છે કે તરત જ શ્વાસ આપમેળે બંધ થઈ જાય છે. આવું બને ત્યારે જે જરૂરી છે તે થોડી હિંમતની જરૂર છે. બધા જ સાધકોને આ અનુભવ થાય છે. આવા પ્રસંગે તમે જપ કે ઊંનો ઉચ્ચાર કરી શકો.”

શ્રીમતી સીતા રાવે ગુરુદેવને જણાવ્યું કે તેની સાધનાની પ્રગતિ થઈ તે પહેલાં કરતાં હવે તે વધુ જલદી ગુરુસે થઈ જતી હતી.

ગુરુદેવે આનો જવાબ આપતાં કહ્યું : “હવે તમારું મન વધુ સૂક્ષ્મ થયું છે એટલે તે વધુ શીધ

ભાવગ્રાહી બન્યું છે. તે પ્રગતિની નિશાની છે. જેમ ટ્રેન ચાલુ થાય ત્યારે થોડીક પાછી ઠેલાય છે તેમ તમારી બાબતમાં બન્યું છે. તેની કંઈ જ ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. જો તમે ગુસ્સે થાઓ તો મૌન રહેવાનો પ્રયત્ન કરો, જવાબ ન આપો. જેમ બને તેમ ઓછું બોલો અથવા તે સ્થાનને છોડી દો.”

જિજ્ઞાસુની કસોટી

એક ભાઈ આશ્રમમાં રજ ગણવા આવ્યા હતા અને હવે તેઓ પોતાની નોકરીમાં રાજીનામું આપી ત્યાગનો માર્ગ સ્વીકારવા ઈચ્છા હતા.

ગુરુદેવે તેમને સલાહ આપતાં કહ્યું : “તમારી નોકરીમાંથી રાજીનામું આપશો નહિ. સંસારમાં રહીને તમારે તમારી જીતને વિશુદ્ધ કરવી જોઈએ. થોડોક સમય અહીં રહો અને પછી પાછા જાઓ. તમારી રજ વધારશો નહિ.”

બીજા એક મુલાકાતી પણ તેમની નોકરીમાંથી રાજીનામું આપી આશ્રમમાં જોડવા માગતા હતા.

ગુરુદેવે તેમને પ્રશ્ન કર્યો : “તમારે માતા છે ?”
“હા, તેને પણ અહીં આવવું છે.”

ગુરુદેવે કહ્યું : “તેમને આવવા દો પણ તમારે નોકરીમાંથી રાજીનામું આપવું ન જોઈએ.”

મુલાકાતીને જવાબથી સંતોષ ન થયો.

જ્યારે ગુરુદેવ ઓફિસનું કામ પતાવીને પોતાની કુટીર તરફ પાછા આવતા હતા ત્યારે તે મુલાકાતી તેમની પાછળ ગયા.

ગુરુદેવે તેમના તરફ જોઈને કહ્યું : “ત્યાગ ન કરો. ત્યાગનો માર્ગ ખૂબ મુશ્કેલ છે. તમે ઘેર સાધના કરી શકો છો. આધ્યાત્મિક ડાયરી રાખો અને મારી સાથે પત્રવ્યવહાર કરતા રહો.”

મુલાકાતીએ કહ્યું : “ના, સ્વામીજી.” અને તેમની આંખોમાંથી અશ્વ બધાર આવવા લાગ્યા.

પછી ગુરુદેવે પૂછ્યું : “તમારે તમારી નોકરીનું રાજીનામું મૂકી પછી આશ્રમમાં જોડવું છે ?”

“હા, સ્વામીજી.”

“તો પછી નોકરીનું રાજીનામું આપો અને ત્યાગપથ ગ્રહણ કરો. તમને અહીંથી દરેક વસ્તુ મળશે.

અહીં પુસ્તકાલય પણ છે. સમગ્ર પુસ્તકાલય તમારું છે, કારણ કે તમે શિવાનંદ બન્યા છો, તમે મારા અંગત મંત્રી છો. તમને ટાઈપાર્ટીંગ આવડે છે ? તમે સ્વામી અને મદદ કરી શકશો.”

પેલા ભાઈએ જવાબ આપ્યો : “હું મદદનીશ હિસાબનીસ હતો. હું કાલથી જ મારું કામ શરૂ કરી દઈશ. હાલ મારી રજ લંબાવવા માટે લખું છું, પછી રાજીનામું આપી દઈશ.”

ગુરુદેવે કહ્યું : “બરાબર છે.” અને પછી તેઓ કુટીરમાં પ્રવેશ્યા.

અંધકારમાં ન રાચો

થોડાક અંધ યુવાનો દહેરાદૂનથી આશ્રમમાં આવ્યા હતા. તેઓ બ્રેઇલ લિપિથી વાંચી શકતા હતા.

ગુરુદેવે તેમને આશ્રમથી મૂકતો પ્રશ્ન પૂછ્યો : “તમારે તમારી નેત્રની દાઢિ પાછી મેળવવી છે ?”

તરત જ જવાબ મળ્યો : “ના, સ્વામીજી. હવે અમે અમારી પોતાની દુનિયામાં રહીએ છીએ અને અમારા અંધ માનવના જીવનથી અમને સંતોષ છે.”

ઓફિસમાં ઘણા હાજર હતા. તેઓ બધા હસ્યા.

ગુરુદેવે કહ્યું : “તમે હસો છો ! તમે માનો છો કે આ અંધ છોકરાઓ અજ્ઞાની અને ભાંતિવાળા છે. દુનિયામાં બધે જ છવાયેલા સામાન્ય માણસના વલણ જેવું જ તેમનું વલણ છે. આ દુનિયામાં કોઈને પણ આત્મ-જ્ઞાન મેળવવાની ખરેખર ઈચ્છા નથી. કોઈની પણ તેમના અજ્ઞાનનું અંધત્વ નિવારવાની ઈચ્છા નથી. કોઈને પણ અજ્ઞાનના અંધકારમાંથી બહાર નીકળવાની અને પ્રકાશના અસીમ પ્રદેશમાં પ્રવેશવાની ઈચ્છા નથી !”

“તમે અંધ માણસોની જેમ રહેવા માગો છો. તમે તેનાથી બરાબર ટેવાઈ ગયા છો. વધુ સારા જીવનના ફેરફાર માટેનો વિચાર પણ તમને ભયભીત કરી દે છે. તમારે નેત્રદાઢિ જોઈતી નથી ! તમે એક જીવ છો એમ વિચારવાનું ઈચ્છો છો અને આ ભાંતિ ફેરફાર દેવામાં અને આત્મ-જ્ઞાન પ્રામ કરવામાં ખૂબ દહેશત લાગે છે. તમારે તમારા અહીંકારી વ્યક્તિત્વને

ચાલુ રાખવાની ઈચ્છા છે.”

આ યુવાનોને હું શાબાશી આપું દું. તેમણે તેમના હૃદયમાં જે હતું તે કહ્યું. પણ આ સંસારના કેટલાયે લોકો એમ પણ કરતા નથી. તેઓ પ્રાર્થના કરતા રહે છે. “હે પ્રભુ ! મને દર્શન આપ, મને મુક્તિ આપ. પણ તેઓ દર્શન કે મુક્તિ શું છે તે જાણતા નથી. તેમને ખરેખર મુક્તિ જોઈતી જ નથી. તેમને તેમજું વ્યક્તિત્વ ગુમાવવાની ઈચ્છા જ નથી. તેમને અજ્ઞાનના અંધકારમાં રાચવાનું વધુ પસંદ છે અને આધ્યાત્મિક આકંશને તો ફક્ત લૂભી સહાનુભૂતિ જ આપે છે. જો તમે તમારા હૃદય અને આત્માથી ઈચ્છાતા હશો તો મુક્તિ આ ભિનિટે જ પ્રામ થઈ શકે છે. તમારા તરફથી શરણાગતિ અને આકંશા પ્રબળતાથી આવવાં જોઈએ. ત્યારે દિવ્ય કૃપા તમારા પ્રયત્નોને સફળતાનો મુગટ પહેરાવશે.

ઈશ્વરનું રક્ષણ

કાઉન્ટેસ મેયોએ ગુરુદેવને પૂછ્યું : “જો કેટલાક લોકો તમારી પર હુમલો કરે તો તમે શું કરો ? શું તમારી આજુબાજુ એક વર્તુળ દોરશો જે તેમનાથી તમારું રક્ષણ કરે ?”

ગુરુદેવે જવાબ આપ્યો : “હું મૌન રહીશ. મેં મારી જાતને ઈશ્વરને સોંપી દીધી છે. તેને જેમ ગમે તેમ કરે.”

કાઉન્ટેસ મેયોએ આ વલણની પ્રશંસા કરી.

પદ્ધી ગુરુદેવે કહ્યું : “ત્રણ વર્ષ પહેલાં વિશ્વનાથ મંદિરમાંથી એક ચોરે રૂ.૪૦૦૦/-નાં ચાંદીનાં વાસણ ચોર્યા હતાં. ચોર મળ્યો ન હતો. ઘણા આશ્રમો રક્ષણ માટે રાઈફલ સાથે ચોકીદારો રાખે છે, પણ મેં આવા કોઈ ચોકીદારની નિમણૂક કરવાની ના પાડી દીધી. ઈશ્વરે મને આ આશ્રમ કંઈક સારું કામ કરવા માટે આપ્યો છે અને તેની ઈચ્છા હશે તો તે જ તેની સંભાળ રાખશે.”

મુસાફરી કરવાની ટેવથી દૂર રહો

આશ્રમના મેગેਜિન વિભાગમાં કામ કરતા એક આશ્રમવાસી-સ્વામી મુસાફરી પર ગયા અને બીજાએ તેના કામનો ચાર્જ લીધો. આ સ્વામી પહેલાં પણ મુસાફરી પર ગયા હતા. વારંવાર કામ

કરનારનો ફેરફાર થવાથી ઓફિસ કામ પર અસર થવા માંડી.

આને અનુલક્ષીને ગુરુદેવે આ સ્વામીને કહ્યું : “તમે વારંવાર આશ્રમની બહાર શા માટે જાઓ છો ? આશ્રમમાં બેત્રા માસ રહ્યા પછી લગભગ એટલા જ સમય માટે બહાર રહેવાથી તમને શું મળે છે ? તમારે અહીં કાયમ રહેવું જોઈએ અને આશ્રમના એક સંભ બનવું જોઈએ.”

આધ્યાત્મિક વાદવિવાદ

જ્યારે સ્વામી ઈશ્વરાનંદ સત્સંગમાં ઉપનિષદ્દો પર મ્રવચન આપી રહ્યા હતા, ત્યારે પાસે બેસેલા સ્વામી સદાનંદને કહ્યું : “લોકો સ્થિરાંતો પર જ લક્ષ્યા કરે છે. દૈત્યતવાળા કહે કે તેઓ સાચા છે. અદૈત્યતવાળા તેઓ જ સાચા છે તેમ કહે, અને કહે કે બ્રહ્મલોકમાં પહોંચા પછી માણસને આ દુનિયામાં ફરીથી જન્મ લેવો પડે છે. આવા વાદવિવાદનો શું અર્થ છે ? કંઈક વહેવારુ બનો. કૃષ્ણ કે નારાયણના નામનું રટણ કરો. જપ, કીર્તન અને સેવા કરો. જ્યારે ઈશ્વરસાક્ષાત્કાર થશે ત્યારે આપણો શું સાચું છે - દૈત્યવાદ કે અદૈત્યવાદ-તે જાણી શકીશું. હાલ તે બાબતમાં વાદવિવાદ કરવાની શું જરૂર છે ? મારી આ રીત છે. શું હું સાચો નથી ?”

ગુરુદેવની વિનોદવૃત્તિ !

દક્ષિણ ભારતની એક મંડળી સત્સંગમાં હાજર હતી. સત્સંગ પૂરો થયા પછી ગુરુદેવે તેમને પૂછ્યું : “તમારામાંથી કોણ આશ્રમમાં કાયમ માટે રહેવા તૈયાર છે ? તમારામાંથી કોણે સાચો વૈરાગ્ય છે ?”

કોઈ જવાબ આપવાની હિંમત કરી શક્યું નહિ. છેવટે, તેમાંની એક પ્રૌઢ સ્ત્રીને ગુરુદેવે કહ્યું : “તમે અહીં રહો. બીજાને જવા દો.”

તેણીએ હા પાડી.

તરત જ ગુરુદેવે કહ્યું : “તો પછી અહીં આવો. જે આશ્રમના છે તેમને માટે રહેવાની જુદી સગવડ છે. બીજા જુદા રૂમમાં સૂએ છે. તમારે જુદા સૂવાનું રહેશે. અહીં આવો. આવી જાઓ.”

તે સ્ત્રી આગળ વધી નહિ અને તરત જ છૂટવા માગતી હોય તેમ જવાબ આપ્યો : “જો ભગવાનની

ઈથા હશે તો હું આશ્રમમાં રહું એવો દિવસ પણ આવશે.”

બધાએ ગુરુદેવના વિચારપૂર્વક કરેલા વિનોદને માઝ્યો.

નચિંત ભમરી

ગુરુદેવ પોતાનું લંચ હમણાં જ પૂરું કર્યું હતું, એટલામાં એક સુંદર ભમરીએ ધીમેથી થાળી પર બેસીને થોડોક પ્રસાદ ખાધો (ભાગ્યશાળી જંતુ !) અને ઉડી ગઈ. ગુરુદેવ તેને પ્રેમપૂર્વક જોઈ રહ્યા અને કહ્યું : “આ ભમરીને જુઓ. તે થાળી પર નીચે ઉત્તરીને બેઠી. થોડોક ખોરાક લીધો અને ઉડી ગઈ. તેને પૈસા કમાવવા માટે, કરિયાણું ખરીદવા માટે, રાંધવા કે ખાવા માટે કંઈ જ ચિંતા છે ? તેને કદી દિવ્ય જીવન સંઘ કે આશ્રમ ચલાવવાનું વિચારવાનું છે ? તે હિસાબ કે વાર્ષિક અહેવાલ વિશે તદ્દન અજ્ઞાત છે, અને છતાં તે કોઈ પણ વ્યક્તિ જેવી જ સુખી છે !”

લોભી ન બનો

સત્સંગ પૂરો થયા પછી દક્ષિણ ભારતથી આવેલી એક મંડળીને ગુરુદેવે નીચેની શીખ આપી : “ગરીબોને પુષ્ટણ ધન આપો. બારણાં બંધ કરીને જમો નહિ.”

તેમાંના કોઈએ જવાબ આપ્યો : “અમે દરરોજ એક વ્યક્તિને જમાડવા પછી જમીએ છીએ.”

“તે સારું છે.” ગુરુદેવ જણાવ્યું અને વધુ ઉત્સાહ આપતાં કહ્યું : “તમારા નોકરોને તમે જે કોઝી પીઓ છો તે જ કોઝી આપો. કેટલાક લોભી માણસો કરે છે તેમ કોઝી પાઉરમાં વધુ પાણી રેડી પછી તેને નોકરને આપશો નહિ.”

ગુરુદેવે રજા લીધી અને સૂતાં પહેલાં ‘શ્રીરામ’ના જ્ય કરવાની વિનંતી કરી.

લોભીઓના પ્રકાર

ગુરુદેવનાં પરમ ભક્ત શ્રી પણ્ણમાએ આશ્રમની મુલાકાત લીધી. તેમના પૂર્વાશ્રમમાં આશ્રમવાસી શ્રી ગોવિંદસ્વામીને શ્રી પણ્ણમાના કુટુંબ સાથે નજીકનો સંબંધ હતો. એટલે ગુરુદેવ તેમને શ્રી ગોવિંદસ્વામી વિશે પૂછ્યું : “તેમની તમે બરાબર સંભાળ રાખો છો ને ?”

તેમણે કહ્યું : “હા, સ્વામીજી.”

ગુરુદેવ પૂછ્યું : “તમે તેણીને શું આપ્યું છે. મેં તેણીને કંઈ જ આપ્યું નથી પણ તેણીની સાથે વાત કરી છે.”

“તેમણે તેણીને ફક્ત સ્મિત અને હાસ્ય આપ્યાં છે. તેને ‘હસતું દાન’ કહેવામાં આવે છે. અહીં ઘણા લોકો આવે છે. તેઓ ફક્ત મધુર શબ્દો બોલે છે, હસે છે અને જતા રહે છે. તેઓ મને ફક્ત ‘હસતું દાન’ આપી જાય છે.”

ગુરુદેવ બધાને તેમના વિનોદને લીધે રમૂજમાં મૂકી દીધા.

તેમણે થોડુંક ઉમેરતાં સ્વામી સદાનંદને પૂછ્યું : “લોભીના વિવિધ પ્રકારની તમને ખબર છે ?” અને પોતે જ તેનો જવાબ આપતાં કહ્યું : “અદ્ભુત લોભી, પાકો લોભી, જગજાહેર લોભી !”

સાચી સાધુચરિતતા

‘તેને પીવા દો.’ ગુરુદેવનો જડપી, સહજસ્કૃત અને આપોઆપ થયેલો આદેશ આવ્યો. ઓફિસની બહાર પીવાના પાણીમાંથી એક વાંદરું પાણી પીતું હતું. તેને કોઈ વ્યક્તિ પથ્થર મારી દૂર કરતું હતું. તેને ઉદ્દેશીને સ્વામીજીએ આ આદેશ આપ્યો.

હાથમાં પથ્થર સાથેની તે વ્યક્તિ આદેશ સાંભળતાં અટકી ગઈ અને વાંદરાને જેટલું પીવું હતું તેટલું પાણી પીવા દીધું અને પછી શાંતિથી ગંગામાંથી ડેલ ભરી લાવીને મૂકી.

“તમે માણસના હૃદયને તેણે મોટી હોસ્પિટલ બંધાવી કે મોટું ધન આપ્યું તે પરથી નક્કી કરી શકો નહિ. આવા નાના પ્રસંગોનું ધ્યાન રાખો. તમે કોઈ સારા હેતુ દા.ત. પીવા માટે પાણી લાવ્યા હો અને વાંદરું તેને તેમાં મોં નાખી બગાડતું હોય તો તમને પ્રથમ ક્ષણમાં કેવો વિચાર આવશે ? તમારા મનમાં પહેલો શું વિચાર આવશે ? તમારો પહેલો પ્રત્યાઘાત શું હશે ? તે ઉપરથી તમે સંત છો કે કેમ તે નક્કી થશે.”

સંતાયેલો દુશ્મન

શ્રીમતી અને ગુરુદેવને કહ્યું કે તે મૌન પાળી કેટલાક દિવસ માટે કંઈક ઉપાસના કરશે.

ગુરુદેવ કહ્યું : “‘અહીં તેની કોઈ જરૂર નથી. ઓછી વાત કરો. જરૂર વગરની ચર્ચાઓ અને નકામાં ગપ્પાં મારવાનું બંધ કરો. તેમ કરવાથી કંઈ ગુમાવવાનું નથી. કોઈને કાબૂમાં રાખો અને ચીડિયાપણાને દૂર કરો.’’

ગુરુદેવ આ શા માટે કહ્યું તે ન સમજવાથી દરેક જણ મુંજાયા.

શ્રીમતી અને જવાબ આપ્યો : “‘મને તે બાબતની કોઈ ચિંતા નથી, મારામાં આ ક્ષતિઓ નથી.’’

ગુરુદેવ હસતાં હસતાં કહ્યું : “‘અરે ! અદ્ભુત ! તો તમારે સાધના કરવાની જરૂર નથી ! જ્યારે તમે છંછેડાયેલાં - ગુર્સે થયેલાં - હો ત્યારે જ ફક્ત તે જોવાનું રહે છે. જ્યારે આપણે છંછેડાયેલાં કે ગુર્સે થયેલાં ન હોઈએ ત્યારે આપણે બધાં શાંત અને ધૈર્યશીલ હોઈએ છીએ, પણ જ્યારે આપણે ગુર્સે થયેલાં હોઈએ ત્યારે સાચો આંતરિક સ્વભાવ પ્રગટ થાય છે. તમે તમારી જાતને મૂર્ખ કહે તો મુશ્કેલી ઊભી થાય છે ! અને વળી તે લોકોની હાજરીમાં કહે ત્યારે તો ઉગ્ર ઝઘડો થઈ જાય છે.’’

“ધારો કે એક જાહેર ભિટિંગમાં હજારો લોકોની હાજરીમાં કોઈ તમને મૂર્ખ છો એમ કહે છે, ત્યારે તમે તમારા મનની સ્થિતિને કલ્પી શકતા નથી - તમારો અહંકાર એકદમ ઊછળી પડે છે. તે પહેલાં બધું શાંત હોય છે. બધી જ સાધનાનો ઉદ્દેશ આ છુપાયેલા શરૂ અહંકારનાં મૂળને ખોદી કાઢવાનો છે. કર્મયોગનો આ વિશિષ્ટ હેતુ છે.’’

મધુર શાબ્દો લાભ કરશે

એક મુલાકાતીને ગુરુદેવનો ફોટો જોઈતો હતો. પરંતુ તેમને જે સાઈઝનો ફોટો જોઈતો હતો તેવો ઓફિસમાં ન હતો. ગુરુદેવ તેને કહ્યું : “‘સ્વામી શારદાનંદને મળો અને ફોટો માટે પૂછો. તે કામમાં હશે. એટલે પહેલાં તેને દંડવત્ પ્રાણામ કરી મધુર નમ્ર શાબ્દોથી તમારી ફોટાની જરૂરિયાતની વાત કરો. આ મારી રીત છે !’’

મુલાકાતીએ સૂચન પ્રમાણે વર્તવાનું સ્વીકાર્યું.

□ - Sivananda's Gospel of Divine Lifeમાંથી સાભાર અનુવાદ

યच્ચ મોક્ષહેતુત્વેન હિતં,
મહતા કષ્ટેન તત્ જીવઃ
પ્રાજોતિ ।

વિશેષાવશ્યક ભાષ્ય
શ્રી આચાર્ય વિજયરણસુંદરસૂર્જિ

પહોંચવું છે જો એવરેસ્ટના શિખરે તો કષ્ટો વેઠવાની તૈયારી રાખવી જ પડે છે. સુવર્ણચન્દ્રક મેળવવો છે જો ઓલિમ્પિકની રમતમાં તો કાળી મહેનત કરવી જ પડે છે. પરીક્ષામાં બેઠેલા પાંચ લાખ વિદ્યાર્થીમાં જો પ્રથમ નંબરે પાસ થવું છે તો કઠોર પરિશ્રમ કરવો જ પડે છે. પહોંચવું છે જો સિદ્ધિગતિમાં, તો ચાલવું પડશે સિદ્ધિગતિના માર્ગ પર, કરવું છે જો આત્માનું હિત તો કષ્ટોને અપનાવવા સિવાય બીજો કોઈ વિકલ્પ જ નથી. મજાથી કરેલા ગુનાના ફળમાં જો સજા વેઠવી જ પડે છે તો રાચી-માચીને પાપો કરવા દ્વારા બાંધેલાં અશુભ કર્મોને આત્મા પરથી રવાના કરવા કષ્ટો વેઠવાં જ પડે એ બિલકુલ સમજાય તેવી વાત છે.

પ્રભુ !

આપે કરેલી આ વાતે સાચે જ અમને સ્તબ્ધ કરી દીધા છે કે ‘મોક્ષના કારણભૂત જે હિત છે એ ઘણાં કષ્ટો પછી જ જીવને પ્રામ થાય છે.’ ઈચ્છીએ છીએ અમે કે આશાપાલનના માર્ગ આવતાં તમામ કષ્ટોને વેઠવા અમે માનસિક રીતે સજજ બની જઈએ. સર્વકર્મક્ષય અમારે કરવો જ છે.

□ ‘પ્રભુ વીર કહે છે’ માંથી સાભાર

યોગ એ જ જીવન

- શ્રી સ્વામી અધ્યાત્માનંદજી

લીવર અને ઓફિનલ

ગવર્નમેન્ટ યોગ એન્ડ હેલ્થ સેન્ટર, ચંડીગઢમાં લગભગ વીસેક વર્ષ સુધી દર વર્ષે બે યોગ શિબિર માટે જવાનું હતું. એક મોટી ઉમરના પંજાબી મહિલા નિયમિત યોગશિબિરોમાં આવતાં. તેમનું શરીર ખૂબ જ ભારે હતું. હાથનાં બાવડાં, જંધા (thigh) જેટલાં જાડાં હતાં. ઊભાં હોય તો બેસવાની મુશ્કેલી; અને બેઠાં હોય તો ઊભાં થવાની આપત્તિ. કારમાં ચઢવા-ઉિતરવાનું પણ દુષ્કર, છતાં વર્ષોવર્ષ આવતાં. કમશા: પાંચેક વર્ષ પછી તેમણે પોતાનું યોગકેન્દ્ર ખોલ્યું. અનેક બહેનોનાં તેઓ પ્રેરણમૂર્તિ બન્યાં.

પહેલાં તેઓ માત્ર ફિલેક્સિબિલિટીસ કરતાં થયાં. પછી ટ્રિકોણાસન અને સૂર્યનમસ્કાર કરવા લાગ્યાં. આઠેક વર્ષ પછી દૂરદર્શનના કાર્યક્રમોમાં મારી સાથે આવ્યાં; અને ખૂબ જ સરળતાથી બધાં જ આસનો આનંદપૂર્વક અને કોઈ પણ પ્રકારની તકલીફ વગર તેમણે કરી દેખાડ્યાં.

વજન આઠ વર્ષમાં ૪૨ કિલો ઓદૃં થયું. જ્લડપ્રેશર નોર્મલ થયું. જેટલાં પણ શારીરિક કોમ્પ્લિકેશન હતાં, તેમનું નિવારણ થયું. દવાઓ ખાવાની બંધ થઈ. તેઓ આનંદમાં રહે છે, અને સૌને પ્રેરણા આપે છે. ‘આઓજી-ચક્કી ચલાઓ-ચીરિયા ઉડાઓજી’

આપણે અદ્ધારમી કસરતમાં બંને પગને પહોળા કરીને બેઠા હતા. જમણા હાથથી ડાબા પગના અંગૂઠાને પકડવાનો હતો અને ડાબા હાથથી જમણા પગના અંગૂઠાને પકડવાનો હતો. જે હાથ પાછળ રહે તે કમરમાં વીટળાય. ધૂંટણ સીધાં રાખવાનાં હતાં અને માથાને ધૂંટણને અડકાવવા માટે (to touch) પ્રયત્ન કરવાનો હતો.

(૧૮) હવે જે પ્રમાણે ધાબળા ઉપર પગ પહોળા કરીને બેઠા છીએ તે જ પ્રમાણે બેસવું.

બંને હાથને છાતીની સામે લાંબા કરવા. બંને હાથની આંગળીઓને એકમેકમાં ભરાવવી. પછી

હુથેળીને સામેની તરફ

અને આંગળાં પોતાની

તરફ રહે તેમ રાખીને

ડાબેથી જમણે

કલોકવાઈસ ઘંટી દળતાં

હોઈએ તેમ છેક ખભાથી હાથ સુધી બંને બાવડાંને

જમીનને સમાંતર ફેરવવાં.

જ્યારે હાથ આગળ જાય છે, ત્યારે પેટ દબાય છે. તેથી તે સમયે શ્વાસ બહાર કાઢવો. જ્યારે હાથ છાતી પાસે આવે ત્યારે શ્વાસ ઉંડો અને અંદર લેવો. આ પ્રક્રિયા પહેલાં ડાબેથી જમણે અને પછી જમણેથી ડાબે, એમ બંને તરફ દસ્થી પંદર વખત કરવી. પેટની ચરબી ઓછી કરવા (ઓબેસિટી માટે) આ ખૂબ જ સરળ ઉપાય છે. તે સિવાય બીજા મહત્વના જે લાભ છે, તે પણ જાણવા જોઈએ.

આપણે દાંત, વાળ, ફેફસાં કે હદ્યની કાળજી રાખીએ છીએ, પરંતુ લીવર, કિડની અને પેન્કિયાઝ સંબંધી ભાગ્યે જ વિચાર કરીએ છીએ. આ ઘંટી દળવાની કસરત વડે આ ગ્રાણોય ઓર્ગન્સનો મસાજ થાય છે, તહુપરાંત તેમને લોહીનો જથ્થો વિશેષ પ્રમાણમાં મળવાથી તેમની કાર્યક્રમતા વધે છે.

લીવર

ડાયાબિટીસની સમસ્યા તાત્કાલિક જ પેન્કિયાઝની સારવાર અને કાળજી માટે ધ્યાન દોરે છે. આવું જ કિડની માટે પણ ખરું જ, પરંતુ આપણે લીવરસંબંધી લેશમાત્રેય જગ્રત નથી. લીવરની સમસ્યા સત્તવરે દેખાતી નથી, તેથી આપણે પણ તે અંગે બેદરકાર છીએ. આપણા શરીરમાંનું આ સૌથી મોહું ઓર્ગન (Organ) છે. તેનું વજન એકથી દોઢ કિલો જેટલું હોય છે. પાંસળીઓ દ્વારા તે સુરક્ષિત રહે છે. પેટના જમણે તરફના ઉપરના ભાગમાં તેનું અસ્તિત્વ હોય છે. લીવરનું કાર્યક્ષેત્ર ખૂબ જ વિશાળ છે. આપણા

બધા જ મસલ્સની કાર્યક્રમતાની ઊર્જાનો ખોત આ લીવર જ છે. આપણું ભોજન પચાવવામાં અને તેમાંથી રાત્રે પણ જોઈ શકવાની ક્ષમતા ઉત્પન્ન કરવાનાં વિટામિન તત્ત્વો ઉત્પન્ન કરવાનું કામ પણ આ લીવર જ કરે છે.

લીવર એક હજાર જેટલાં વિવિધ એન્જાઈભ્સ (રસાયણો)નું નિર્માણ કરે છે, અને આ શરીરનાં વિધવિધ કાર્યક્રોત્વો તથા અંગ-ઉપાંગને સક્ષમ રાખવા માટે આ દ્રાવક્ષો પૂરાં પાડે છે. લીવર આ પ્રકારનું જે કામ કરે છે, તેટલું કરવા માટે આપણે વિશાળ અનેક એકર જમીનમાં મોટી ફેક્ટરી નાખીએ તો આ રસાયણો ઉત્પન્ન કરી શકાય.

આપણને ક્યારેક પણ ઘા પડે, શરીરના કોઈ પણ ભાગમાંથી લોહી નીકળે તો તેને સત્વરે બંધ કરવાનું (Clotting) કામ આ લીવરનાં રસાયણો વડે જ થાય છે. શરીરમાં ઉત્પન્ન થતા રોગો સામે પ્રતિકાર કરવાની ક્ષમતા સ્વરૂપ અન્ટીબાયોટિક્સનું નિર્માણ પણ લીવરમાં જ થાય છે. માંસાહારી લોકો જે માંસ કે માછલી વગેરે ખાય છે, તેમાં રહેલા પ્રોટીન તત્વમાંથી આપણાં જઈ રહેલા અને અંતરડાંમાં ભ્યાંકર સાઈનાઈડ (Cyanide) ઉત્પન્ન થાય છે, તે રક્તપ્રવાહમાં ભળી જાય તો સત્વરે મૃત્યુ થવાની સંભાવના છે, પરંતુ આ લીવર થકી જ તે એમિનો એસિડને માનવીય પ્રોટીનમાં તેનું રૂપાંતર કરવામાં આવે છે અને તેમ છતાં જો આમાંનો વધારાનો ભાગ શેષ રહેતો લીવર તેનું યુરિયામાં રૂપાંતર કરી કિડની મારફતે તેને પેશાબ વાટે બહાર કાઢી નાખે છે.

એદ્રિનલ

આપણા એદ્રિનલ ગ્લાન્ડમાંથી મીઠાનું પ્રમાણ જાળવી રાખનારા હોર્મોન્સ બને છે. જો તે વધી જાય તો શરીરમાં સોજા થઈ જવાની પૂરેપૂરી શક્યતા હોય છે. પરંતુ અહીં પણ આ વધારાનો ભાગ આ લીવર વડે જ નાશ કરવામાં આવે છે. આપણા હૃદયના સેફ્ટી વાલ્વ તરીકે પણ લીવર કામ કરે છે. જો આક્સિમિક રીતે લોહીનો પુરવઠો હૃદય તરફ આવે તો આ લીવર તેને સ્પોજની જેમ ચૂસી લેતું હોય છે, અને પછી ધીરે ધીરે તે હૃદયને સખાય કરે છે, તે જેથી હૃદય તેનો

ઉપયોગ કરી શકે.

લીવર આપણા શરીરમાં આવતાં અનાવશ્યક અને વધુ પડતી માત્રામાં ઉત્પન્ન થતાં જેરી તત્ત્વોને બહાર કાઢવાનું ખૂબ જ મોટું કામ કરે છે. આપણાં ખોરાક, હવા, પાણી અને રહેણીકરણીથી આપણા શરીરમાં નિકોટિન, (Nicotine) કેફીન (Caffeine) અને બીજી અનેક જાતની દવાઓ કે કેફી તત્ત્વો - માદક તત્ત્વો આવે છે, તે લીવરમાં થઈને હૃદય તરફ જાય છે. જો આમ સીધેસીધાં આ તત્ત્વો હૃદયમાં જાય તો તાત્કાલિક મૃત્યુ થવાની પૂરેપૂરી સંભાવના ખરી જ, પરંતુ આ માદક તત્ત્વો લીવરમાં આવતાંની પાંચથી દસ સેકન્ડમાં જ લીવર આમાંનાં અવાંછનીય તત્ત્વોને મળ-મૂત્ર દ્વારા શરીરની બહાર ધકેલી દે છે. આ જ પ્રમાણે કોકટેલની સાથે જે આલ્કોહોલ શરીરમાં આવે છે તેમાંથી પણ કાર્બન ડાયોક્સાઈડ અને પાણીનું પૃથક્કરણ આ લીવર દ્વારા જ કરવામાં આવે છે. એકાદ કલાકના ગાળામાં જ લીવર દોઢથી બે લિટર જેટલાં કેફી દ્વયોનું સાધારણ સ્વરૂપમાં રૂપાંતર કરી શકે છે.

ક્યારેક શરીરમાંથી અનેક ટોકિસેક પદાર્થો ઉત્પન્ન થાય ત્યારે તેના ઉપર ગીધ જેવી નજર આ લીવર જ રાખે છે. આપણે જયારે ચાલીએ, દોડીએ, દાઢરા ચઢ-ઉત્તર કરીએ ત્યારે આપણા શરીરમાંથી, ખાસ કરીને આપણા મસલ્સની કામગીરીથી શરીરમાં રહેલા ગ્લુકોજનો મોટા પ્રમાણનો જથ્થો બળતણરૂપે વપરાય છે, અને લેક્ટિક એસિડ (Lactic Acid) બહાર બચાવે છે, આ લેક્ટિક એસિડને લીવર સંગ્રહ માટે ગ્લાયકોજન (Glycogen)માં રૂપાંતરિત કરે છે. લીવરમાં બધું જ રિસાઈકલિંગ જેવું તંત્ર છે, બગાડ કંઈ જ નહિ. વપરાશ પૂરો કરવાનો. વ્યવસ્થા બધી જ જાળવવાની.

પહેલાં તો ચોકલેટ બાર સ્વિસ - જર્મન ચોકલેટ કંપનીઓ તરફથી જ મળતા. હવે તો ભારતમાં પણ ખાસ્સા મોટા મોટા ચોકલેટ બાર મળે છે, અને ચોકલેટ ખાવાની ફેશન પરદેશ જેટલી જ ભારતમાં પણ પગપેસારો કરી ગઈ છે. આ ચોકલેટમાં સાકરનું પ્રમાણ ખૂબ જ મોટા પ્રમાણમાં હોય છે. જો આ બધી જ સાકર

(અનુસંધાન પાના નં.૩૧ ઉપર....)

પ્રસંગ વાતી

શ્રી રમણલાલ સોની

એક વાર એક ભક્તે કહ્યું : ‘પપા, લોકો કહે છે કે ઘરડા થઈએ ત્યારે રામનામ લેવાનું, આજે નહિ !’

પપાએ કહ્યું : ‘તમારી ઉમર કેટલી ?’

‘એકગીસ.’ ભક્તે કહ્યું.

‘ક્યારથી ભજનમાં રસ લો છો ?’

‘દસ વરસથી.’ ‘એ પહેલાં કંઈ ગાતા નહોતા ?

શું ગાતા હતા ?’

પપાએ કહ્યું : ‘એટલો વખત તમારું મન જંગલી ગોધાની પેઠે ભટક્યું, પછી તમે એને ભજનમાં પરોવવા માગ્યું ત્યારે કંઈ તકલીફ પડેલી ?’

ભક્તે કહ્યું : ‘ઘણી જ !’

પપાએ કહ્યું : ‘એટલા થોડા વખતમાં તમને એવી તકલીફ પડી, તો સાઠ વરસ સુધી જે માણસ જંગલી ગોધાને ચરી ખાવા છોડે એની શી દશા થાય ? પછી એ સહેલાઈથી ગોધાને પકડી ખીલે બાંધી શકે ખરો ?’

‘ના, પપા !’

પપાએ કહ્યું : ‘હાસ્તો, પછી એના મગજમાં એક ઉજાર ને એક ચિંતાઓ હોય. રામદાસને અત્યારે શ્રીનગરનો એક પ્રસંગ યાદ આવે છે. એક વૃદ્ધ લગભગ રોજ ચૌદ માઈલ દૂરથી રામદાસને મળવા આવતો. એક દિવસ એ આવ્યો એવો રડવા લાગ્યો. કંઈ પણ બોલ્યા વગર એકદમ રામદાસના પગ ઊંચકી લઈ એણે પોતાની છાતી સરસા દાબી રાખ્યા. રામદાસ મહાપરાણે દીવાલનો ટેકો લઈને ત્યાં બેસી રહી શક્યો, નહિ તો ઊંઘો જ પરી જાત. પછી રામદાસે એને પૂછ્યું : ‘રામજી, શું થયું છે ?’

વૃદ્ધે કહ્યું : ‘સ્વામીજી, મારા દીકરાનો દીકરો ખૂબ માંદો છે. આશીર્વાદ આપો કે એ સાજો થઈ જાય !’

રામદાસે એને આશાસન આપતાં કહ્યું : ‘રામની ઈચ્છાથી, તમારો પૌત્ર સાજો થઈ જશે.’

વૃદ્ધને રામદાસમાં બહુ વિશ્વાસ હતો, એના ફળ સ્વરૂપે છોકરો બે દિવસમાં સાજો થઈ ગયો. બેગ્રાંદ દિવસ પછી ફરી એ વૃદ્ધ રોતો રોતો રામદાસની પાસે આવ્યો એને કહેવા લાગ્યો : ‘સ્વામીજી, મારી વહુ મારા જેવી ઘરડી છે, તે આજે સવારે પડી ગઈ એને

એનો પગ ભાગ્યો છે. આશીર્વાદ આપો કે એ જલદી સાજ થઈ જાય !’ રામદાસે કહ્યું : ‘ગભરાઓ મા, રામની ઈચ્છાથી તમારી પત્ની સાજ થઈ જશે !’ આ વખતે પણ તેની શ્રદ્ધાએ ચ્યામતકાર દેખાડ્યો અને એની પત્ની જટ સાજ થઈ ગઈ. વળી ચાર દિવસ વીતી ગયા. તેસો ફરી આવ્યો.

રામદાસે કહ્યું : ‘કેમ, હવે કોણ માંદું છે ?’

વૃદ્ધે કહ્યું : ‘તમારા આશીર્વાદથી બધાં સાજાંસમાં છે, સ્વામીજી, પણ મારા છોકરાને અહીં એટલો થોડો પગાર મળે છે કે એમાંથી એનું પૂરું થતું નથી. બીજે એક સારા પગારની જગા ખાલી છે, તમે આશીર્વાદ આપો તો એને એ જગા મળી જાય ! કૃપા કરી એવા આશીર્વાદ આપો !’

રામદાસે કહ્યું : ‘ભલે, રામની ઈચ્છાથી એની સારા પગારે બદલી થઈ જશે !’

તીજે દિવસે ફરી એ વૃદ્ધ આવ્યો, ને કહેવા લાગ્યો : ‘સ્વામીજી, આપના આશીર્વાદથી મારા દીકરાની સારા પગારે બદલી થઈ ગઈ છે, પણ એની વહુને માથાનું દરદ છે, તેથી એની સાથે એ નવી જગાએ જઈ શકતી નથી. આપ એને આશીર્વાદ આપો તો એ રાજ થઈ જાય અને એના ધણીની સાથે જાય !’

રામદાસે કહ્યું : ‘રામની ઈચ્છાથી એ સાજ થઈ જશે.’ વૃદ્ધ રાજ થતો ઘેર ગયો.

વાત પૂરી કરી પપાએ કહ્યું : ‘આમ આખી જિંદગી જાય છે, એક પળ મનને શાંતિ મળતી નથી.’

પછી પપાએ એક બીજો દાખલો આપ્યો. તેમણે કહ્યું : જાંસીમાં એક રામજી છે. એ પઠાડી વ્યાજે ધીરધારનો ધંધો કરે છે જેમાં રોજ અસંખ્ય વાર જૂદું બોલવું પડે છે. રામદાસને એ કહે છે કે તમારે ચારપાંચ મહિને એક વાર મારા મહેમાન થતું. એ વખતે એ ખૂબ પ્રેમથી અને ભક્તિભાવથી રામદાસની સેવા કરે છે જેથી આજ લગી કરેલાં પાપ બધાં ધોવાઈ જાય. રામદાસ એને ત્યાંથી જાય, એટલે ફરી પાછો એ પોતાનો ધંધો શરૂ કરે છે, જેના પાપ બીજી વાર રામદાસ મળશે ત્યારે ધોવાઈ જશે ! આની પાછળની દલીલ સમજાવતાં એણે રામદાસને કહ્યું કે છોકરું કાદવકીયામાં

રમે અને કપડાં ગંદાં કરે એવો હું છું. તમે મારી માછો, હું બાળક ગંદો થઈને તમારી પાસે આવું, ત્યારે તમારી ફરજ છે કે તમારે મને ધોઈને સાફ કરવો, હું તો ફરી પાછો એ જ કાદવડીચુણમાં જઈને રમવાનો અને ફરી પાછો તમારે મને ધોઈને સાફ કરવાનો !'

વાત પૂરી કરી પપાએ કહ્યું : 'હવે તમે જ કહો, ઘડપણમાં માણસ શું સાધના કરી શકે ? તમે જો અને રામનામ લેવાનું કહેશો તો એ કહેશે કે નામ જીબે ચડતું જ નથી ! તો શું જીબે ચેદે છે ? દીકરાના દીકરાનું નામ !'

બોલતાં બોલતાં પપા એવું હસ્યા, એવું હસ્યા કે ઉભા થઈ ગયા.

★ ★ ★

એક ભક્ત હતો. ત્રીસ વરસથી એ રામનામ લેતો હતો. એવામાં એનો એક દીકરો ગુજરી ગયો. દુઃખથી એ એવો વ્યાકુળ થઈ ગયો કે એણે રામનામ લેવાનું છોડી જ દીધું અને ઈશ્વરને ગાળો દેવા માંડી. આમ કેટલાક દિવસ ગયા. એની હાલત જોઈ ભિત્રોએ સલાહ આપી કે તું પપાને મળ ! આ સાંભળી ગુર્સે થઈ એ બોલી ઉઠ્યો : 'પપા મને શું કહેશો એ હું જાણું છું. તેઓ કહેશો કે તું રામનામ લે ! પણ હવે હું રામનામ લેવાનો જ નથી. શું બધ્યું છે રામનામમાં !' પણ છેવટે એ પપા પાસે આવ્યો. પપાએ અને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું : 'તારું મન અત્યારે શાંત નથી, તો અને શાંત કરવાનો એક જ રસ્તો છે - ઈશ્વરનું સ્મરણ કરવાનો ! બાકી તું આમ ને આમ ચાલ્યા કરશો, ઈશ્વરને ગાળો દીધા કરશો અને એનું નામ નહિ લે તો તારી શી હાલત થશે એનો વિચાર કર ! સુખ અને શાંતિ ઈશ્વરમાં જ છે, પણ શાંતિનો તારો માર્ગ તું જ ઝંધી રહ્યો છે. તું દુનિયામાં આવ્યો ત્યારે તારા બાળકને સાથે લઈને આવ્યો હતો ? તું દુનિયામાંથી જશે ત્યારે એને સાથે લઈ જવાનો હતો ? તો પછી છોકરાની પાછળ આમ ગાંડો કેમ થાય છે ?'

પપાએ ધીરે ધીરે આ વિચારો એના મનમાં ઉતાર્યા. પંદર મિનિટમાં જ ચ્યામ્પટકાર થયો. એકદમ પેલો માણસ મોટેથી બોલી ઉઠ્યો : 'ઉંશી રામ જ્ય રામ જ્ય જ્ય રામ !' એના મોં પર પ્રસન્નતા આવી. એ શાંતિથી ઘેર ગયો અને પોતાના ધંધામાં લાગી ગયો.

□ 'પપા સ્વામી રામદાસ'માંથી સાભાર

(યોગ એજ જીવન અનુસંધાન પાના નં. ૨૮ ઉપરથી ચાલુ)

લોહીમાં ભળે તો નક્કી ઈન્સ્યુલીન લેવું પડે, ડાયાબિટીસ વધે, કોમામાં પણ જઈ શકાય, અને પેરેલિટિકલ એટેક પણ આવી શકે, મૃત્યુ પણ સંભવે, પરંતુ આ લીવર પણ અહીં 'મૃત્યુજ્ય મહાદેવ' જેવી કૃપા કરે છે, અને શરીરમાંથી વહુ પડતી સાકરમાંથી તેને સ્ટાર્ચી ગ્લાઇઝોજન (Starchy Glycogen)માં રૂપાંતરિત કરે છે. અને આવી રીતે લીવર ર૨૫૦ ગ્રામ સાકરનો સંગ્રહ કરી શકે છે, કે જેથી ભવિષ્યમાં જો ક્યારેય શરીરમાં આક્સિમિક સાકર ઓછી થાય તો લીવરનો સ્પેશિયલ સપ્લાય જીવનરક્ષા કરે છે.

આપણા શરીરમાં દરેક સેકન્ડ એક કરોડ લાલ રક્તકણો નાશ પામે છે, તેનો નિકાસ પણ થવો જ જોઈએ. લીવર વડે જ ફરીથી તે નાશ પામેલી ઊર્જમાં નવજીવનનો સંચાર કરે છે, અને નૂતન રક્તકણો ઉત્પન્ન કરે છે. તહુપરાંત તે શેષ અવરોધોમાંથી લીવર વડે જ દરરોજ એક લિટર જેટલું રાસાયણિક દ્રાવણ બાઈલ (Bile) તૈયાર કરવામાં આવે છે, જે સ્વાહે કડવું, રંગે લીલું-પીળું, પરંતુ પાચનક્રિયામાં પરમ સહાયક પાચક તત્ત્વની ગરજ સારે છે.

આ રસાયણ દ્વય જ્વાઓડીનમ નામે ઓળખાતા એક નાનકડા પાઉચ કે જેને ગોલબ્લેડર માફક પહોંચાડવામાં આવે છે, તે પેટ અને આંતરડાંની વચ્ચે છે, અને ત્યાંથી પસાર થતા ખોરાકમાં ભળી જઈ ખોરાક પચાવવાને માટે નોંધપાત્ર સેવા બજાવે છે, અને છિતાં બાઈલ્સ વધે તો લીવર સાથે આવતી-જતી ચેનલ્સની નાડીશોધન કિયા કરે છે.

આપણે આજે સમજેલી પ્રક્રિયા 'ચક્કી ચલાઓ' ખૂબ જ સરળ દેખાય છે, પરંતુ તેનું જે મહત્વ છે, તે ખરેખર પરમ ગહન છે. માટે જ 'ચીડિયા ઉડાઓ - ચક્કી ચલાઓ'ની કસરત અત્યંત સરળ છે, પરંતુ તે સહજ દેખાતી કસરત જીવનપાથેય છે. યોગ એ જ જીવન છે, તેનો અર્થ જ આપણે યોગને જીવનસાર્થક્યના સ્વરૂપમાં સમજુએ. યોગનાં રહસ્યો જાણીએ, સમજુએ, માણીએ અને જીવનમાં સ્વાસ્થ્ય લાભ કરી જીવનલક્ષ્ય સાર્થક કરીએ. □ 'યોગ એ જ જીવન'માંથી સાભાર

ભારતનો આ સંત

-શ્રીમતી યુવોન લબો

[ફાન્સનાં આધ્યાત્મિક જિજાસુ તથા પરમ ભક્ત શ્રીમતી યુવોન લબોએ 'This Monk from India' પુસ્તક તેમના ગુરુ પૂજય સ્વામી શ્રી ચિદાનંદજી મહારાજને ભક્તિભાવભરી અંજલિ રૂપે લખ્યું છે. પુસ્તકમાં તેમણે પોતાના જીવનમાં ગુરુએ ભજવેલ ભાગ વિશે તાદેશ માહિતી આપી છે. સામાન્ય વ્યક્તિ પણ સંશોધન સાધના દ્વારા ગુરુકૃપા પામી પોતાનું જીવન ધન્ય બનાવી શકે છે તેની વાતો, પ્રસંગે તેમ જ વર્ણનથી પુસ્તક સભર છે.]

ગુરુદેવ મારા આંગણો-૨

લંડનના કેન્દ્રની આ ઘટના છે. બીજા થોડાક લોકો સાથે હું સ્વામીજીની વાટ જોતી હતી. બારણે ઘંટી વાગી. એક ભારતીય મહિલા અંદર આવી. તેમને અમે અમારી યજ્માન બહેનને કહેતાં સાંભળ્યાં, 'મને માઝ કરશો. અહીં હું શા માટે આવી છું તેની મને ખબર નથી. એકદમ જ મને પ્રેરણા થઈ આવી. મારે તમને ફોન કરવો જોઈતો હતો. મારા હઠયોગના વર્ગમાં હું હતી અને અચાનક એ છોડી દેવા મારા પર મેં દબાણ અનુભવ્યું અને મેં જોયું કે હું અહીં આવતી હતી...'.

એ બહેનને અંદરના ઓરડામાં બોલાવ્યાં. જેવાં એ મારી પાસેથી પસાર થયાં તો અચાનક થોભી ગયાં : 'હાં... હવે મને સમજાયું કે મારે અહીં કેમ આવવું પડ્યું. તમારા માટે જ સ્તો ! તમારે હથીકેશ જવું છે ને ? જઈ શકાશે ચિંતા ન કરશો. શિવાનંદ મને મોકલી છે. ઘણી વાર એ આવી રીતે વર્તે છે. તેઓ લોકોને સ્વખનમાં, કાં દર્શનમાં દેખા દે છે અને પદ્ધી એ લોકોને આધ્યાત્મિક જીવનની તીવ્ર ઝંખના જાગે છે. ધીરે ધીરે આ ઝંખના ઉત્કટ બને છે અને તે પરિપૂર્ણ પણ થાય છે. શિવાનંદજી અનું ધ્યાન રાખે છે.'

ન્યૂયૉર્કના દિવ્ય જીવન સંઘના કેન્દ્રમાં ત્યારે ધ્યાનનો સમય થયો હતો. સ્વામી વિષ્ણુદેવાનંદ ગાતા હતા, ત્યાં અચાનક સ્પષ્ટ અને મોટા અવાજે હું પોકારી ગીઠી : 'શું મૃત્તાત્માઓ હજુ પણ કામે લાગેલા છે ?' લાંબું મૌન.

પવિત્ર વાતાવરણમાં વચ્ચે આવો અંતરાય ઊભો થવાથી સૌ ચોકી ઊઠેલા. પરંતુ સ્વામી વિષ્ણુદેવાનંદ પોતાના પ્રત્યુત્તરમાં સ્પષ્ટ હતા. 'પહેલાં ક્યારેય નહોતા તેટલા.' કહીને પાછું તેમણે ગાવાનું શરૂ કર્યું.

ફરીથી મારી ભીતરમાંથી કોઈક બોલ્યું, 'શું

તેઓ લોકોને માર્ગદર્શન પણ આપી શકે ?'

'હા, એમના શિષ્યો દ્વારા.' વિષ્ણુનો અવાજ આ વખતે વધારે મક્કમ બન્યો.

'પણ એ સીધા જ...?'

'તમે ભારે શંકાશીલ છો, એટલે જ તમને...'

'ના, મને કોઈ શંકા-કુશંકાઓ નથી. પણ આ બધું મારી સાથે કઈ રીતે થઈ શક્યું ?'

'તમારી નમ્રતાને લીધે. કૃપા માટે એટલું પૂરતું છે !'

'પણ મારા મનમાં પ્રશ્નો ઊઠવા કરે છે.'

'મનની એ તાસીર જ છે !'

હું જાણતી હતી કે શિવાનંદ મારા ગુરુ હતા. આ સંવાદે એ વાત પર મહોર મારી.

તો પદ્ધી ચિદાનંદને આટલા પ્રેમ અને ભક્તિપૂર્વક હું કેમ અનુસરી ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પણ મને આ રીતે મળી ગયો.

હું આંટા મારતી હતી. ખૂબ ગરમી હતી. દૂર ઊભેલા પહાડ અને એમાંથી વહેતા પાણીને હું જોતી હતી. નીચે વિશાળ, સપાટ મેદાન હતું. ત્યાં કોઈ રસ્તો કે કેરી કશું જ નહોતું. હું ખુલ્લાં ખેતરોમાં જાણે ફરી રહી હતી. ચાલતાં ચાલતાં અચાનક આકાશ ભણી મેં જોયું તો ત્યાં બે છાયામૂર્તિ કંડારાયેલી દેખાઈ. એક તેજસ્વી ઊઘાડા માથાવાળો વિશાળ દેહધારી અને બીજી અત્યંત પાતળી કૂશ કાયા. જાણે કોઈની રાહ જોતા હોય તેમ એ બંને પાસે પાસે ઊભા હતા. નજીક પહોંચીને મેં જોયું કે આ તો શિવાનંદ અને ચિદાનંદ છે. હું એ બેઉને પગે પડી.

થોડી વાર તો એ લોકો મારી સામું જોઈ રહ્યા, પદ્ધી પાછા ફરીને પેલા પહાડો તરફ ધીમે ધીમે ચાલવા લાગ્યા. હું તેમની પાછળ ગઈ. એનાં ચરણોની પડતી છાપ પર ચાલવાનો મારો પ્રયત્ન રહ્યો. પરંતુ મારે કોનાં

પદચિહ્ન પર ડગલું મૂકવું ? બે ધારા અંકાઈ હતી એટલે પછી મેં એ બેઉની ચાલની વચ્ચે ચાલવાનું નક્કી કર્યું. પરંતુ મને સંતોષ ન થયો. મારે તો તેમનાં પગલાં પર જ ડગ માંડીને ચાલવું હતું. થોડી વારે મેં ઊંચું જોયું તો પેલા વિશાળ પુરુષ થોડાક નજીક સર્યા અને પેલા પાતળા પુરુષમાં સમાઈ ગયા. હવે તો મારે એક જ વ્યક્તિને અનુસરવાનું રહ્યું. ચિદાનંદનાં પદચિહ્ન પર હું ખૂબ ધ્યાનપૂર્વક મારાં ડગલાં ભરતી પાછળ ચાલતી ગઈ.

સ્વામીજીના એક નિકટના મિત્ર, જેઓ સિદ્ધ સંત છે, તેમણે મને આમૃસ્ટર્દમિમાં કહ્યું હતું, ‘તારા પૂર્વજન્મનોને વિસરી જા. ભારત જઈશ નહીં. એ તારી ભાવુકતાને ખૂબ વધારી મૂકશે. તારે તો બિશાપ ધર્મગુરુના કુસની જરૂર છે.’ અને છતાંય હું પેલી બહેનના એ બોલને વળગી રહેવા મથતી કે ‘તું હથીકેશ અવશ્ય જઈશ’ મારા મનમાં ઉડે ઉડે ક્યાંક કશો ડર હતો. એક સાંજે સ્વામીજીએ હથીકેશની ફિલ્મ દેખાડી ત્યારે આંખોમાં આંસુ ગીભરતાં રહેવાને લીધે હું એ જોઈ ન શકી.

અને સ્વામીજી જ્યારે ઉપર જવા સીડી ચઠવા લાગ્યા ત્યારે તરત જ તેમની પાછળ ધસી જઈ, કશા જ ખુલાસા વગર હું ચિત્કારી ઉઠી, ‘હું હથીકેશ અવશ્ય જઈશ જ. બધા ત્યાં જઈ શકે, અને હું એકલી જ શા માટે રહી જાઉ ?’

સ્વામીજીએ ટાકોબોળ જવાબ આપ્યો : ‘અલબત્ત, ગમે તે ભારત જઈ શકે. પરંતુ તું તો ત્યારે જ જઈ શકીશ, જ્યારે તારી તૈયારી પૂરી થશે.’ થોડુંક થોભીને પાછા કહે, સ્વામી સંચિદાનંદને તું ઓળખે છે ? શ્રીલંકા છોડીને અમેરિકા જવાનો નિર્ઝિય કરતાં એમને બે વર્ષ લાગ્યાં. અને એ તો તારા કરતાં થોડા વધુ તૈયાર કહેવાય, તેવું તું નથી માનતી ?

ત્યાં હાજર હતા એ લોકો હસ્યા. ‘એ કાંઈ ચેલાઓની ફોજ વધારવા અહીં નથી આવ્યા.’ કોઈક બોલેલું. મારી સામે ખાસ્સો લાંબો અને ભયંકર સંઘર્ષવાળો રસ્તો હજુ પડ્યો છે એમ મેં અનુભવ્યું. પરંતુ સ્વામીજીનું વચ્ચન મારા માટે પર્યાપ્ત હતું. એ વચ્ચના બળે હું તમામ અંતરાયોને પાર કરી શકીશ. લંડનમાં હતાં તે દરમ્યાન એક દિવસે

સ્વામીજીએ કહ્યું, ‘મને લાગે છે કે હવે થોડા દિવસ તારે વેર રહી આવવું જોઈએ. તું અમેરિકા જાય એ પહેલાં કદાચ ઘરના કોઈને તને મળી લેવાની ઈચ્છા હોય. અત્યાર સુધી તો આપણે યુરોપમાં જ ફરતાં હતાં, એટલે થોડા કલાકોમાં વિમાન દ્વારા તું વેર પહોંચી જઈ શકે. પરંતુ અમેરિકા તો ખાસ્સું દૂર છે.’

મેં દલીલ કરવા પ્રયત્ન કર્યો. ‘પણ સ્વામીજી, મારા વગર એ બધા સુખી છે તે હું જાણું છું. એ લોકો થોડી રાહત અને મોકળાશ પણ અનુભવતા હશે. મારી અંતહીન બીમારીને કારણે હું કદાચ તેમને અંતરાયરૂપ પણ હોઈ શકું. એમને કોઈ પ્રસંગે બહાર જવાનું થાય અને મને મૂકીને જવી પડે ત્યારે અન્ય લોકોનો દંપકો પણ તેમને સાંભળવો પડતો. એટલે તેમની બધી મજા બગડી જતી. મારી સાથે વેર બેસી રહે, તો તેમને મજા ન પડે. એટલે તો ઘણી વાર હું સાવ એકલી પહાડોની હોટેલમાં જઈને રહેતી હતી. હું એમાં વધારે સુખી છું એવો ઢોંગ પણ કરતી. એટલે મારા વગર રહેવા તેઓ ટેવાયેલા છે. તેમની સંભાળ પણ સારી પેઠે લેવાઈ રહી છે. ઘર છોડતાં અગાઉ નોકરાણી સાથે મેં બધી વ્યવસ્થા કરી લીધી છે. બધું સમુસૂતરું ચાલે છે એવા એના પત્રો પણ મને મળતા રહે છે.’

છતાં સ્વામીજીને કાંઈ સંતોષ થતો હોય તેવું ન લાગ્યું, તોપણ મેં મારી વાત આગળ ચલાવી : ‘વળી, એ લોકો જાણો છે કે યોગને કારણે મારી તબિયત પણ સુધરી છે. ડોક્ટરોએ તો બધી આશા છોડી દીધી હતી. આવા ચમત્કારની તો તેમણે કદી કલ્પના જ નહોતી કરી.’

સ્વામીજી હળવું સ્મિત વેરતાં બોલ્યા, ‘હા, તારી આ બધી વાત સાચી. પરંતુ તમે જ્યારે કંઈક બનાવો છો ત્યારે છેવટે પૂર્ણતાની નિશાનીરૂપે એના પર ચેરી મૂકો છો. યોગમાં પણ કોઈનું દિલ દુબાવું ન જોઈએ. તારા કુટુંબની એકાઈ વ્યક્તિને પણ તને મળવાની ઈચ્છા હોય, તો તારે તે ઈચ્છા પૂરી કરવી જોઈએ.’

એ લોકોએ યોગ વિશે જાતજાતની વાતો સાંભળી હશે. ચેલા બનાવવા માટે સાધુ-સંન્યાસી મંત્ર-તંત્ર અને વશીકરણ જેવી પદ્ધતિઓ પણ અપનાવે છે એવું મેં સાંભળ્યું છે. એવું હશે કે નહીં તે હું નથી જાણતો,

પણ છાપામાં ક્યારેક એવું આવે છે. હવે જો એ લોકોના વાંચવામાં આવું આવે તો તેમને કેટલી ચિંતા થાય તેનો વિચાર કર. તને થોડા દિવસ એમની વચ્ચે તેઓ જોશે તો તારી તબિયત તેમ જ માનસિક સમતુલ્ય અંગે પણ તેમને કોઈ સંદેહ નહીં રહે. પરંતુ હા, ગ્રણ દિવસથી વધારે ત્યાં ન રોકાતી.’

સ્વામીજી એ જ દિવસે લંડન છોડવાના હતા. અમે સૌ તેમને મૂકવા હવાઈમથકે ગયાં. ત્યાં એક જકાત અધિકારી મારી પાસે આવીને પૂછે, ‘તમે શ્રીમતી એલ. છો ?’

મને તો એટલી નવાઈ લાગી. એવડા મોટા ટોળામાં એ મને કેવી રીતે ઓળખી શક્યા ?

‘તમે મારી સાથે આવો. અહીં થોડા વખતથી એક પેટી પરી છે. ઉપરનું સરનામું ભૂસાઈ ગયું છે.’

હવે એ અમલદાર મારી પાસે કેવી રીતે આવ્યા તેનું રહસ્ય અમને કદી કળાયું નહીં. મારા મિત્રોએ ‘બધી સ્વામીજીની લીલા છે’ કહીને પ્રશ્નને બંખેરી નાખ્યો.

એ પેટીમાં મારી દીકરીએ મને લખેલો એક પત્ર હતો. પાછા ફરવા માટે મને આજીજી કરતાં એ લખતી હતી. ‘ભલે બે ગ્રણ દિવસ માટે પણ તું આવી જા, જેથી તું સાજ્જસમી ધું તે નજરોનજર જોઈ શકું. આ બધા સ્વામીજી અને યોગ વિશે અમે એવી બધી વાતો સાંભળીએ છીએ અને અમેરિકા તો કેટલું દૂર ?’

મારા પરિવારમાં હું ગ્રણ દિવસ રહી આવી અને ત્યાર પછી સ્વામીજીએ મને અમેરિકા, કેનેડા કે જ્યાં મોકલી ત્યાં હું ગઈ. મારી તબિયત ઉત્તરોત્તર સુધરતી જતી હતી. હવે હું એકલી મુસાફરી કરી શકતી હતી. મારાં આરક્ષણ પણ હું મેળવી લેતી. કાંઈક અદ્ભુત શક્તિનો સંચાર થતો હું અનુભવતી હતી. અને વેર, જે લોકોએ મારા માટે મૃત્યુ ભાખી રાખેલું તે બધા મારી તબિયતનો સુધારો જોઈ અવાકુ થઈ ગયેલા. કેટલાકે કંધું કે, ડોક્ટરોએ સાવ ખોટો વહેમ ધુસાડી દીધો હશે. તું સાચોસાચ માંદી જ નહીં હોય ! હકીકતમાં આ બધાં વર્ષો દરમ્યાન, અત્યંત મોટા અને નિષ્ણાત ડોક્ટરોની સલાહ હું લઈ ચૂકી હતી.

ચારે કોરની ધાંધલ-ધમાલ વચ્ચે જ્યારે જ્યારે હું હવાઈ મથક પર વિમાનની રાહ જોઈ બેસતી

ત્યારે અનાયાસ મારી આંખો બીડાઈ જતી અને આપમેળે પ્રાણાયામ ચાલુ થઈ જતા. પરિણામે આરામ, ગાઢ શાંતિ અને મનનો બધો ઉધામો જાણો જંપી જતો.

શરૂ શરૂમાં તો વિમાન ચૂકી જવાય એ તરે આ બધાનો હું સામનો કરતી. પરંતુ જેવું મેં જૂઝવાનું છોડી દીધું કે તરત જ મારામાં એક પ્રકારનો આત્મવિશ્વાસ પેદા થઈ ગયો કારણ કે ત્યાર પછી જેવું વિમાન આવવા વિશેની જહેરાત થાય એ ક્ષા પહેલાં જ હું પેલી આંતરિક પ્રગાઢ શાંતિમાંથી બહાર આવી જતી.

પ્રાણાયામ તો હું ગમે ત્યાં હોઉં, રોજ રાત્રે અનાયાસ થતા રહેતા. હું ખૂબ ઓછું સૂતી. ક્યારેક તો સાવ સૂવું નહીં. મોટા ભાગે ખાતી પણ નહીં. એ વાત સાચી કે હું સાવ દૂબળી પાતળી હતી, પરંતુ દહાડે દહાડે હું મજબૂત થતી હતી. સ્વામીજી સાથેના બધા યુવાન અને તંદુરસ્ત લોકો બે કે ગ્રણ દિવસમાં થાકી જતા, જ્યારે ઘણી વાર હું એમની મદદમાં રહેતી.

કામ કરતી રહું, પરંતુ મનોમન મારો મંત્રજપ તો ચાલુ જ હોય.

આ મારો મંત્ર મારી પાસે કેવી રીતે આવ્યો તેની એ જબર નથી, પણ એની મને નવાઈ નહોતી લાગી, આનંદ, શાંતિ અને શક્તિનો સંચાર કરાવતો આ મંત્ર મારામાં એક જીવતીજાગતી હસ્તિ હતી.

પરંતુ બે વર્ષ પછી, જ્યારે હું આશ્રમમાં રહેવા ગઈ ત્યારે મેં મંત્ર-દીક્ષા વિશે સાંભળ્યું ત્યારે અચાનક મને ભાન થયું અને મેં આશ્ર્ય અનુભવ્યું કે આ મંત્ર સાચે જ, મારો પોતાનો જ મંત્ર હતો.

સ્વામીજી પાસે જઈને મેં મારી શંકા રજૂ કરી. સ્વામીજી બોલ્યા, ‘પૂર્વજન્મના તારા સંસ્કારોને લીધે તારો મંત્ર સ્વયમેવ તારી પાસે આવ્યો.’

અને થોડા કલાકો પછી, ભજન હોલના પ્રાતઃદર્શન સમયે, મારા અસ્તિત્વનાં કણેકણ આનંદથી સ્પંદિત ન થઈ ઉઠ્યાં ત્યાં સુધી સ્વામીજી મારા મંત્રને ગાતા રહ્યા અને જીલાવતા રહ્યા.

અને મને લાગ્યું કે પ્રભુનો અવાજ જાણો મને, આપણાને સૌને એ પોતે જે શાશ્વત આનંદના વિશ્વમાં વસે છે ત્યાં જવા માટે સાદ કરી રહ્યો છે અને મારું

અંતર આશ્ર્ય અને આભારથી ભરાઈ ગયું.

રોજેરોજ મારી તબિયત વધુ ને વધુ સુધરતી ચાલી અને હવે તો હું થોડુંક વધારે પણ ચાલી શકતી. હવે તો હું મારો સામાન પણ ઉપાડી શકતી. હીકીકતમાં તો ઘણી વાર ખાલી રાહ જોવાની હોય ત્યારે પણ મારી શૂટકેસ નીચે મૂકી દેવાનું હું ભૂલી જતી.

સ્વામીજી હુંમેશાં ધ્યાન રાખે. એક વાર કહે, ‘શા માટે શક્તિ વેડકે છે ? તારો સામાન તો નીચે મૂક.’

પણ હું મૂરખ, હું કેટલી મજબૂત હું તે દેખાડવા અને હું થાકી જાઉં છું એવું એમને લાગે અને રખેને મને સાથે ન લઈ જાય એ તરે સ્વામીજીને જવાબમાં કહેતી, ‘ના રે, મને લગીરે થાક નથી લાગતો.’

પરંતુ સ્વામીજીનો કડક અને વળતો આદેશ ‘આજ્ઞાંકિતતા એ ભક્તિથી વધારે ચઢિયાતી ચીજ છે’- મને તરત જ આજ્ઞા માથે ચઢાવવા પ્રેરતો.

અનેક સંસ્મરણોમાં આ એક ઘટના પણ મને સાંભરી આવે છે. ઈસ્ટરની ઉજવણી માટે સ્વામીજીએ મને ન્યૂયોર્કમાં રોકાવા કહેલું. ઈસ્ટરના પ્રભાતે, અમેરિકાના આઠ કલાકના ઉડાણમાં બહુ ઓછા મુસાફરો વિમાનમાં હતા એટલે બધા પોતપોતાની બેઠકો આડી ઢાળી દઈને આરામ કરી શકે તેવી પરિસ્થિતિ હતી.

જેવો મેં મારો કામળો ઓફ્લો કે તરત જ પ્રાણાયામ શરૂ થઈ ગયા. એને પારિણામે હું એક ભયંકર આફિત અને તીવ્ર પ્રવાતમાંથી બચી ગઈ અને હેમખેમ ન્યૂયોર્ક પહોંચી.

પ્રવાસમાં હું એકલી હોઉં ત્યારે પણ મારે મારી પોતાની શક્તિના આધારે કશું કરવાપણું રહેતું નથી.

એક વખતે જર્મની જતા એક વિમાનમાં મેં ત્રણ ખાલી બેઠકોમાંથી મારા માટે વચ્ચેની એક ખાલી બેઠક પસંદ કરી. સરસ મજાનું સંગીત રેલાતું હતું. મેં મારી આંખો બંધ કરી અને મેં મારે અહેપડખે ચિદાનંદ અને શિવાનંદને બેઠેલા જોયા. પરિચારિકાએ મારા ખભા હલાવી મને જ્યારે પૂછ્યું કે, ‘આ બે બેઠકો પર કોઈ બેનું છે ?’ ત્યારે તેની સામે આશ્ર્યપૂર્વક જોતાં મેં કહેલું, ‘કેમ વળી, હાસ્તો તમે પોતે જ જોતાં નથી.’

એ મારી સામે થોડી વાર ટગરટગર જોઈ રહી

અને પછી મૂંજાઈને જતી રહી.

પરંતુ જ્યારે અમે કોલન પહોંચ્યા, ત્યારે મને પાકી ગંધ આવી ગઈ કે મારા પર ખાસ નજર રખાઈ રહી હતી.

અને જર્મનીના આકરા શિયાળાના બરડ અને ધૂમસવાળા વાતાવરણમાં હું બહાર આવી ત્યારે મારે ક્યાં જવાનું છે એ અંગે મને પ્રશ્ન થયો. મને યાદ આવ્યું કે પેરિસમાં મને કહેવામાં આવ્યું હતું કે સ્વામીજી કોલનમાં નથી. એની ખાતરી મેળવવા તેમણે ફોન પણ કર્યો હતો. સ્વામીજી કદાચ ભારત પાછા ફરી ગયા હોય તેવું પણ તેમણે કહ્યું હતું. ન જવા માટે બધાએ મને સમજાવેલી, કારણ કે મારી બીમારી અને અતિશય નબળાઈ વિશે તે લોકોને જ્યાલ હતો.

પરંતુ વિમાનમથક પર, નજર સામે એક મિત્રની સાથે સ્વામીજીના મંત્રીને મેં ઊભેલા જોયા ત્યારે વિચારો કે મને કેવો આનંદ થયો હશે !

સાથોસાથ આશ્ર્ય પણ એટલું જ.

તેમણે કહ્યું, ‘થોડી વાર પહેલાં જ સ્વામીજી પધાર્યા.’ અને તેમણે જ મને સ્વામીજીનો ફોન નંબર આઓ.

બીજી સવારે હું ફોન પાસે પહોંચી. હજુ તો મેં હાથમાં રિસીવર ઉડાવ્યું છે અને નંબર માટે આંગળી ફેરવું ત્યાં તો મને અવાજ સંભળાયો, ‘હેલો, ચિદાનંદ બોલું છું. ચાલ, આવી પહોંચ, નાસ્તા માટે.’

અને એક શર્જ પણ વધારે નહીં. પરંતુ થોડાં અઠવાડિયાં પછી સ્વામીજીએ મને પૂછ્યું, ‘તારે મને કશું કહેવાનું નથી’ મેં જવાબમાં કહ્યું, ‘તમે બધું જાણો છો એવું મને લાગે છે.’

જાણો બધું અગાઉથી જ નક્કી થઈ ગયું હતું. ચિદાનંદમાં મારી સંપૂર્ણ અને અનહંદ શ્રદ્ધા હતી, તોપણ થોડા મહિનાઓ વીતી ગયા બાદ મેં એમનું નિરીક્ષણ-પરીક્ષણ શરૂ કર્યું. દિવસોના દિવસો સુધી, પ્રત્યેક ક્ષણે હું એમને નિરંતર તપાસતી રહી કે ક્યાંક નાની સરખી પણ ભૂલ રહી જાય છે ?

અને એક દિવસે મારી આવી વધારે પડતી ચીકણાશ માટે હું પોતે જ મારી જાતને ઠપકો આપવા લાગી.

(અનુસંધાન પાના નં.૩૮ ઉપર....)

ઉપનિષદ-યાત્રા

શ્રી ગુણવંત શાહ

જગ્યા પણી પૂછ્યું : અત્યાર સુધી હું કયાં હતો ?

ऋષિના શબ્દો : વૃક્ષાણાં રસાન् સમવહારમેકતાં રસં ગમયન્તિ । (છાંદોગ્ય ઉપનિષદ, અધ્યાય-૬, ખંડ-૮, મંત્ર-૧)

ભાવાર્થ : વૃક્ષે વૃક્ષે ઊડી લાવે, મધમાખી રસની સુધા, ટકે છે વૃક્ષની લીલા, અને તેની વિવિધતા; અને મધ્યપુડે જ્યાં, ફૂટે ધારા મધુ તણી, શેષ માત્ર બચે ત્યારે એકતા સર્વવ્યાપિતા.

પ્રત્યેક કોળિયો અન્નબ્રહ્મનો આંગણિયાત

આ પ્રકરણ તમે અત્યારે વાંચી રહ્યા છો. જરાક ધ્યાનથી જોશો તો તમને આ પાના ઉપર એક વાદળ તરતું દેખાશે. વાદળ ન હોય તો વરસાદ નહીં હોય અને વરસાદ નહીં હોય તો વૃક્ષો નહીં હોય. વૃક્ષો ન ઊગે તો કાગળ ક્યાંથી બને ? ટૂંકમાં કાગળનું અસ્તિત્વ, વાદળના અસ્તિત્વથી ભિન્ન નથી. જગતમાં નજરે પડતી વિવિધતામાં રહેલી અભિન્તતાને નીરખવી અને પરખવી એ જ અધ્યાત્મ ! ઘરના ઓટલા પર ચાલી રહેલો મંકોડો પણ આપણાથી ભિન્ન નથી. અધ્યાત્મ એટલે જુદું જુદું નહીં, પણ ભેણું ભેણું !

ભાખરી કે રોટલી ખાતી વખતે વિચારીએ તો સમજાય કે એનો કોળિયો આપણા મોં સુધી પહોંચ્યો તે માટે કેટલા બધા લોકોની મહેનત જવાબદાર છે. હરિયાણાના કોઈ બેતરમાં ઘઉં પાકે તે માટે કેટલા મજૂરો કામે લાગ્યા ? કિસાને એ ઘઉંની ગુણો બજારમાં પહોંચાડી. વેપારીએ ખટારામાં દાણા રવાના કર્યા ત્યારે કોઈ ટક ડ્રાઇવરે છેક કુરુક્ષેત્રથી તે દ્વારકા સુધી રાતદિવસ હાઈવે પર ગાડી ચલાવી. નગરના વેપારીએ લારીવાળા સાથે ઘઉંની ગુણ આપણા ઘર ભણી રવાના કરી. જે વિચારપૂર્વક જવવાનું રાખીએ તો પ્રત્યેક કોળિયો અન્નબ્રહ્મનો પ્રસાદ બની જાય. આપણું અસ્તિત્વ વૈશ્વિક અસ્તિત્વથી વેગળું નથી. આપણું હોવું, એ તો વૈશ્વિક હોવું (યુનિવર્સલ બીંદું)નો જ સંકેત છે. ચરમ એકતાની આધારશિલા આવી સમજણમાં ગોપાયેલી જણાય છે. બૂધું આપણને નથી સમજાતું, પરંતુ જેટલું સમજાય છે તે પણ આપણી વિચારયાત્રા માટે પૂરતું છે. ટોર્ચ કે બેટરીને અજવાળે ડગલાં માંડીએ તો અજવાળું ક્યારેય ઓછું નથી પડતું. ખરી વાત ડગલાં માંડવાની

છે અને વળી સાચી દિશામાં માંડવાની છે. 'Lead Kindly Light'નો ભાવાનુવાદ નરસિંહરાવ ભોળાનાથ દિવેટિયાએ કર્યો તેમાં પંક્તિઓ હતી :

દૂર માર્ગ જોવા લોભ લગીર ન,
એક ડગલું બસ થાય,
મારે એક ડગલું બસ થાય.

ऋષિની કરુણા થકી જ્ઞાનપ્રાપ્તિ

ઉપનિષદના ઋષિ જે વાત સમજાવે તેમાં શિક્ષકને શોભે એવી કરુણાનાં દર્શન થાય છે. અત્યંત અધરી બાબતને સરળ રીતે સમજાવવામાં સાચા શિક્ષકની કરુણા પ્રગટ થાય છે. ઋષિને જે વાત દર્શન થકી ગ્રામ થાય તે આપણા જેવા ઠોઠ નિશાળિયાઓ સુધી પહોંચાડવા માટે કરુણા આવશ્યક છે. ઉપનિષદકાળમાં જ્ઞાનનું વહન થતું રહ્યું તેમાં ઋષિપિતાએ પોતાના ઋષિતુલ્ય પુત્રને આપેલા જ્ઞાનનો ફાળો ખૂબ જ મહત્વનો છે. કુણપરંપરા જીવતી રહી તેથી જ્ઞાનનો લોપ ન થયો. લખાણ વગર, કાગળ વગર અને છાપકામ વગર જે જ્ઞાનપરંપરા અતૂટ રહી, તેમાં શ્રવણ, મનન અને નિદિષ્યાસનનો ફાળો મુખ્ય હતો. ઋષિ અરુણાના પુત્ર હતા ઉદાલક અને ઉદાલકનો પુત્ર હતો શેતકેતુ. ઉદાલક અને શેતકેતુ વચ્ચે સંવાદ શરૂ થાય છે. ઋષિપિતા પોતાના જિજાસુ પુત્રને સુષુપ્તિની અવસ્થાનું રહસ્ય સમજાવી રહ્યા છે. રહસ્ય ખૂબ જ ગહન છે, પરંતુ ઋષિની કરુણા એ ગહન રહસ્યને સમજાવવા માટે સરળ ઉદાહરણ પ્રયોજવામાં પ્રગટ થઈ છે. આટલા પૂર્વપર સંબંધ પછી મૂળ વાત પર આવીએ.

આપણી ઉંઘનું રહસ્ય

માણસ ઉંઘી ગયો છે, એવું વાતવાતમાં બોલીએ ત્યારે વિચારવું રહ્યું. ઉંઘી જવું એટલે શું ? સુષુપ્તિ

અવસ્થાનું રહસ્ય અતિગઢન છે. એ ગાઢ નિદ્રાને સ્વજાંત કહીને ઋષિ વાત આગળ ચલાવે છે અને બ્રહ્મજિજ્ઞાસાથી શોભતા પુત્ર શેતકેતુને કહે છે : ‘હે સૌભ્ય ! તું સુષુપ્તિ અવસ્થા (સ્વજાતમ)ને બરાબર સમજૂ લે. જે અવસ્થામાં પુરુષ ઉંધી જાય છે તે સમયે એ પોતાના અસલ સ્વરૂપને પ્રામ કરે છે.’ શંકરાચાર્ય આ મંત્ર પર કરેલા પોતાના ભાષ્યમાં કહે છે કે સ્વખનદર્શનમાં સુખ-દુઃખ અને પાપ-પુણ્ય ટકી રહેલાં હોય છે, તેથી સ્વમાવસ્થામાં જીવ પોતાની અસલ અવસ્થા (સ્વપિતિ)ને પ્રામ કરતો નથી. એ પ્રાપ્તિ તો સુષુપ્તિ અવસ્થામાં જ થાય છે.

આ વાત સાંભળીને શેતકેતુ ઉદાલકને પૂછે છે : ‘ભગવન્ ! બધા લોકો રોજરોજ સુષુપ્તિ દરમિયાન સત્તની પ્રાપ્તિ કરે છે, તો પછી એમને એવી ખાતરી કેમ નથી કે સત્તની પ્રાપ્તિ થઈ છે ?’ પુત્રના આવા મૌલિક પ્રશ્નના જવાબમાં ઉદાલક એક સુંદર ઉદાહરણ દ્વારા સુષુપ્તિ અવસ્થાનું ગહન રહસ્ય સમજાવે છે. આ કષે આપણે પણ ઋષિ ઉદાલકની વાત મનોમન શેતકેતુ બનીને સાંભળીએ તો અધિક લાભ થશે. પ્રસ્તુત મંત્રોનો મુક્તાનુવાદ આ પ્રમાણે છે. પિતા ઉદાલક પુત્ર શેતકેતુને (આપણને) કહે છે :

હે સૌભ્ય ! જે રીતે મધમાખી અનેક દિશાઓમાંથી વૃક્ષોનો રસ લાવીને પરમ એકતા પામે છે, તે જ રીતે ગાઢ ઊંઘની ક્ષાણમાં જીવ સત્તને પ્રાપ્ત કરે છે. મધ તૈયાર થાય પછી એવું ભાન નથી રહેતું કે રસ ફ્લાણા ફ્લાણા વૃક્ષનો છે.

એ જ રીતે નિદ્રાવસ્થામાં
સત્તની પ્રાપ્તિ થાય પછી જીવોને
એવો જ્યાલ નથી રહેતો કે સત્તની પ્રાપ્તિ થઈ છે.

મંત્રમાં ‘મધમાખી’ માટે ઉદાલકે પ્રયોજેલો શબ્દ છે : મધુકૃત, શંકરાચાર્ય પોતાના ભાષ્યમાં સુષુપ્તિની એ સહજ અવસ્થા માટે મૌલિક શબ્દ પ્રયોજે છે : સદ્ગુપતા. ઋષિ આગળ વધીને ત્યાં સુધી કહે છે કે વાધ, સ્નિહ, વરુ, તુક્કર, કીટક, પતંગિયું, સાપ અને મય્યરને પણ આ જ વાત લાગુ પડે છે. સુષુપ્તિ પૂરી થયે એ બધાં જ પાછાં પોતાની દેહાવસ્થા પ્રામ કરે છે.

છેવટે ઋષિ ઉદાલક કહે છે : ‘હે શેતકેતુ ! આ જે અણુસ્વરૂપા શક્તિ (અણિમા) છે તે જ સર્વ કર્દી છે. એ જ સત્ય છે. એ જ આત્મા છે અને હે શેતકેતુ ! એ જ તું છે.’

કેદારનાથજીનો નિદ્રાપ્રવેશ

આ મંત્રની વાત જો બરાબર સમજાઈ જાય તો કદાચ જીવનમાં નિદ્રાકાંતિ થાય એમ બને. આપણા જેવા સામાન્ય માણસોને રોજ આપણે ભરનિદ્રામાં કયા પ્રદેશમાં આપણે પહોંચી જઈએ છીએ તેનો જ્યાલ જ નથી આવતો. વિનોબાજ જ્યારે રાતે પથારીમાં પડે ત્યારે સાથીને કહેતા : ‘હવે હું ચાલ્યો બ્રહ્મલોક !’ આપણે યાદ રાખવાનું છે કે ગાઢ નિદ્રા દરમિયાન બ્રહ્મલોકમાં જઈ આવવાનો વિશેષાવિકાર માત્ર વિનોબા જેવા ઋષિને જ નહીં, આપણાને પણ પ્રામ થયો છે. અમારા ગામ રાંદેરમાં જ્ઞાનયોગી ચંદુભાઈ ગૃહસ્થી સંન્યાસી હતા. તેઓ કાયમ એક સલાહ આપતા. સવારે જે ક્ષણે જાગી જાઓ ત્યારે પૂછો : ‘અત્યાર સુધી હું ક્યાં હતો ?’ સદ્ગત નારૂશંકર મણિશંકર ભણે સંપાદિત પુસ્તક ‘અગ્નિયારભી દિશા’ સાધકોએ વાંચવા જેવું છે. (આ ગ્રંથ પણ જ્ઞાનયોગી ચંદુભાઈ અને નારૂશંકર ભણે અર્પણ થાય છે.) વિઘ્નત તત્ત્વચિંતક ડિશોરલાલ મશરૂવાળાના ગુરુ કેદારનાથજીને ભક્તો પ્રેમાદરથી ‘નાથજી’ કહેતા. એમનું પુસ્તક ‘વિવેક અને સાધના’ અત્યંત સરળ ભાષામાં અધ્યાત્મનું રહસ્ય સમજાવનારું છે. નાથજી અમારા ઘરે બે વાર આવેલા અને પ્રેમથી ભોજન પણ કરેલું. તેઓ રોજ રાતે સૂતી વખતે ધીરે ધીરે નિદ્રાપ્રવેશ પહેલાં, ‘હું મૃત્યુ પામી રહ્યો છું.’ એવો ભાવ સેવતા. એમની સ્મૃતિને વંદન.

નિદ્રા તો સમાધિનો પર્યાય છે

આપણાને હજુ ગાઢ નિદ્રાનું રહસ્ય નથી સમજાયું. મુંબઈ જેવા મહાનગરની રાત હવે માંડ ત્રણચાર કલાક પૂરતી રહી ગઈ છે. આજના યુવાનોમાં ઉજાગરાની ફેશન ચાલે છે. નિદ્રામાં રોગમુક્તિ (હિલિંગ)ની અપાર શક્યતાઓ પડેલી છે. આજે તો ઊંઘની ગોળી લેનાર માણસને લોકો મોટો માણસ ગણે છે. નિદ્રાવૈભવ ગુમાવી બેઠેલ માણસ ખરેખર દયનીય છે. એની

ગરીબીનો કોઈ પાર નથી. રાષ્ટ્રના લોકો ખલેલમુક્ત નિદ્રા પામે તે માટે પંચવર્ષીય યોજનામાં કોઈ પ્રાવધાન નથી હોતું. જો રાષ્ટ્રીય કક્ષાએ આયોજન દ્વારા પ્રજાની નીંદ્રા સચ્ચવાઈ જાય તો અડધા રોગો આપોઆપ થતા અટકે. ગાઢ નીંદ્રમાં કોઈ માણસ નસકોરાં બોલાવે તો તેની અદેખાઈ થવી જોઈએ. કોઈનાં નસકોરાં બોલે ત્યારે સંભળાતો ઊંકાર ધ્વનિ કાન માંડીને સાંભળવો જોઈએ. કોઈની ઊંઘમાં ખલેલ પમાડવી એ એક આધ્યાત્મિક અપરાધ છે. પોઠિયેરીની નિશાળમાં ચાલુ વર્ગમાં જોકું ખાતા બાળકને ખલેલ ન પહોંચાડવાની સ્પષ્ટ સૂચના માતાજીએ શિક્ષકોને આપેલી. કોઈની ઊંઘમાં ખલેલ પહોંચાડવી એ પાપ ગણાય. ચાલુ ટ્રેને કે પ્રવચને આવી ગયેલું જોકું પણ પવિત્ર છે.

નિદ્રા મહીં નહિ હતું તનભાન જ્યારે

નાના હતા ત્યારે પાઠમાળામાં વસંતતિલકા છંદમાં ગાયેલી સદ્ગત કવિ શ્રી મહુવચરામ બ. હોરાની પંક્તિઓ હજુ યાદ છે :

(ભારતનો આ સંત... અનુસંધાન પાના નં.૩૫ ઉપરથી ચાલુ)

મારા જીવનમાં નિરંતર આવું જ થતું આવું છે. પૂર્ણતાની નિરંતર શોધ અને કદીય તેમાં પૂર્ણ પરિતૃપ્તિ નહીં. મારાં આવાં વલણને લીધે હું મારી જાતને પૂર્ણ રીતે સમર્પિત કરી શકતી નહીં... અને એક દિવસે, આ બધું મારા મનમાં ઘોળાઈ રહ્યું હતું ત્યારે જ સ્વામીજીએ મને બોલાવી.

હું ગઈ. એ વખતે એક અમેરિકન જુવાન, માઈક, સ્વામીજીને મળવા આવેલો. આ એની પહેલી જ મુલાકાત હતી. હજુ તો વીસીમાંથી પસાર થતો હતો. માસૂમ બાળક જેવો એનો ચહેરો હતો. ખાસ્સી ઊંચી-પહોળી કાયા હતી. સ્વામીજી પાસે એ ગયો. એમની સામે પોતાને ગોઠવીને પછી બોલ્યો, ‘હું તમને મારા ગુરુ બનાવવા માગું છું.’ સ્વામીજી એના માથા પર હાથ મૂક્તાં સહેજ મલક્યા.

‘અરે, થોકું થોભી જા. તમે કોઈ છોકરીને પરણવા માગો તો એને ખભા પર ઊંચ્કીને તરત ચાલવા નથી માંડતા. તમે એને મળો છો, ઓળખવા પ્રયત્ન કરો છો, તે પણ તમને જાણતી થાય છે, ત્યાર પછી તમે નિર્ણય લો છો. તેને પણ હા પાડવી કે ના, તેનો નિર્ણય કરવાનો હોય છે. આવું જ ગુરુ અંગે છે. તેં મને હજુ ગયા મહિને જ જોયો, તું મારા તરફ ખેંચાયો, તને સુખ, શાંતિ લાધ્યાં, એ બધું સારું છે. પરંતુ નિર્ણય લેતાં પહેલાં હજુ થોકું થોભવું જોઈએ. મારો સારી પેઠે સાંગોપાંગ, નખશિખાંત અભ્યાસ થઈ જાય પછી તું નિર્ણય લઈ શકે.’

મારા આશ્વર્યનો તો કોઈ પાર ન રહ્યો ! કોઈકે મને કહ્યાનું યાદ આવી ગયું કે, ‘હું જેમને જાણું છું તેમાંના તેઓ એક માત્ર એવા છે, જે શિષ્યોને શોધતા ફરતા નથી.’ બીજાએ મને કહેલું : ‘સ્વામીજી કહે છે કે તેઓ પોતે ગુરુ નથી.’ કોઈને દીક્ષા આપવાની હોય ત્યારે તેઓ કહેતા હોય છે કે, ‘મારા ગુરુ વતી હું તમને દીક્ષા આપું છું. હવે શિવાનંદ તમારા ગુરુ છે.’

એ સાંજે સ્વામીજીએ શ્રદ્ધા ઉપર ખૂબ સુંદર પ્રવચન આપ્યું : ‘શ્રદ્ધા બિનશરતી હોવી જોઈએ, પરંતુ તે આંધળી પણ ના હોવી જોઈએ. આદર્શ શ્રદ્ધા એ છે, જેની પછીતે વિવેકબુદ્ધિ ઉભી હોય છે. આવી શ્રદ્ધા જ સધળી કસોટીઓમાંથી પાર ઉત્તરી શકે.’

નિદ્રા મહીં નહિ હતું તનભાન જ્યારે,
જેણે જુઓ પૂરણ રક્ષણ કીધું ત્યારે;
તેને પ્રભાત સમયે પ્રથમે સ્મરું રે,
કાર્યો બધાં દિવસનાં પદીથી કરું રે !

સરળ અને સહજ અધ્યાત્મના ઉત્તમ નમૂના સમી ઉપરોક્ત પંક્તિઓમાં ઊંઘનું મહત્વ છતું થયું છે.

ઊંઘની ગુણવત્તા જળવવા માટે અહંકાર ઓછો કરતાં જઈને આત્મભાવ વધારતાં જવું એ જ ઉત્તમ માર્ગ છે. જ્ઞાનયોગી ચંદુભાઈના શબ્દો સાંભળવા જેવા છે :

આપ ભૂલ્યો તું આપમાં, બંધ્યો આપથી આપ;
જેને શોધે નર ભલા, તે તું આપોઆપ !

(‘અગિયારમી દિશા’, પાન ૨૩૦)

ઊંઘી ગયેલા માણસને જ્યારે પણ જોવાનું બને ત્યારે ઝાંખિ ઉદ્ઘાલકનું સ્મરણ કરવું અને જાતને કહેવું : ‘એ માણસ અત્યારે પોતાના સત્ત (બીંદુગ)ને પામી રહ્યો છે.’

□ ‘પંચિયાની અમૃતયાત્રા’માંથી સાભાર

The TOMS RIVER TIMES

Renowned Swami Returns To Toms River

Community Medical Center groundskeeper, Master Sri Swami Adhyatmanandaji of India, Mayor :Tho . Kelaher and Dr. Nick Mehta plant a tree at the local hospital during the Yoga guru's visit to Toms River on June 13.

TOMS RIVER - Assisting a renowned swami plant a tree at Community Medical Center was one way in which Mayor Thomas F. Kelaher partook in the local hospital's second Yoga seminar.

Last September, the mayor sat Indian style and lit a lamp of knowledge under the direction of Master Sri Swami Adhyatmanandaji of India; however, June 13, the mayor got his hands dirty planting a tree on the premises along with the swami and Dr. Nick Mehta, who organized the seminar that focused on mediation, Pranayam, breathing exercises and Yoga positions, which assist in healing specific health conditions including diabetes, hypertension, arthritis, back pain and anxiety.

"I was pleased to be able to welcome Swami Adhyatmanandaji to Toms River once again and thank him for inspiring the participants of Yoga," said Mayor Kelaher of the two-session seminar that drew out 100 able-bodied attendees. "All of the participants were so impressed not only by the swami's charming personality, but his worldwide reputation." According to Mehta, after traveling across the world to Toms River, Adhyatmanandaji had a concerned look on his face last September when he was given a beautiful bouquet of flowers as a gesture of thanks from Community Medical Center, asking, "Why cut the flower and the fruit of the plant from which it came from... Only to admire it?" This year he asked if officials and he could plant a tree rather than prune flowers for his pleasure. "It will continue to grow and bloom and give back to its environment so that all may enjoy it, both people and animals," said Adhyatmanandaji of the flourishing green tree placed in moist soil.

Mehta said the planting the tree "really opened everyone's hearts and minds to the idea, that you can give loving gestures to one another without taking from the environment."

"The swami has planted more than 10 million trees worldwide and his acts are a wonderful example of how just one person with an open heart and mind can make a huge difference in this world," added Mehta.

‘શ્રી સાંઈ કથામૃત’ - એક અવલોકન

શ્રી શીરડી સાંઈનાથ મહારાજના જીવનચરિત્રનાં કવન અને કથન સંબંધી અગણિત પુસ્તકો આ પૂર્વે લખાયાં છે. તેના લેખકો દેશ અને દરિયાપારથી પણ બાબાનું યશોગાન કરવા આકર્ષિયા છે. ઇતાં પ્રજ્ઞાચક્ષુ પંડિત મનુભાઈ દોશી લિખિત શ્રી સાંઈ કથામૃત ભાગ એક અને બે કે જેનું પ્રકાશન શ્રી ભગવતી ટ્રસ્ટ દ્વારા તાજેતરમાં થયું છે, તે આ પૂર્વના તમામ લેખનોમાં એક જુદી જ ભાત પાડે છે. લેખકે મધુકરની જેમ શ્રી સાંઈ યશોકથનના ઉદ્ઘાનમાંથી ચૂંટી ચૂંટીને આસ્વાદેલાં પુષ્પોનું આ મકરંદ અમૃત છે.

પ્રથમ ભાગમાં બાબાજી વિશે આપણા સૌનાં હંદ્યમાં ઉપજતા અનેકાનેક પ્રશ્નોના પ્રત્યુત્તરો છે. બાબાજી કોણ હતા? તેમનો જન્મ, જન્મનો ઈતિહાસ, પ્રારંભિક જીવન, અને શ્રી સાંઈબાબાની સ્વકીય જીવન પ્રવૃત્તિ અને પ્રકૃતિનો પરિચય. તેમનું પયગંબરપણું, તેમના સમકાળીન સંતો અને વિભૂતિઓ, તેમનું અદ્ભુત મહાનિર્વાણ અને તેમની જન્મહુંડળી - સામાન્ય ફળકથન સાથે.

લેખક પોતે જ્યોતિષ વિજ્ઞાનના વિશારદ છે. તેમણે પૂજ્યશ્રી સાંઈબાબાના જીવન સંબંધી આલેખાયેલા ગ્રંથોનું જ માત્ર દોહન કરીને નવનીત આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો નથી. ડૉક્ટરેટ પદવી મેળવવા માટે પ્રયત્નશીલ પ્રમાણિક વિદ્યાર્થીની જેમ પૂજ્યશ્રી સાંઈનાથ મહારાજ સાથે સંબંધિત અને સંલગ્ન એવા સર્વે સ્થળોની વારંવાર રૂ-બ-રૂ મુલાકાતો પણ લીધેલી છે. શ્રી સાંઈબાબા સાથે સંકળાયેલા મહાનુભાવોના વંશજોને પણ તેઓ રૂ-બ-રૂ મળેલા છે અને તેથી તેમનું લેખન એટલું બધું તો જીવંત છે કે આ કથામૃતનાં પ્રત્યેક પૂજની વાંચનયાગ્રા આપણે પૂજ્ય બાબાશ્રી આપણો હાથ પકડીને દ્વારકા માઈ, લેંડીબાગ, ચાવંડી વગેરેની યાત્રા કરાવતા હોય તેવો

ઈન્દ્રિયાતીત - દિવ્ય અનુભવ છે.

મધ્યપ્રદેશના જાંસી જિલ્લાના માલવણ ગામના સિદ્ધ સાધક પંડિત નારાયણને આપણા ગરવી ગુજરાતના ગિરનારની ટોચે શ્રી દામભુનાં દર્શન શ્રી સાંઈબાબાએ તેમનો હાથ પકડી, ગુફામાં લઈ જઈને પ્રત્યક્ષ કરાવ્યાના પ્રસંગથી આ પ્રથમ ભાગનો પ્રારંભ થાય છે. પરંતુ શ્રી સાંઈબાબા સાથે સંકળાયેલા અનુભવોની તો એક વિરાટ વણજાર છે. તેનું અદ્ભુત ચરિત્રચિત્રાણ આદરણીય પંડિત શ્રી મનુભાઈ મહારાજ વિષદ સ્વરૂપે આ પુસ્તકના બીજા ભાગમાં કરે છે. આ વિચાર અને લેખન પ્રસ્તુતિકરણનો આસ્વાદ લેખકની બાબા વિશેની માહિતીના અથાગ મહાસાગરમાંથી મૌક્કિતક રાશીનાં પ્રસ્તુતિકરણ જેવું પવિત્ર અને ગહન કાર્ય છે.

શ્રી સાંઈબાબાની સર્વજ્ઞતા, જિતેન્દ્રિયતા, જળ, સ્થળ, નભ, વાયુ, અજ્ઞિ પંચમહાભૂતો ઉપરનું અલોકિક પ્રભુત્વ, બાબાજીની દૂરદર્શન અને દૂરશ્રવણ ઈત્યાદિ અણિમા, ગરિમા, લધિમા વગેરે અનેકાનેક સિદ્ધિઓનાં પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ તથા તદુપરાંત શ્રી બાબાના આધ્યાત્મિક ભક્તો કે જેમણે સંન્યાસ કે સંન્યાસી જેવું જીવન સ્વીકારેલ તેમનું સાંગોપાંગ વર્ણન, પૂજ્ય બાબાને સમર્પિત ભક્તો તથા જનગણના દિવ્ય અનુભવોનું આલેખન, પૂજ્યશ્રી સાંઈબાબાના જીવનનું લક્ષ્ય ‘પરોપકાર માટે જ સંતોના અવતરણ હોય છે’ તે વિધાનને સાર્થક કરે છે.

બંને ભાગ મળીને આશરે સાતસો (૬૮૮ પાનાં)નો ગ્રંથ બહુ ભારે થઈ જાય અને વાંચવાનું સરળ ન બને એટલે બે ભાગમાં તેનું વિભાજન અને મુદ્રણ કરવામાં આવેલું છે.

આ પવિત્ર ગ્રંથની પ્રસ્તાવનાના લેખક ડૉ. ધનવંત શાહ જાણીતા સાહિત્યકાર, નાટ્યલેખક,

ચેતક, પ્રસિદ્ધ સામયિક 'પ્રબુદ્ધ જીવન'ના તંત્રી જ માત્ર નથી, તેઓ વાસ્તવિકતાની ઠોસ ભૂમિ ઉપર ઉભેલા અને લખ્યપ્રતિષ્ઠિત ઉધોગપતિ પણ છે. છતાં પ્રસ્તાવનામાં તેમણે કરેલો એકરાર 'આ પ્રસ્તાવના લેખન કાર્યે મને ધન્ય કર્યો છે.' તે વાસ્તવિક સત્યનું દર્શન છે. તેમણે સાચું જ લખ્યું છે કે શ્રી સાંઈબાબાનાં જીવનકથનમાં લેખકે અંધશ્રદ્ધ કે અંધભક્તિનાં નગારાંનો અવાજ કર્યો નથી. એક કુશળ શિલ્પકારે નિર્મલું કલાત્મક શિલ્પ છે.'

સુંદર શાશ્વત દર્શનીય શ્રી સાંઈબાબાની સમાધિ છબીનાં દર્શનનાં મુખપૃષ્ઠવાળા બંને ભાગોનું તેમી ૧/૮ સાઈઝમાં ૧૪ સાઈઝના અક્ષરોમાં કરાયેલું સુંદર મુદ્રણ ભારતના શ્રેષ્ઠ મુદ્રક રત્નોમાંના એક અને આપણા અમદાવાદના જ નહીં પરંતુ ગુજરાતના ગૌરવ એવા સાહિત્ય મુદ્રણાલયે કર્યું છે. શ્રી ભગવતી ટ્રસ્ટ દ્વારા પ્રકાશિત આ પુસ્તકનું સંયુક્ત મૂલ્ય રૂ.૪૦૦/- છે. બંને ભાગનું છૂટક વેચાણ થતું નથી. તેને આપણે (૧) શ્રીમતી ઉષાબેન ભણ ફોન : ૨૬૬૩૦૧૧૮, (૨) શ્રી શાંક્રિયા રામેશ્વર મો. ૮૮૨૪૧૫૮૮૮૨, (૩) સુશ્રી પ્રજ્ઞા ઓઝા ફોન : ૨૬૬૩૮૭૮૩, (૪) સાહિત્ય મુદ્રણાલય ફોન : ૨૫૪૬૮૧૦૧-૦૨ (૫) શ્રી ભાનુપ્રસાદ ભાવસાર ફોન : ૨૭૬૬૫૩૩૩, (૬) શ્રી મનુભાઈ દોશી ફોન : ૨૬૬૧૩૩૫૮ (બધા જ અમદાવાદ)ને ત્યાંથી મેળવી શકીએ છીએ.

ડૉ. ધનવંત શાહ લખે છે કે 'આ ગ્રંથના શર્બદે શર્બમાં જબોળાયા પછી જ્યારે ચારેક મહિને હું બહાર નીકળું છું ત્યારે ગ્રથમ તો એમાંથી બહાર નીકળવાની ઈચ્છા થતી નથી. બહાર આવ્યા પછી શ્રી સાંઈભક્ત થયાની અનુભૂતિ છે. જે મારા જીવનની અતિ ધન્ય પળો છે. આ જીવનચરિત્ર વાચન મારે માટે જીવન પાથેય બન્યું છે. જે મારા જીવનનો મોટો ચમત્કાર છે.' લેખક મુદ્રક પ્રકાશક સૌ ધન્યવાદને પાત્ર છે. ઊં શ્રી સાંઈરામ.

- સંપાદક

સંદન - પ્રતિબાબ

દિવ્ય જીવન માસિકના જૂન ૨૦૦૮નો અંક સભ્યોને મળતા ઘણા સારા પ્રતિસાદ આવ્યા છે. જેમાં મુંબઈના શ્રીમતી વિશાખાબેન પોટાએ ગતાંકના મુખપૃષ્ઠ માટે પ્રકાશકને અભિનંદન પાઠ્યા છે. અમદાવાદના શ્રીમતી રૂપાબેન મજબુદાર, ડૉ. સ્નેહલ અમિતન, શ્રી અતુલભાઈ એન. પરીખ તેમજ બીજા અનેક કાર્યકરોએ મુખપૃષ્ઠને આવકારી ખુશી વ્યક્ત કરી. મુખપૃષ્ઠ તૈયાર કરવામાં મુખ્ય ભૂમિકા કાર્યાલય સચિવ શ્રી તપન મંકોડીએ અદા કરેલી તેથી તેઓ પણ આ અભિનંદનને પાત્ર છે. જે સભ્યોએ લેખિત કે મૌખિક ખુશી વ્યક્ત કરી છે તેઓને સાચા હકદારની જાણ હોવી જોઈએ તેથી અતે ઉલ્લેખ કરેલ છે.

આપણા સંઘના ઉપમુખ-ટ્રસ્ટી શ્રી અરુણભાઈ ઓઝાએ તેઓના કેટલાક આગવા અનુભવો વર્ણવતાં જણાવ્યું છે કે, પૂજ્ય શ્રી સ્વામી અધ્યાત્માનંદજી મહારાજ સાથે તેઓ કોચીન ગયા હતા ત્યાં સ્વામીજીએ એલ.આઈ.સી.ના અધિકારીઓના અધિવેશનમાં ગયેલા ત્યાં અધિકારીઓ સમક્ષ અંગ્રેજીમાં તેમજ મલયાલમ ભાષામાં પ્રવચન કર્યું હતું. જૂન ૨૦૦૮માં કલક્તા ખાતે એલ.આઈ.સી.ના અધિકારીઓના અધિવેશનમાં ગયેલા ત્યાં અધિકારીઓ સમક્ષ અંગ્રેજીમાં 'ધાર્મિકતા સાથે ધંધાડીય વ્યવહાર સુગમતાથી કેવી કરી શકાય' તે ઉપર પ્રવચન આપ્યું જ્યારે દિવ્ય જીવન સંઘના કાર્યાલયમાં એક કલાક ઉપરાંત બંગાળી ભાષામાં સત્સંગ કર્યો. પૂજ્ય સ્વામીજી જે સરળતાથી મજૂરો કે ગરીબ લોકો જે રસ્તા ઉપર રહેતા હોય છે તેમની વર્ણે જઈ તેઓએ રાંધેલા રોટલા-શાક જમી શકે છે તેથી એ વાતની સ્પષ્ટ પ્રતિતિ થાય છે કે પૂજ્ય સ્વામીજી કોઈપણ વ્યક્તિએ વર્ણે ભેદભાવ રાખી શકતા નથી અને તમામાં સાચા અર્થમાં ઈશ્વરના દર્શન કરે છે. તાજેતરમાં પૂજ્ય સ્વામીજી સાથે નારેશ્વર જવાનું થયું ત્યાં નજીકમાં બંધાતા ફ્લેટમાં મજૂરો કામ કરી રહ્યા હતા તેઓ સાંજે ખુલ્લામાં પોતાની રસોઈ બનાવતા હતા ત્યાં જઈને પૂજ્ય સ્વામીજીએ ત્બિક્ષા માગી, તેઓએ બનાવેલ રોટલા - શાક આરોગ્યા અને સાથે આવેલ મારા જેવા ભક્તોને પણ તે રોટલા - શાક ખવડાવ્યા. આ સાહજિકતા-સરળતા એ જ ખરું દિવ્ય જીવન છે.

અધ્યાત્મમાર્ગ ગ્રહણ કરનારે કઈ જગૃતિ રાખવી ?

શ્રી કાંતિલાલ કાલાણી

સમયના વહેવા સાથે મનુષ્યનું જીવન સંકીર્ણ બનતું ગયું છે. સંકીર્ણ શબ્દના વિવિધ અર્થો થાય. સંકીર્ણ એટલે મિશ્રિત; સેળભેળ થયેલું; વેરાયેલું; ફેલાયેલું; વ્યાપ; ભરચુક; અસ્પષ્ટ અને સંકુચિત. મનુષ્યજીવનને આ બધા જ અર્થો લાગુ પડે છે.

કોઈ પણ આકાર નિમાણ કરવો હોય તો એકથી વધારે પદાર્થનું મિશ્રાણ કરવું પડે છે. મનુષ્યના શરીરમાં પરમાત્માની જ્ઞાનશક્તિ, ઈચ્છાશક્તિ, કિયાશક્તિની હાજરી છે અને આ ત્રણેય શક્તિઓ પરમાત્માની જ ગુમ એવી અજ્ઞાનશક્તિને ભૂભિકા રૂપે રાખે છે. આ બધી શક્તિઓ પરમાત્માને આધારે છે એ જેટલું નિશ્ચિત છે, તેટલું નિશ્ચિત શક્તિઓનું પરસ્પરાવલંબન છે.

જ્ઞાનશક્તિ જીવનો સહયોગ લઈ શરીર ધારણ કરે છે ત્યારે આત્મા તરીકે ઓળખાય છે અને ઈચ્છાશક્તિ વ્યક્તિભાવમાં આવી કિયાશક્તિની મદદથી શરીર અપનાવે છે ત્યારે જીવ તરીકે ઓળખાય છે. કિયાશક્તિ અનાદિ અને અવિનાશી એવાં ચોવીસ તત્વોની બનેલી છે. કિયાશક્તિનું પ્રત્યેક તત્ત્વ સ્વતંત્ર રીતે નિર્મણ છે, પણ જીવ શરીર ધારણ કરે છે ત્યારે આ સ્વતંત્ર તત્ત્વો પરસ્પર ભળી જઈને આકાર નિમાણ કરે છે અને સેળભેળનાં અથવા વિકારનાં બીજ નખાઈ જાય છે.

શરીર જીવનાં કર્માનું બંધારણ હોવાથી શરીર જીવનાં જે કર્મો ફળ આપવા તૈયાર થયાં હોય તેને અનુસરે છે. શરીર ધારણ કરનારે જીવને આયુષ્યની શરૂઆતથી માંડી આયુષ્યના અંત સુધી શારીરિક અને માનસિક અનુકૂળતાઓ તેમ જ પ્રતિકૂળતાઓ ભોગવવી પડે છે. વ્યક્તિ પુખ્ત વયની થાય ત્યારે તેને આર્થિક અને સામાજિક પ્રશ્નોનો પણ સામનો કરવો પડે છે. અહીં લાંબું આયુષ્ય ભોગવનારાને નાની-મોટી માંદળી ભોગવવી પડે છે અને સુખ-દુઃખ, લાભ-હાનિ, જય-પરાજય અને હર્ષ-શોક જેવાં દ્વારા માંદળી પસાર થવું પડે છે.

જીવ શરીર ધારણ કરે છે પછી કેટલાંક વર્ષો વીત્યા પછી મનુષ્યમાં રૂચિ-અરૂચિ પ્રગટ થવા માંડે છે. આ રૂચિને અને અરૂચિને અનુકૂમે સ્વીકાર અને અસ્વીકાર સાથે સંબંધ છે. મનુષ્ય પોતાની રૂચિને પોષક

હોય તેનો સ્વીકાર અને રૂચિથી વિરુદ્ધ હોય તેનો અસ્વીકાર કરે છે, પણ વિશિષ્ટ સંયોગોમાં તેને રૂચિ-અરૂચિ બાજુ પર મૂકવી પડે છે અને પરિસ્થિતિનો સ્વીકાર કરવો પડે છે. વળી રૂચિ અને અરૂચિમાં સમયાંતરે ફેરફારો થયા કરે છે. બાળપણમાં જે રૂચિ બંધાઈ હોય તે યુવાનીમાં, ગ્રૌઢાવસ્થામાં કે વૃદ્ધાવસ્થામાં ટકી જ રહે તેમ નહિ કહી શકાય. ઉદાહરણ તરીકે, બાળકીને અમુક વર્ષો સુધી રમકડાંમાં રસ પડે, પણ ઉભર વધવા સાથે તેને રમકડાંમાં રસ પડતો નથી. ખાવાપીવાની બાબતમાં તેમ જ વશ્ચો જેવી ઉપયોગી વસ્તુઓ પ્રત્યેની રૂચિ બદલાતી રહે છે.

મનુષ્યદેહધારી જીવનો ગુણ બહુમુખતા અને ધર્મઅનેકતા હોવાથી તે અગણિત વસ્તુ-પદાર્થોના સમાગમમાં આવે છે, તેમાંથી કેટલીક વસ્તુઓ તેની રૂચિને પોષનારી હોય છે અને કેટલીક વસ્તુઓ અરૂચિ ઉપજાવે તેવી હોય છે. મનુષ્યને ગમતી વસ્તુઓ કે વ્યક્તિઓ પ્રત્યે રાગ ઉત્પત્ત થાય છે અને અણગમતી વસ્તુઓ કે વ્યક્તિઓ પ્રત્યે દેખ થાય છે.

મનુષ્યજીવનનો અભ્યાસ કરનારને એવા તારણ પર આવવું પડશે કે મનુષ્ય નિશ્ચયાત્મક સ્થિતિમાં રહેવાને બદલે દ્વિધામાં જીવતો હોય છે. જીવની સાથે સંકળાયેલા મનના વિકલ્પો અને કલ્યાણાંઓ, બુદ્ધિના તર્કો, વિતર્કો અને કુતર્કો, ચિત્તની અનુકૂળ તેમ જ પ્રતિકૂળ લાગણીઓ અને અહીંમાં રહેલાં અહંકાર, પકડ, આગ્રહ, અભિમાન કે ગર્વ મનુષ્યને સ્થિર રહેવા દેતાં નથી.

આ થઈ સામાન્ય મનુષ્યોની વાત; પણ જેમણે અધ્યાત્મમાર્ગ ગ્રહણ કર્યો છે તેમણે એક મહાપુરુષે કહ્યું છે તેમ, હૃદયના બે વિભાગ કરી રાખવા જોઈએ. તેમાં એક વિભાગમાં કેવળ ભગવાન અને બીજા વિભાગમાં ખપ પૂરાતો વ્યવહાર. આ બીજા વિભાગને બીજું ગામ ગણાવું. બીજા ગામનો કચરો પહેલા ગામમાં આવવા દેવો નહિ. તેનું નામ જ જગૃતિ.

અહીં હૃદય શબ્દનો અર્થ સમજવા જેવો છે. અહીં હૃદયને શરીરમાં લોહીની શુદ્ધિનું કામ કરતા યંત્ર તરીકે લેવાનું નથી. સ્થ્યુણ હૃદયના બે વિભાગ કરી શકાય નહિ.

શાચ્વકારોએ હદ્યમાં વિષ્ણુનું સ્થાન બતાવ્યું છે. પણ હદ્ય એટલે શું એવી સ્પષ્ટતા કરી નથી. હદ્યરોગના નિષ્ણાતો હદ્યનાં ઓપરેશનો કરતા રહ્યા છે, પણ કોઈને હદ્યમાં વિષ્ણુનાં દર્શન થયાં નથી. શાચ્વકારોએ નાભિમાં બ્રહ્માનું સ્થાન બતાવ્યું છે, પણ પેટનાં ઓપરેશન કરનાર તોકટરોને બ્રહ્માનું દર્શન થયું નથી.

અહીં હદ્ય શબ્દ સ્થૂળ અર્થમાં વપરાયો નથી. અહીં હદ્યનો અર્થ આત્માની અંતર્ગત રહેલી સમજણશક્તિ એમ કરવો જોઈએ. સમજણશક્તિને સ્થૂળ શરીર સાથે સંબંધ નથી. સમજણશક્તિ ધરાવતો મનુષ્ય શરીરનો સાધન તરીકે જ ઉપયોગ કરે છે અને સાધનનું વિભાજન કરવાનો અર્થ નથી. મનુષ્ણની આ સમજણશક્તિમાં જ હરિની કે પરમાત્માની હાજરી છે.

ભક્ત કે પૂર્ણઆત્મા મનુષ્યશરીર ધારણ કરે છે ત્યારે તેને જીવનો સહયોગ લેવો પડે છે. આવો સહયોગ લેતી વખતે આત્મા જીવને મુખ્યપણું આપી દે છે, એટલે આત્મા ગૌણ બની જાય છે અને જીવની તમામ માન્યતાઓને સ્વીકારી લે છે. ભક્ત કે આત્મપ્રધાન વ્યક્તિને જ્યાં સુધી અધ્યાત્મમાર્ગના અનુભવીનો સાચો સંગ અને સાચો સત્તસંગ ન મળે ત્યાં સુધી તે ઉર્ધ્વ કક્ષાના જીવની જેમ જ જીવતો હોય છે તે અન્ય મનુષ્યોની જેમ વ્યવહાર, ધંધો કે નોકરી કરી ગૃહસ્થજીવન જીવતો હોય છે; પણ સત્તસંગના યોગથી તેની સમજણશક્તિ ખીલવા માંડે છે એટલે તેનો વેગ ઓછો થઈ જાય છે. તે તદ્દન ખપ પૂરતો જ વ્યવહાર કરે છે અને કુટુંબના પોખણ માટે ધંધો કે નોકરી કરે છે.

સત્તસંગ કરવાથી સમજણનાં આઠ અંગો વિવેક, વિચાર, નિશ્ચય, પરિણામી દસ્તિ, મૌન, ધીરજ, યુક્તિ અને તટસ્થતા અંગે સ્પષ્ટતા થવા માંડે છે, એટલે ક્યાં અંગોનો ક્યાં અને ક્યારે ઉપયોગ કરવો તેનું ભાન પડવા માંડે છે. વળી સત્તસંગ દ્વારા તેને એ પણ સમજાય છે કે પોતે જીવ અને નામરૂપ નથી, પણ પરમાત્માની સજ્ઞતિ એવી જ્ઞાનશક્તિ છે અને પોતે જીવનાં કર્મો તેમ જ લેણદેણના સંબંધોથી બંધાયેલો નથી. તેનાં પોતાનાં કર્મો અને લેણદેણ નહિ હોવાથી તેનું અવતરણ પરમ સત્તારૂપ પરમાત્માના સંકલ્પને કારણે થયું છે. એટલે તે જે વ્યવહાર કરે છે તેની પાછળ પરમાત્માનો

સંકલ્પ કામ કરે છે અને સંબંધિત જીવનાં પ્રારબ્ધ કર્મો અનુસાર ફળ મળે છે.

ભક્ત કે આત્મા પ્રવૃત્તિમાં અને નિવૃત્તિમાં પરમાત્માને જ મુખ્ય રાખે છે. તે સમજે છે કે તેણે મર્યાદિત સમય માટે ધારણ કરેલું નામરૂપવાળું શરીર જીવનાં પ્રારબ્ધ કર્મોનું જ બંધારણ છે અને તેમાં પરમાત્માની જ્ઞાનશક્તિ, ઈચ્છાશક્તિ, કિયાશક્તિ અને અજ્ઞાનશક્તિ સક્રિયપણે કામ કરી રહી છે, એટલે આત્મા કે ભક્ત કર્તાભાવ લાવવાને બદલે જે કાંઈ કરવાનું આવે તેમાં નિમિત્તરૂપ બની જાય છે. એટલે તેને વ્યવહાર, ધંધો કે નોકરી નડતરરૂપ થતી નથી.

અનુભવીના સંગ અને સત્તસંગથી તેને સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે સત્તસંગ સિવાયની તમામ કિયાઓ જીવનાં પ્રારબ્ધ કર્મોનું જ પરિણામ છે, એટલે તેને મહત્વ અપાય નહિ. તેમ જ તેની ઉપેક્ષા પણ કરાય નહિ, કારણ કે આત્માને આત્માનો નિશ્ચય થઈ જાય પછી તેનો સંબંધિત જીવ આત્માનો અને આત્મા દ્વારા પરમાત્માનો આશ્રય સ્વીકારી લે છે. એટલે આત્મા જીવની તમામ જીવાબદીઓ સ્વીકારી લે છે, તેમ છતાં તે નિમિત્તરૂપ હોવાથી તેમાં પકડાઈ જતો નથી. નાટકનો અભિનેતા પોતાનું ડહાપણ ડહોયા વિના પોતાને સોંપેલું પાત્ર ઉત્તમ રીતે ભજવે છે અને તે માટે તેને અવારનવાર રિહર્સલ કરવું પડે છે. પાઠ ભજવતી વખતે જે કાંઈ સારું કે નરસું બને તેના આઘાત-પ્રત્યાવાત પ્રેક્ષકોને લાગે છે, પણ અભિનેતાને લાગતા નથી. તેને જે પાત્ર ભજવવાનું આવ્યું હોય તેને આનાકાની વિના ભજવી બતાવે છે. તેવી રીતે આત્મા શરીરને કે જીવને જે કાંઈ થાય તે તેમાં જ પ્રારબ્ધ કર્મોનો ભોગવટો છે તેમ સમજ તે કચરાને પોતાનામાં દાખલ થવા દટો નથી.

આત્મા પરમાત્માની અખંડ હાજરી અનુભવે છે તેથી કચરો દાખલ થવાને અવકાશ રહેતો નથી. વળી આત્મા સમજણનાં અંગોનો સતત ઉપયોગ કરતો હોવાથી સિંહની જેમ નિર્ભય થઈને આ જગતમાં રહે છે. તે વ્યવહારમાં ભગવાન ભેળવતો નથી કે ભગવાન ભજવામાં વ્યવહાર દખલ કરતો નથી. એટલે તેનું જીવન સંકીર્ણ બનવાને બદલે સરળ, નિર્મળ, નિર્ભય, નિશ્ચિત અને ભગવદ્ધમય બની જાય છે. ભક્ત કે આત્માની આ વિશેષતા છે. □'જીવનસંકેત'માંથી સાભાર

અન્ય સંપ્રદાયોમાં ઊં

શ્રી ધીરુભાઈ શુક્રલ

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં, વેદોમાં, ઉપનિષદોમાં અને અન્ય હિંદુ ધર્મગ્રંથોમાં જ ઊંનું મહત્વ અને એનું પ્રાધાન્ય છે એવું નથી, અન્ય સંપ્રદાયોમાં અને એમના ગ્રંથોમાં ઊંકાર છવાયેલ છે, જે ઊંની સર્વવ્યાપકતા દર્શાવે છે. આ વિચારને સોદાહરણ જોઈએ.

ભારતની ભવ્યતાનું નિર્માણ કરનાર આર્ય સંસ્કૃતિ પવિત્ર ત્રિવેણીસંગમ જેવી છે, કારણ કે એમાં વૈદિક, શાક્ત, જૈન અને બૌધ્ધ એવા ચાર મહાન સંપ્રદાયો પ્રવર્ત્તલા છે. આમાંના છેલ્લા બે સંપ્રદાયોએ પોતાનું મુખ અધ્યાત્મવાદ તરફ હોય એવું દેખાડેલ છે, બાકીનાએ જીવનના એક પવિત્ર ધ્યેય તરીકે મોક્ષ, મુક્તિ, પરમપદ કે નિર્વાણનો માર્ગ સ્વીકારેલો છે. આ ચારેય સંપ્રદાયો ઈહલોક અને પરલોકના કલ્યાણ અર્થે મંત્ર-ઉપાસનાને એક જરૂરી સાધન માને છે. એટલું જ નહિ, પણ એમાં ઊં, ઝીં, શ્રી, કલી આદિ બીજ-મંત્રોનો સમાન ભાવે સ્વીકાર કરે છે.

ઊંકાર વિશે અને એની ઉપાસના અંગે, સૌ પ્રથમ, જૈન સંપ્રદાય કેવું મંત્ર્ય ધરાવે છે એ જોઈએ.

જૈન સંપ્રદાયમાં એવું મંત્ર્ય છે કે આ વિશ્વ અનાદિ છે, જૈન સંપ્રદાય પણ અનાદિ છે અને સતત સ્મરવા યોગ્ય ‘પંચપરમેષ્ઠી’ પણ અનાદિ છે. આ પંચપરમેષ્ઠીના પ્રથમ અક્ષરોનું સંયોજન થવાથી ઓમ્ (ઊં) એવો એકાક્ષરી મંત્ર નિર્માણ થયેલો છે, એટલે એ પણ પંચપરમેષ્ઠી જેટલો જ પવિત્ર છે. આ અંગે નીચેની ગાથા જૈન શાસ્ત્રોમાં પ્રસિદ્ધ છે.

અરિહંતા અમરીરા, આયરિય ઉવજ્જ્ઞાય મુણિણો ।

પંચક્રખરનિપ્પન્નો ઊંકારો પંચપરમિદ્ધા ।

‘ઊંકાર પંચપરમેષ્ઠી-સ્વરૂપ છે, કારણ કે એ અરિહંત, અશરીરી, (સિદ્ધ પુરુષો), આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને મુનિ (સાધુ)એ પંચપરમેષ્ઠીના પ્રથમ અક્ષરોથી નિપ્પન્ન થયેલો છે.

આમ અ + અ = આ + આ = આ + ઊ
= ઓ + મ્ર. (મુનિનો) = ઓમ્ (ઊં) એવો એકાક્ષરી

પવિત્ર મંત્ર બને છે ! કેવી અદ્ભુત વાત છે આ ! અન્ય ગ્રંથોમાં ‘પરમેષ્ઠી’ શબ્દથી બ્રહ્મા-વિષ્ણુ-મહેશ સમજવામાં આવે છે, જ્યારે જૈન સંપ્રદાયમાં ‘પરમેષ્ઠી’ શબ્દથી ‘આધ્યાત્મિક વિકાસ દ્વારા પરમ સ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલી વ્યક્તિ’ એમ સમજવામાં આવે છે.

આમ જૈન સંપ્રદાયમાં પણ ઊંકારને પરમેષ્ઠીરૂપ માનવામાં આવ્યો છે અને એનો સેતુ તથા બીજ તરીકે વ્યાપક ઉપયોગ થાય છે. ‘જૈન સંપ્રદાયમાં ઊંકાર ઉપાસના’માં તો ઊંની સર્વવ્યાપકતા સર્વત્ર જોઈ શકાય છે.

જૈન સંપ્રદાયમાં એવો આદેશ છે કે શ્રેયસ્ત અર્થાત્ આત્મકલ્યાણની અભિલાષાવાળાઓએ આ પાંચ પરમેષ્ઠીનું સતત સ્મરણ કરવું તથા એમનું ધ્યાન ધરવું. જૈનોના ‘નવપદાત્મક પ્રસિદ્ધ નમસ્કાર મંત્ર (નવકાર મંત્ર)માં આ પાંચ પરમેષ્ઠીને જ નમસ્કાર કરવામાં આવે છે, જેમ કે નમો અરિહંતાણં... વગેરે

જૈન સંપ્રદાયના મંત્રગ્રંથોમાં કહ્યું છે કે સ્તુતિ, મંત્ર, વિદ્યા આદિનો પાઠ કરતાં પહેલાં ઊંકારનો ઉચ્ચાર કરવો જોઈએ. સૂરિમુખ્ય મંત્રકલ્યમાં કહ્યું છે કે

સર્વત્ર સ્તુત્યાદૌ પ્રણવः સ્વપરેષુ શાન્તિતુષ્ટિકૃતે ।

એટલે સર્વત્ર સ્તુતિ આદિમાં સ્વ-પરના કલ્યાણ નિમિત્ત થતાં શાંતિકર્મ અને તુષ્ટિકર્મમાં ‘પ્રણવ’ હોય છે.

શ્રીમંત્રરાજ-રહસ્યમાં નોંધાયેલું છે કે અહીંત, અદેહ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, મુનીન્દ્ર, પૂર્વવર્ણઃ ઉત્થઃ ।

પ્રણવः સર્વત્ર આદૌ જ્ઞેયઃ પરમેષ્ઠિસંસ્મૃતૈ ॥

‘અહીંત, અદેહ (અશરીરી-સિદ્ધ), આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને મુનીન્દ્રના પૂર્વ વર્ણાથી બનેલો ‘પ્રણવ’ અર્થાત્ ઊંકાર પરમેષ્ઠીના સ્મરણ અર્થે સર્વત્ર આદિમાં ભણવો.’

આનું પણ તાત્પર્ય એ છે કે ઊંકાર સર્વ મંત્રોની શરૂઆતમાં બોલવો યોગ્ય છે, એ વાતનો જૈન સંપ્રદાયે સ્વીકાર કર્યો છે. જૈન સંપ્રદાયના ભાંગલિક પ્રસંગોએ સામાન્ય રીતે નમસ્કાર-મંત્રનો પાઠ કરવામાં આવે છે, પરંતુ એમાં ગર્ભિત રીતે ઊંકાર રહેલો છે એનું વિસ્મરણ કરવા જેવું નથી.

આચાર્ય શ્રી હેમયંડ્રાચાર્જુએ યોગશાસ્ત્રના આઠમા પ્રકાશમાં જણાવ્યું છે કે

તથા હૃતં પદ્મમધ્યસ્થં શબ્દબ્રહ્મ એક-કારણમ् ।
સ્વરવ્યઞ્જન-સંવીતં વાચકં પરમેષ્ઠિનઃ ॥
મૂર્ધસંસ્થિત - શીતાંશુભ્ અમૃતં રસસંપ્લુતમ् ।
કુમ્ભકેન મહામન્ત્ર પ્રણવં પરિચિન્તયેત् ॥

‘હૃદયકુમલમાં રહેલા સમગ્ર શબ્દબ્રહ્મની ઉત્પત્તિનું એક કારણા, સ્વર તથા વંજનસહિત પંચપરમેષ્ઠી પદવાચક તથા મસ્તકમાં રહેલી ચંદ્રકલામાંથી જરતા અમૃતના રસે ભીજાતા મહામંત્ર પ્રણવને (ઉંકારને) કુંભક કરીને અર્થાત્ શાસોચ્છ્વાસ રોકીને ચિંતવાઓ.’

આ વિધાન તો વૈદિક પરંપરાને ઘણું જ મળતું આવે છે અને ઊંકારની એક મહામંત્ર તરીકે પ્રતિષ્ઠા કરનારું છે, સાથોસાથ એની સર્વવ્યાપકતાનો પણ નિર્દેશ કરે છે. આ ઉપરાંત જૈનોમાં બોલાતાં ‘ઊં નમો અરિહન્તાણમ્’, ઊં નમો સિદ્ધાણમ્’... વગેરે નવકારમંત્ર પણ ઊંની મહત્ત્વા પ્રસ્થાપિત કરે છે. જૈનો ભલે નિરીશ્વરવાદી હોય, પરંતુ એઓને પણ ઊં સિવાય ચાલતું નથી. હવે જૈન સંપ્રદાયમાં ઊંકારસ્તોત્ર વિશે શું લખ્યું છે એ જોઈએ :

પ્રણવઃ ત્વं પરબ્રહ્માન् લોકનાથઃ જિનેશ્વરઃ ।
કામદઃ ત્વં મોક્ષદઃ ત્વં ઊંકારાય નમઃ નમઃ ॥

‘હે ઊંકાર ! તું પ્રણવ છે, તું પરબ્રહ્મ છે, તું લોકનાથ છે અને તું જ જિનેશ્વર છે. વળી સંસારની સર્વકામનાઓ પૂરી કરનાર છે અને મોક્ષસુખને આપનાર છે. એવા તને મારા ફરી ફરીને - વારંવાર નમસ્કાર છો..’

કરોતિ માનવં વિજં અંન માનવિર્જિતમ् ।
સમાનઃ સ્વાત્ પણગુરો: વિધિ: એક સુખપ્રદ: ॥

‘આ ઊંકાર - વિદ્યા, અજ્ઞાની મનુષ્યને વિદ્વાન કરે છે તથા માન-વિહીનને માનવાળો કરે છે. પંચ ગુરુઓના (એટલે કે પંચ પરમેષ્ઠીના) પ્રથમાક્ષરોથી નિષ્પત્ર થયેલી આ વિદ્યા અદ્વિતીય અને પરમ સુખદાયક છે.’

ટૂકમાં, જૈન સંપ્રદાયે પણ ઊંકારનો એક મહાન મંત્ર તરીકે સ્વીકાર કરેલો છે અને એની ઉપાસના

કરવામાં એ ગૌરવ માને છે. આમ જૈન સંપ્રદાયે ઊંકારને સતત સ્મરવા યોગ્ય પંચ પરમેષ્ઠી-તુલ્ય માનીને એને અતિ ઉત્ત્રત સ્થાન આપેલું છે.

હવે આ વિશે આગળ જોઈએ. ભૌતિક વિશ્વમાં ઊંનું ગાન કરવાથી જે સ્પંદન ઊઠે છે તે કાર્ય-બ્રહ્મ કે હિરણ્યગર્ભના મુખમાંથી અસલી સ્પંદન ઊદ્ભવેલું છે એના જેવું જ તાદેશ છે, માટે ઊં ઘણું મહત્ત્વ ધરાવે છે.

સંસારના બધા જ સિદ્ધાંતો, સંપ્રદાયો, મતો, પંથોમાં જે જુદા જુદા દેવતાઓ છે તે તમામનું પ્રતીક ‘ઊં’ જ છે. ઊંકારના (પરમાત્માના) નામથી જ પોતાનું ધ્યેય માનનાર નીચેની આ પ્રજાના જે પરમાત્મા કે પંથ છે તે પણ આખરે તો ઊંમાં છે, એ પ્રસ્થાપિત થયેલ છે :

એટલે હિંદુઓ જેને ઊં કહે છે તેને... શીખ-સત્ત્ર નામ કે ઊં કે ઊંકાર, યહૂદી - જેહોવા (જેહોવાહ્), મુસ્લિમાન - અલ્લાહ-હો, પારસી-અહુર્મઝ્રદ, ઈરાની-હનોવા (હેનોવં), બ્રિસ્તી - ઈલ્હામ (કે ઈલ્હોહમ કે એલોહં), ચીની-તાઓ, ગ્રીક મોનાઉં (મોનાદ)... કહે છે. (શીખોના ‘ગુરુચ્રંથસાહેબ’ના નાનક વગેરે સંતોનાં પદોમાં ‘હરિ-ગુરુ-સંત’ને મહત્ત્વ આપેલું છે, એટલે વાસ્તવમાં એ સંપ્રદાય ‘જ્ઞાનમાર્ગીય વૈજ્ઞાવ’ છે)

પણ અંતે તો આ ‘ઊં’ જ છે. નામ બદલાય છે, સ્વરૂપ બદલાય છે, પણ અંતે તો ‘હેમનું હેમ’ - ઊં જ છે. આમ ઊંનો મહિમા અપાર છે. એ વિરાટની અભિવ્યક્તિનું પ્રતીક છે, માટે જ ઊંમાં નિમગ્ન રહીએ, ઊંના જ બ્રહ્માનંદમાં આનંદિત રહીએ.

જુદી જુદી ભાષામાં, સંપ્રદાયોમાં ઊં વિશે જે જે વિચારો છે તે પણ જોઈએ. સંત જ્ઞાનેશ્વરજીએ ગીતાજીનો મરાઠી ભાષામાં અનુવાદ કર્યો છે. એ જ્ઞાનેશ્વરી ગીતાજીનો પ્રારંભ કરતી વખતે એઓ લખે છે- ‘ઓં નમોજી આદ્યા, વેદપ્રતિપાદ્યા ।’ શીખોના પવિત્ર ગ્રંથ ‘ગ્રંથ સાહિબ’માં ઈશ્વરનાં ઉં અલગ અલગ નામો, ૧૫૦૨૫ વાર લખાયેલા છે, જેમાં ઊંકાર જ ૨૩૦ વાર લખાયેલ છે ! ગુરુ નાનકજીએ પણ લખ્યું છે કે, “ઓંકાર શબ્દ જપ રે, ઓંકાર ગુરુ સુખ તેરે ।

ऑंकार से सब जुग भये, ऑंकार वेद निरमयो ॥”

तिबेट, चीन, जापान वर्गेरे देशोमां प्रचलित औद्ध संप्रदायनो पवित्र मंत्र आ प्रभाषे छे. ओं मनी पद्म होम् । अर्थात् मारा हृष्यकमलमां ऊँकार रूप भाषि बिराजे छे. आ ज तो छे ऊँकारनुं सर्वव्यापीपशु. नेपालस्थित औद्ध मंटिरनी दीवालो पर कोतरायेलुं वांचवां भणे छे - ऊँ नमो मणिपद्मने । आ रीते औद्ध संप्रदाये पश्च ऊँकारने अति उत्तम स्थान आपेल छे.

हवे केटलाक अन्य संप्रदायो पर पश्च नजर करीए. ग्रीक भाषानो पहेलो अक्षर अ छे, अनुं नाम ओमेन (omen) छे, जेनो अर्थ ‘शुभ चिह्न’ एवो थाय छे. वजी ग्रीक लोकोमां एक शब्द छे, ‘ओमेगा’ आनो अर्थ छे ऊँ.

पारसीओना ग्रंथ ‘जन्दावस्ता’मां ऊँनो अर्थ ‘ईश्वर’ एवो आपेलो छे, तो प्रिस्ती लोकोना पादरी बाईबलना प्रवचनने अंते बोले छे - आमेन (Amen). आ ऊँनुं ज अपब्रंश रूप छे. बाईबलनी शब्दआत ज आ प्रभाषे छे : “In the beginning there was a word” - आ word एटले ‘शब्द’नुं ज सूक्ष्म स्वरूप. साचुं ज कह्युं छे : Word has got a mystic power. बाईबलना कहेवा मुजब - आरंभमां ‘शब्द’ थयो ए ‘शब्द’ ईश्वरनो हतो, ‘शब्द’ ज ईश्वर हतो.

तो मुसलमानोनुं कुराने शरीक मूलतः अरबी भाषामां छे. अनी ‘आयातो’ना अंतमां ईमाम (मौलवी) बोले छे - आमीन के आमेन. आ ‘ग्रन्तुं ज रूपांतरित-अपब्रंश रूप छे.

अंग्रेज भाषामां पश्च Omni present शब्द छे. आमानो Omni शब्द ऊँनुं ज अपब्रंश रूप छे.

आ रीते जोईए तो हिंदुओना अलग अलग संप्रदायोमां तथा देशमाना अने देश बहारना अन्य संप्रदायोमां पश्च ऊँनुं ज प्राबल्य छे तेथी कही शकीए के ऊँ ईतः ततः सर्वत्र छे. हा, ऐमां वैविध्य छे, छतां एकता छे.

बीज रीते जोईए तो ईस्लाम संप्रदायमां अलीम, लाम, मीम अक्षरो भणी अल्लाहनुं नाम थाय छे. वच्येनो ‘लाम’ अरबी भाषाना नियम मुजब अनुच्छित रहे छे, तेथी अल्लाहनुं गेबी नाम

‘ओ...म्’ एवा शब्दोने धारणा करे छे. (कुराने शरीक, सुरते बकर-२) आम, आपाषे जोयुं अम मुसलमानो ‘आमीन’ (आमेन) शब्द योजे छे - आ ऊँ शब्दनुं ज परिवर्तन छे. आ रीते बधा अवाजेना उत्पत्तिस्थाननो आधार ऊँ छे. संक्षेपमां फरी जोईए तो जगतनी विविध भाषाओमां पश्च ऊँकार जुदा जुदा स्वरूपे दर्शन दे छे. ग्रीक भाषानो ‘ओमेगा’, फारसी-अरबीनो ‘आमीन’ तथा हिन्दू-प्रिस्तीओनी प्रार्थनामां बोलातो ‘अमेन’ ऊँकारनुं ज एक स्वरूप छे.

आम जोईए तो शब्दआतथी ते अंत सुधी जगतमां जे कंठि छे ते ‘अ’थी ‘म’मां ज छे. अने ज बधानुं ‘आद्धा अने उमेगा’ (आवेल अने गयेल) कहे छे. ग्रारंभथी अंत सुधी बधुं ज आमां (ऊँमां) समायेलुं छे. ऊँनुं अद्भुत प्रभुत्व जोईने तो हवे अमेरिका अने युरोपवासीओ पश्च मननी शांति माटे ऊँनुं ध्यान धरता थई गया छे, अओ पश्च ऊँनो महिमा समजवा लाग्या छे. हवे तो सार्वत्रिक रीते बधा समजु अने विचारवंत समजवा लाग्या छे के ऊँ ज वेदोनुं ज्ञवनसर्वस्व छे, ऊँ ज बधा मंत्रोनो मूण मंत्र छे, ऊँ ज जगतनो आधार छे, ऊँ ज सार्वभौमिक मंत्र छे. टूकमां, ऊँ ज बधुं छे.

□ ‘ऊँ’मांथी साभार

भूल -सुधारणा :

दिव्य ज्ञवनमां प्रसिद्ध थता लेखो तेमज मालितीना संदर्भमां वाचकोना प्रतिभावो आवकार्य छे अने जे प्रतिभाव मणशे तेमांथी जे योग्य लागशे तेने वाचकोनी ज्ञान अर्थे प्रसिद्ध करवामां आवशे. गतांकमां योग शिबिरना उद्घाटनमां वरिष्ठ सचिव श्री रवि सक्सेना उपरांत केन्सर सर्जन डो. ज्येशभाई पटेल हाजर हता. आम, तेओना नामने बदले शरतचूकथी डो. भरत दवे लभायेल छे. ता. २८ मेना रोज श्री दिव्य ज्ञवन सांस्कृतिक संघना ट्रस्टी मंडलीनी भिटिंग अने त्यारबाट सामान्य सभा भणी हती जेमां २१ सञ्च्योनी नियुक्ति करवामां आवेल. त्यारबाट भंडारो योजायेल अने रात्रे ८-३० कलाके नवनियुक्त सञ्च्योनी भिटिंग मणेल जेमां कारोबारीनी रथना करवामां आवेल.

અષ્ટાવકુગીતા - તત્ત્વાવલોકન

ડૉ. કલાબહેન પટેલ

આત્માનુભવોપદેશ વર્ણન નામ પ્રકરણ-૧ (ii)

રાજ જનકે ગુરુ અષ્ટાવકુગીતાને ત્રાણ પ્રશ્નો પૂછ્યા : (૧) જ્ઞાન કેવી રીતે થાય ? (૨) મુક્તિ કેવી રીતે મળે ? (૩) વૈરાગ્ય કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ?

પ્રથમ, મુમુક્ષુ વિશે વિચાર કરો.

મુમુક્ષુ એટલે મોક્ષ-મુક્તિની ઈશ્વરા કરવાવાળો. હવે જેને બંધન લાગે, તે જ બંધનમાંથી છૂટવા મુક્તિ મેળવવા પ્રયત્ન કરવાનો છે. પરંતુ જે જેલને જ મહેલ માની તેમાંથી મળતાં સુખોને જ સંતોષ ગણી લેતો હોય, તો તે કદી જેલ યા મહેલમાંથી છૂટવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે ? કદી નહીં.

હવે વિચાર કરો.

અહીં એકસાથે કેમ ત્રાણ પ્રશ્નો પૂછાયા છે ?

કરણ કે એ ત્રાણે પ્રશ્નોને સમજ્યા વગર માનવજીવનનું રહસ્ય, લક્ષ્ય કદી મળી શકે એમ નથી.

પ્રથમ પ્રશ્ન મુક્તિનો લઈએ તો મુક્તિ શબ્દ સાપેક્ષ છે. શેનાથી મુક્તિ ? કંઈક બંધન જેલું લાગે તો તેમાંથી મુક્તિ મેળવવાની યુક્તિ પૂછાય. શિષ્યને બંધન લાગે છે, તો તે બંધન શું છે ? શાનાથી બંધન ? બંધન ક્યાં ક્યાં છે ? આમ, બંધનમાંથી છૂટવા માટે આવા પ્રશ્નો પણ તેની અંતર્ગત છુપાયેલ છે. વળી, તેની સાથે જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય વિશે પણ પ્રશ્નો છે. એનો અર્થ એ થયો કે આ ત્રાણે પ્રશ્નોને એક સાથે સમજવા જરૂરી છે. સંપૂર્ણ અષ્ટાવકુગીતા આ ત્રાણ પ્રશ્નોના જવાબના અનુસંધાનમાં જ છે.

મુક્તિ એટલે મોક્ષ - બંધનમાંથી છૂટવું એનું નામ જ મોક્ષ.

બંધન ક્યાં છે ? અજ્ઞાનમાં.

જ્ઞાનનું અજ્ઞાન ? પોતાના સાચા સ્વરૂપનું. સ્વરૂપ જ્ઞાનને જ આપણે આત્મજ્ઞાન કે આત્મસાક્ષાત્કાર કહીએ છીએ. આ અજ્ઞાન ક્યારથી છે ? અનાદિ કાળથી. એનો અંત ? સ્વના જ્ઞાન થકી છે.

આ પ્રમાણે અજ્ઞાન એ જ બંધન છે. કેવળ પોતાના વિશેની મર્યાદિત, હલકી, વિપરીત, જૂઠી, અધૂરાપણાની કે અલ્યુતાની માન્યતાને કારણે બંધન લાગી રહ્યું છે. પોતાને એક વ્યક્તિ તરીકે જાણી, પોતાને

એક દેહમાં રહેલો, અલ્યુજ્ઞ, અલ્યુશક્તિવાળો માની લઈ, તેવો પોતાને સ્વીકાર્ય નથી. તેથી જ પોતે તેવી ઊંઘપો પૂરી કરવા, બાધ્યજગતમાં વલખાં મારી રહ્યો છે. સામે દેખાતું વૈવિધ્યથી ભરેલ પરિવર્તનશીલ જગત તેને સાચું લાગે છે. એટલે જ પોતાની અધૂરપ પૂરી કરવા જગત સાથે સંબંધો બાંધી તાદાત્મ્ય સાધે છે. જગત શું છે, તેનું જ્ઞાન મેળવતો રહી તેમાંથી સુખ મેળવવા જંબે છે અને તે માટે પ્રયત્ન આદરે છે.

આ પ્રમાણે એક બાજુ, દરેક મનુષ્ય પોતાને એક વ્યક્તિ તરીકે મર્યાદિત શરીરમાં રહેવાવાળા તરીકે ઓળખે છે. હવે આ મર્યાદિત દેહમાં રહેલ મર્યાદિત ઈન્દ્રિયો, મન, બૃદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકારને પણ હું માનીને એ રીતે પોતાને અનેક રીતે ઓળખાવી રહ્યો છે. આવું મર્યાદિતપણું એને ગમતું નથી. એટલે મૂંજાય છે, અકળાય છે. જગતને એ સાચું માને છે. એટલે જ જગત સાથે સંબંધો બાંધી પૂર્ણ થવા મથે છે.

આ પ્રમાણે પોતાના વિશેની અને જગત વિશેની બંને માન્યતાઓ પરસ્પર આધારિત હોવાથી સાપેક્ષ છે, બંનેની પોતાની કોઈ નિય સ્વતંત્ર સત્તા નથી. ઇન્તાં મનુષ્યમાત્ર આ બંને જ સત્ય છે, એવો જ્યાલ રાખી જવે છે. અસ્ત્રને સાચું માનવું એ જ મુખ્ય સમસ્યા અજ્ઞાન છે. એ જ બંધનકારક હોઈ પીડા આપે છે.

પોતાના શરીરને હું તરીકે માની, તેના પ્રત્યે એટલી બધી આસક્તિ, તાદાત્મ્યપણું છે કે, શરીરને પીડા કે દુઃખ થાય તો જાણો કે પોતે દુઃખી થઈ ગયો, મનને ચોટ લાગે તો આખો ને આખો ભભૂકી ઉઠે. ઈન્દ્રિયો ક્ષમતાપૂર્વક કાર્યશીલ ન હોય તો પોતે આંધળો, બહેરો, લૂલો કે લંગડો છે, એવું ગણો છે. પોતાની યાદશક્તિ, ત્રણશક્તિ ઓછી છે, એટલે એ રીતે કોઈ આધાત પહોંચાડે, અથવા પોતાના વિચારો કે નિર્ણયમાં કોઈ વચ્ચે આડે આવે, તો પોતે હતપ્રભ થઈ જાય છે. શરીર વધુ ટકે તે માટે સદા લાંબું જીવવાની આશા સેવે અને મૃત્યુથી સદા ડરતો રહે છે. પોતાના શરીરને મારું માનતો હોઈ, શરીર સાથેના સંબંધોને પણ મારા માની તેની સાથે એટલું બધું તાદાત્મ્ય સાધે છે કે કદીક તે

સંબંધોમાં કાઈક ઊણપ કે ઓછાપ વર્તાયિ, તો પોતાના દુઃખનો કોઈ પાર રહેતો નથી. પોતાનો હક્ક, માલિકીપણું વધતું જ રહે, તેની કોશિશમાં સદા લાગેલો જ રહે છે. વળી જે કોઈ શરીરને મોતમાંથી છોડાવે, યા મૃત્યુ પછી અક્ષરધામ વૈકુઠધામ કે પરમધામ લઈ જવાની જાતરી આપે, તેને જ મોક્ષ તરીકે સ્વીકારી લે છે. આ પ્રમાણે દરેક મૃત્યુનું જીવન સમગ્ર રીતે એટલે કે આંતરિક રીતે અને બાબ્ય રીતે જાણે કે તનાવમાં જ જીવાતું હોઈ, તેને બંધનનો જ ભાસ થતો રહેતો હોય છે.

ટૂકમાં, મનુષ્યમાત્રમાં પોતાના વિશે આવા વિપરીત મર્યાદિત ઘ્યાલો, સંસ્કારરૂપે, કોઈના શીખયા વગર, બુદ્ધિમાં અનાદિ કાળથી પડેલા જ છે. આમ પોતાના સ્વરૂપનું અજ્ઞાન તેને અનાદિ કાળથી છે. મનુષ્યે પોતાને એક શરીર માની, તેને મારું ગણી, પછીથી તે રીતે વર્તાવું, એ પણ એક બંધન જ છે. શરીરની સાથેના સંબંધિત પદાર્થો કે વ્યક્તિઓને મારાં છે, એવો અભિપ્રાય બાંધવો એ પણ એક બંધન જ છે. આમ શરીરમાં રહેલ અહંતા અને સંબંધોમાં રહેલ ભમતા, બંને બંધનકારક પુરવાર થાય છે. તાદાત્મ્યતા અનુકૂળ હોય તો સુખ કે રાગ, તેથી તેને વધુ મેળવવા લોભ, અને તે મળતાં રહે તો સફળતા, પરંતુ જો તેથી ઊંઘું પ્રતિકૂળ પરિણામ નીવડે તો દુઃખ કે દ્રેષ અનુભવે, તેનાથી થતું નુકસાન એને નિષ્ફળતા માને. પરિણામે આવા સાપેક્ષ સુખદુઃખરૂપી દ્વંદ્વનું યુદ્ધ જીવનભર ચાલુ રહે છે. એ જ આધાત પ્રત્યાધાત આપતું હોઈ, બંધનકારક હોઈ, કાયમી શાંતિસુખ આપી શકતાં નથી. તેથી જીવનભર સંઘર્ષ, હિંસા, તનાવમાં જીવન વીતે છે. બાબ્ય જગતમાંથી ધન, સત્તા, કીર્તિ, પણ યા કોઈ સાહિત્ય કે કલારૂપે જગતમાંથી મળતું મનોરંજન કે ભોગ વગેરેમાંથી મળતું સુખ પણ લાંબું ટકઠું હોતું નથી. વળી, ભૌતિક જગતની વૈજ્ઞાનિક શોધખોળરૂપી વિજ્ઞાન જેમ જેમ મેળવે, તેમાં તો પોતાનું અજ્ઞાન જ વિશેષ છતું દેખાય છે. પોતાના વિશે પોતાની આવી ભૂલભરેલી વિપરીત માન્યતાઓના કારણે, પરમાત્માએ બક્ષેલી ગ્રાણ સ્વતંત્રતારૂપી પસંદગીની બક્ષિસ (સ્વતંત્ર ઈચ્છાશક્તિ, સ્વતંત્ર ડિયાશક્તિ, સ્વતંત્ર જ્ઞાનશક્તિ)નો સદ્ગ્યાય થઈ શકતો નથી, ત્યારે વિચારશીલ મનુષ્ય-પોતાને જ મૂઢ ગણી પોતાને જ તિરસ્કારે છે. આ જ તો વ્યવહારિક સાપેક્ષ દ્વંદ્વયુક્ત બંધન કહેવાયું છે.

આના કારણે જ મનુષ્ય પોતાની મુખ્ય ગ્રાણ સમસ્યાઓ (૧) દુઃખ (૨) અજ્ઞાન અને (૩) મોતમાંથી ધૂટકારો મેળવી શકતો નથી. સૌને સુખ, જ્ઞાન અને મોતમાંથી મુક્તિની અભિવાધા છે અને એ ગરબડ હઠી જાય, તો ત્યા જ મુક્તિ જેવું કશું હોવું જોઈએ, એ સાર લાગે છે. ટૂકમાં દરેક મનુષ્ય બંધન બે પ્રકારે અનુભવે છે, માટે મુક્તિ પણ બે પ્રકારે મેળવવાની રહે છે.

(૧) વ્યવહારિક બંધન : પોતાનું જગત સાથેનું દ્વંદ્વયુક્ત બંધન, બંને પરસ્પર આધારિત હોવાથી, સાપેક્ષ છે. તે વ્યવહારમાં અનુભવાતું હોવાથી, મનુષ્યે આવી સાપેક્ષતાથી કે દ્વંદ્વથી, પ્રથમ મુક્તિ મેળવવી રહી.

(૨) અજ્ઞાન રૂપે બંધન : પોતાના સાચા સ્વરૂપને ન જાણવું એ જ અજ્ઞાનરૂપી બંધન છે. તે માટે - પોતાના વિશેની અજ્ઞાનજનક વિપરીત માન્યતામાંથી હઠી જઈ, પોતાના સ્વરૂપને ઓળખી લેવું એ જ મુક્તિ.

(૧) વ્યવહારિક સાપેક્ષ દ્વંદ્વયુક્ત બંધન : દ્વંદ્વ, દૈત એટલે જ ભેદ. જ્યાં ભેદ છે ત્યાં ભય કે અસુરક્ષા હોવાની જ. માટે પ્રથમ આવા દૈતથી મુક્ત થવાનું છે. દા.ત. પોતે દ્રષ્ટા છે અને સામે દશ્ય છે - એ પણ દ્વંદ્વ કે સાપેક્ષ જોડું છે. કારણ કે બંને પરસ્પર આધારિત છે, એટલે કે સાપેક્ષ છે. એ બંને જ બંધનકારક હોઈ, બંનેથી મુક્ત થવાનો સંદેશ છે.

જગત દશ્ય છે એમ કહેવા માટે તમે પ્રથમ તેનાથી જુદા દ્રષ્ટા હોવા રહ્યા. પ્રથમ તમે છો, તો સામે જગત છે. દશ્યજગતને સાબિત કરવા માટે તમે પહેલાં હોવા રહ્યા. તમે દ્રષ્ટા ક્યારે કહેવાઓ, જ્યારે સામે દશ્યજગત પણ હોય. આ પ્રમાણે દશ્યજગત અને તમે દ્રષ્ટા, પરસ્પર એકબીજા પર આધારિત છો. બંને પરસ્પર આધારિત હોઈ, બંનેની પોતાની કોઈ સ્વતંત્ર નિઝ જુદી સત્તા નથી. એ બંને કોઈકની ગૌણ સત્તા હોઈ, બંનેને ધારણ કરી શકે એવી કોઈ ત્રીજી મૂળ સત્તા, એક ચોક્કસ કાયમી સત્તા કે અધિકાન હોવું જોઈએ, જે બંનેને ધારણ કરી શકે. તેના કાયમી અસ્તિત્વ વગર આ બંનેની પોતાની કોઈ સત્તા નથી. આવું બંનેનું કાયમી અધિકાન નિરપેક્ષ હોવું રહ્યું. એટલે કે તે બંનેના સ્વરૂપથી વિલદ એવું નિરાકાર, નિર્વિકાર, નિરસ્પાદિક, નિરહંકારી, અવિનાશી, અદ્વિતીય, અખંડ, પૂર્ણ તત્ત્વ હોવું જ રહ્યું. તેને જાણીએ, તો જ સાપેક્ષ દ્વંદ્વ, એવા દ્રષ્ટા-દશ્યનો બાધ

થઈ શકે. એટલે કે દશ્ય જગત અને વ્યક્તિગત દ્રષ્ટાના સંબંધોનો - જે ઉપર પ્રમાણે બંધનવાળાં સાબિત થઈ ચૂક્યાં, તેનો અંત આવે. અહંતા અને મમતા એ પણ એવા પ્રકારનું જોડકું, દુંદ્ધ છે. વ્યવહારમાં સાપેક્ષ દ્વાંદ્વ બંધનરૂપ એટલા માટે છે કે તેના મૂળમાં રહેલ નિરપેક્ષ સત્તાનું આપણાને જ્ઞાન નથી. એનું જ્ઞાન થતાં દુંદ્ધની ગૌણ સત્તા આપોઆપ ખરી પડે છે.

(૨) અજ્ઞાન રૂપે બંધન : પોતાના સાચા સ્વરૂપનું અજ્ઞાન એ જ બંધન.

નિરપેક્ષ એવું સર્વ જગતનું અધિષ્ઠાન, નિત્ય પ્રામ હોવું જ રહ્યું, ભલેને તમે તેને ન ઓળખો. જગતની અંતર્ગત જ દ્રષ્ટાનું શરીર, મન, ઈન્દ્રિયો, બુદ્ધિ, વગેરે છે, એટલે કે તેનું અધિષ્ઠાન અને જગતનું અધિષ્ઠાન એક જ છે; એ જ તે સૌનો પ્રસિદ્ધ, સૌના હૃદયમાં આત્મા સ્વરૂપે સ્વયંસિદ્ધ, સ્વયંપ્રકાશ રૂપે છે. તેને સાબિત કરવા માટે કોઈ પ્રમાણની આવશ્યકતા નથી. તેના અભાવનો અનુભવ કોઈને પણ કોઈ કાળે કદ્દી થયો નથી, થવાનો પણ નથી. તે શાશ્વત છે, અવિનાશી છે, પ્રસિદ્ધ છે.

આવો આત્મા સૌને નિત્ય પ્રામ હોવા છીતાં, તેના સર્વવ્યાપક, અનંત સ્વરૂપનું આપણાને અજ્ઞાન છે, એટલે કે તેનું વિસ્મરણ થઈ ગયું છે. તેના તરફ આપણું ધ્યાન જ નથી. આ જ આપણા સાચા સ્વરૂપનું અજ્ઞાન છે. વળી એ મુખ્ય સત્તા તથા સૌનું અધિષ્ઠાન, જડ નથી, પણ સ્વયંપ્રકાશ ચૈતન્ય સ્વરૂપ હોઈ સૌને પ્રકાશિત પણ કરે છે. આ પ્રમાણે સૌને સત્તા, સ્હૂર્તિ કે ચૈતના આપનાર આત્મા જ તમારું સ્વરૂપ હોઈ, તમે પોતે સ્વરૂપે છો. આમ તમે જ સર્વવ્યાપક, અનંત, આનંદ, જ્ઞાનસ્વરૂપે છો. પરંતુ તેની વિસ્મૃતિ થઈ હોવાથી તે મુજબની અનુભૂતિ થતી નથી. આત્માનું મર્યાદિત વિપરીત અજ્ઞાન જ બંધનકારક છે. આત્માના સાચા સ્વરૂપને જ્ઞાનવું એ જ જ્ઞાન છે. એ જ્ઞાન જ, બંધનસ્વરૂપ મનાતા સર્વ આત્માંતિક દુઃખોની નિવૃત્તિ છે. એ જ્ઞાન જ સર્વ બંધનમાંથી છોડાવનાર મુક્તિ છે. તેને જ્ઞાનવા માટે પ્રથમ, વ્યવહારિક સાપેક્ષ દ્વાંદ્વો માત્રથી મુક્ત થવું જોઈશે, તો જ નિરપેક્ષ મુક્તિ શક્ય બનશે.

સાપેક્ષ દુંદ્ધોની મુક્તિ માટે બે વસ્તુની આવશ્યકતા રહે છે.

(૧) મૂલ્યોની સ્થાપના (૨) વિવેકબુદ્ધિ. સાત્ત્વિકતા કે સદ્ગુણોની સ્થાપના થયા વગર વિવેક જાગ્રત થતો નથી. વિવેક એટલે ભેદને ઓળખવો, જોવો, જાણવો, એ સૂક્ષ્મબુદ્ધિનું કાય છે. આમ, સ્થૂળ બુદ્ધિમાં સૂક્ષ્મ વિવેક પેદા કરવા જીવનમૂલ્યોનું પ્રથમ સ્થાન છે. સાધન ચતુર્ભ્યાની પ્રાપ્તિ પછી જ અધ્યાત્મજ્ઞાનમાં પ્રવેશ છે. અહીં અધિકારની વિશેષતા જરૂરી છે. તેમાં પહેલું સ્થાન વિવેકનું રહ્યું છે - વિવેક વગર પ્રભુદ્ધ મળેલી પસંદગીની ત્રણ સ્વતંત્ર શક્તિઓ (ઈચ્છા, કિયા, જ્ઞાન)નો સદ્ગુણોગ થઈ શકનાર નથી.

બીજું, જીવન જીવવામાં અનેક વ્યવહારિક દુંદ્ધો જેવાં કે ઠંડી-ગરમી, સુખદુઃખ, લાભ-ધ્યાન, માન-અપમાન, ધર્મ-અધર્મ, ઉદય-અસત, જ્યોતિરજ્યોતિર, સફળતા-નિષ્ફળતા, સ્ત્રી-પુરુષ વગેરે ભેદોની સમસ્યાઓ વચ્ચે દીવાલ બનીને જીલેલી આપણે સૌ અનુભવીએ છીએ. આવી દીવાલોને ઓળંગી જવી મુશ્કેલ હોય છે. વળી, સૂચિમાં રહેલી સંવાદિતા જીવવાને લોકહિતાર્થે કેટલાક નિર્ણયો લઈ તેને કુશળતાપૂર્વક પાર પાડવામાં પણ વિવેકબુદ્ધિ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. વિવેકહીન પુરુષ તેમાં કાપયાબ નીવડી શકતો નથી. મૂલ્યોની સ્થાપના પછી નિત્ય-અનિત્યનો વિવેક, સત્ય-મિથ્યાનો વિવેક, આત્મા-અનાત્માનો વિવેક થવો રહ્યો. આત્મજ્ઞાન મેળવવા માટે તે જરૂરી રહ્યા છે. તે સાથે જ જીવ જીવનો ભેદ, જીવ જગતનો ભેદ, જીવ ઈશ્વરનો ભેદ, જગત ઈશ્વરનો ભેદ જેવા ભેદો પણ દૂર કરવા જરૂરી બને છે. જ્યાં સુધી ઉપરોક્ત દુંદ્ધોના વિવેકની ક્ષમતા પ્રામ થાય નહીં, ત્યાં સુધી અન્ય સર્વ ચીજો, ભાવો કે પરિસ્થિતિને, તે સર્વ અનિત્ય, મિથ્યા કે અનાત્મ છે, એ રીતે સ્વીકારી શકો નહીં. જ્ઞાન થવા માટે અનિત્ય મિથ્યા જેવી અનાત્મ વસ્તુઓનો સહેજે વૈરાગ્ય થવો જ રહ્યો. આત્મા એકમાત્ર અવિનાશી, આદ્વિતીય હોઈ તેને જ્ઞાનવા માટે ભેદભાવો ઉત્પત્ત કરી શકે એવી અનાત્મ ચીજોનો ત્યાગ મુખ્ય છે. વળી, આ સર્વ ચીજોમાં મોટો બાધક આપણો અહંકાર છે. નિરહંકારી અસંગ એવા આત્માના જ્ઞાન માટે અહંકારરહિત થઈ, સર્વ સંગથી નિઃસ્પૃહ થઈ, અસંગ થવું રહે છે. વૈરાગ્ય એટલે જ દશ્ય અનિત્ય એવી સર્વ ભાસિત વસ્તુઓનો ત્યાગ કે બાધ. ઈચ્છાઓથી જો મન વૈરાગ્ય દ્વારા મુક્ત હશે, તો જ તેવું મુક્તમન આત્મચિંતન કરી શકશે.

તમે જ્યારે સત્તુ સ્વરૂપે સ્વતઃસિદ્ધ, ચૈતન્ય સ્વરૂપ સ્વયંપ્રકાશ, અનંત આનંદ સ્વરૂપે છો જ, તો પછી એને જાણવા માટે તમારે કોઈ કર્મ કરવાનું નથી. નથી તમારે તમારામાં કોઈ ફેરફાર કરી નવું બનવાનું. ફક્ત પોતાને બ્રહ્માકાર વૃત્તિથી જાણવાનું ઓળખવાનું છે, સ્મરણમાં લાવવાનું છે.

સારાંશ એ છે કે,

જો મુક્તિ જોઈતી હોય તો, મુમુક્ષુપણું તમારામાં ગેલું થવું જોઈશે.

(૧) તમારી પ્રભુદત સ્વતંત્ર ઈચ્છાશક્તિમાં, તમારે એક દઢ એવી નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ, એટલે કે તમારામાં મુમુક્ષુપણું પેદા કરવું પડશે.

(૨) તમારી પાસે સ્વતંત્ર કિયાશક્તિ છે, એનો અર્થ તમે મુમુક્ષુપણું કેળવી શકો, ન પણ કેળવો અથવા તો કોઈક જુદી રીતે પણ કરી શકો, એવા તમે છો. મુક્તિ માટે તમારે પોતે સ્વતંત્ર પ્રયત્ન કરવો પડશે જ. તમે મનુષ્ય છો.

અહીં તમારે કર્તા તરીકે કોઈ કર્મ કરવાનું નથી. અકર્તા, અભોક્તા એવા કિયાહીન અસંગ આત્માને જાણવા માટે તમારે બુદ્ધિથી વિવેક, વૈરાગ્ય દ્વારા સાજાગ થવાનું છે.

(૩) તમારી સ્વતંત્ર જ્ઞાનશક્તિનો અર્થ, ખાસ કરીને વિપરીત એવા તમારા પોતાના વિશેના ઘ્યાલોનો, અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ કરવાનો છે. લૌકિક કોઈ એક વિષય તરીકે આત્મજ્ઞાન મેળવવાનું નથી. આત્મા નિત્ય પ્રામ છે જ, પણ તેને વિપરીત એવા મર્યાદિત દેહમાં રહેલ હુંકારરૂપે જાણ્યો છે. વિવેક વૈરાગ્ય જેવા સાધન ચતુષ્ય દ્વારા શુદ્ધ ચિત્તથી આત્મચિંતન થતાં અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થતાં જ, પ્રામની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. પ્રામસ્ય પ્રાપ્તિ એટલે કે જ્યાં મર્યાદિત અજ્ઞાન ગયું, ત્યાં જ્ઞાન મોજુદ છે જ.

આ પ્રમાણે કેવળ, ભજન કીર્તન, કથાશ્રવણ, યોગ કે શક્તિપાત, જ્યુ-તપ કે ધ્યાન સમાવિ લગડવાથી, સોડહમું સોડહમું બોલતા રહેવાથી, કે કેવળ નૈતિક જીવન જીવવામાત્રથી આત્મજ્ઞાન કે આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરી થનાર નથી, એ ગ્રથમ સમજ લો. ચિત્તશુદ્ધ જેવા સાધને પામવા માટે ઉપરોક્ત સાધનો જરૂરી છે. પણ અંતે તો તેનો ઉદેશ પૂરો થતાં તેને પણ છોડવાનાં જ હોય છે. નદી પાર કરવા નાવ સાધન છે, નદી પાર

થયે નાવને કોઈ પકડી રાખતું નથી. ઉપરોક્ત સર્વ સાધનો હદ્યની શુદ્ધિઅર્થે છે. જ્ઞાનપ્રાપ્તિ, સાધન સાધ્યથી પર છે. એકવાર હદ્ય શુદ્ધ થતાં તેમાં જ સ્વરૂપજ્ઞાનનો બોધ થઈ શકે છે.

જ્ઞાની ગુરુ અષાવક અને રાજી જનક વચ્ચેની સંવાદરૂપી આ અષાવકગીતાના લગભગ ૩૦૦ શ્લોકોમાં આ જ વાતનો વારંવાર ઉલ્લેખ થવાનો છે. તેઓ વ્યવહારિક હંદ્દો અને તેના બંધનની બહુ ચર્ચા કરતા નથી. તેઓ તો સીધેસીધી નિરપેક્ષ આત્મજ્ઞાન માટેની યુક્તિની વાત જ ચર્ચા રહ્યા છે. પરંતુ ગ્રથમ શ્લોકના ત્રણ પ્રશ્નોમાં, જ્ઞાન સાથે મુક્તિની રીત અને વૈરાગ્યની યુક્તિ પણ પૂછી રહ્યા છે. એનો અર્થ સર્વ સાપેક્ષ બંધનોથી મુક્ત થવા માટે પણ ચેતવ્ય છે જ. તેના માટે સર્વ રાગદ્વષોનો, અહંતામમતાનો, એટલે કે જગત સાથેનો સર્વ સંગ, સંબંધો, તાદાત્મ્ય, આસક્તિઓના ત્યાગનું પણ સૂચન છે. ત્યાં નિત્ય અનિત્યનો વિવેક ગ્રથમ છે જ.

એ દ્વારા જ આભાસરૂપ જણાતા મિથ્યા જગતનો, અનાત્મ એવા સર્વ પદાર્થોનો, વૈરાગ્ય દઢ રીતે સમજી શકાય છે. વૈરાગ્ય એટલે ઈચ્છારહિત મન, મુક્ત મન. શુદ્ધ મન, નિર્વિષયી મન.

આત્મા સર્વવ્યાપી છે. અન્ય સર્વ તેની અંતર્ગત હોવા છીતાં, આત્મા અન્ય સર્વથી અસંગ, મુક્ત, સાક્ષી સ્વરૂપ છે. માટે જ અનિત્ય દશ્યજગતથી વૈરાગ્યને કેળવી, નિત્ય શું છે, તેની યથાર્થ સમજની મહત્ત્વ જાણવી જરૂરી છે. આમ ત્રણ પ્રશ્નો - જ્ઞાન, મુક્તિ અને વૈરાગ્ય એકબીજા સાથે રહસ્યમય રીતે સંકળાપેલા છે, સંલગ્ન અને ઓતપ્રોત છે. ત્રણેને યથાર્થ સમજ્યા વગર જ કેવળ આત્મજ્ઞાનની યુક્તિ કે પ્રક્રિયાથી સાચો ઉકેલ મળી શકનાર નથી. માટે જ પૂ. સ્વામીશ્રીએ આ ગ્રથમ શ્લોકમાં, તે સર્વની સંક્ષેપમાં ચર્ચા કરી, જીવનનું પરમ રહસ્ય જાણવા શ્રોતાઓને વિચારવંત કર્યા. વિચાર એટલે વિચાર, વિરુદ્ધ દિશામાં જવું. બહિર્મુખ જગતથી અંતર્મુખી આત્મા તરફ ધ્યાન વળવું. મીરાંના શબ્દો, ‘ગીલટ ભયે મોરે નયનકી’ જેવું આ છે.

ગુરુ અષાવકનો પ્રત્યુત્તર :

વત્સ ! મુક્તિ ઈચ્છાતો જો, વિષય વિષવત્ત ત્યજ, તુષ્ટિ, ક્ષમા, દયા, સત્ય, સરલ અમૃત સેવ. ॥૨॥

દિવ્યભૂમિ સતોપથ-૧

શ્રી ભાષણેવ

બદ્રીનાથથી લગભગ ૨૮ કિ.મી. દૂર સતોપથ નામનું તીર્થસ્થાન છે. સતોપથ નામનું એક હિમાચળાદિત શિખર છે. આ શિખરની તળેટીમાં સતોપથ નામનું પવિત્ર સરોવર છે. આ સરોવરમાં સ્નાન કરવાનું ઘણું માહાત્મ્ય છે. બદ્રીનાથથી સતોપથના રસ્તામાં પણ ઘણાં તીર્થો છે. આ બધાં તીર્થોનાં દર્શન કરતાં કરતાં સતોપથની યાત્રા કરવાની અમારા મનમાં ખૂબ ઈચ્છા છે.

અમે અમારા પંડાને કહીએ છીએ કે સતોપથની યાત્રાએ જરૂર છે. તેઓ જોરપૂર્વક ઈન્કાર કરી રહ્યા છે. તેઓ અહીં પચાસ વર્ષથી રહે છે પણ હજુ સુધી તેમણે ક્યારેય સતોપથની યાત્રા કરી નથી. એટલે તેઓ અમને આ વિચાર છોડી દેવા સમજાવે છે. આખરે તેમણે કહ્યું, ‘જબ આપકી ઈતની ઈચ્છા હેતુ તો આપકી યાત્રામેં બાધા મેં નહીં ડાલુંગા, સહાયતા કરુંગા.’

અમારા પંડાજીનો દૂધવાળો માના ગ્રામનો નિવાસી છે. તેનો ભાઈ સતોપથના માર્ગનો ભોમિયો છે. પંડાજીએ દૂધવાળા દ્વારા તેને બોલાવ્યો. અમારો ભોમિયો લાલસિંગ આવ્યો.

તેની સૂચના મુજબ અમે બજારમાંથી થોડી ખાદ્યસામગ્રી ખરીદી લીધી છે. શિંગદાણા, બાફેલા બટાટાં, દૂધનો પાવડર, ગોળ વગેરે ખાદ્યસામગ્રી છે. બદ્રીનાથથી સતોપથ જતાં રસ્તામાં માનાગ્રામથી આગળ કોઈ માનવવસ્તી નથી. રાત્રિનિવાસ માટે રસ્તામાં ત્રણચાર ગુફાઓ છે એમ અમે સાંભળ્યું છે. કોઈ હોય કે ન હોય, ભગવાન તો છે જ ! અને એને ભરોસે અમે નીકળ્યાં છીએ.

બદ્રીનાથથી માનાગ્રામ સુધી બસ રસ્તો છે. એટલે ત્યાં સુધી તો તેના પરથી જ ચાલવાનું છે. રસ્તે ચાલતાં ડાબી બાજુએ નારાયણ પર્વતમાંથી વહેતી એક જલધારા નજરે પડે છે. આ ધારાને ઈન્દ્રધારા કહે છે. આ પણ એક તીર્થ ગણાય છે. અહીં ઈન્દ્રે તપશ્ચર્યા કર્યાનું કહેવાય છે. આ ધારાની બાજુમાં હમણાં એક નાનું ગામ પણ વસ્યું છે. આ ગામને પણ ઈન્દ્રધારા કહે છે. આજુબાજુમાં નાનાં

નાનાં બેતરો છે. ઈન્દ્રધારા અને માનાગ્રામના નિવાસીઓ અહીં બેતી કરે છે.

અહીં લકનંદા નદી પર પુલ છે તેને પસાર કરતાં માતામૂર્તિનું મંદિર આવે છે. માતામૂર્તિથી આગળ ચાલતાં ધાનાનાલા નામનું એક સ્થાન આવે છે. આ વિસ્તાર તૂટેલા પહાડોમાંથી બજેલી લાખો શિલાઓથી ભરપૂર છે. વચ્ચે વચ્ચે નારાયણ પર્વતમાંથી વહેતાં ઝરણાંઓ પણ છે. ધાનાનાલાથી આગળ ચામતોલી નામનું સ્થાન આવે છે. અહીં એક ગુફા છે. ગુફામાં રાત્રિનિવાસ શક્ય છે.

ચામતોલીથી સામે કિનારે વસુધારાનો ધોખ દેખાય છે. ઊંચા પહાડની અધવચ્ચેથી પાણીની એક વિશાળ ધારા નીકળે છે અને ધોખરૂપે નીચે પડે છે. વસુધારા ખૂબ ઊંચેથી પડે છે અને ધારાનું કદ પણ ઘણું મોટું છે તેથી માઈલો દૂરથી વસુધારાનાં દર્શન થાય છે. વસુધારા પુરાણ પ્રસિદ્ધ તીર્થ છે તેમાં સ્નાનનું માહાત્મ્ય છે.

સ્વગરોહણનો પથ

ચામતોલીથી આગળ ચાલતાં લક્ષ્મીવન આવે છે. આ આખા વિસ્તારમાં કોઈ સ્થળે ઝાડપાન નથી અને લક્ષ્મીવનમાં લીલાંઘમ વૃક્ષો છે, એક નાનું વન છે, એ આશ્રમ છે. નરનારાયણ બદ્રીનાથમાં તપશ્ચર્યા રત હતા; માતામૂર્તિ અને પિતા ધમદિવ માનાગ્રામ પાસે નદીના સામસામા કિનારે તપશ્ચર્યારત હતા ત્યારે લક્ષ્મીજી આ સ્થળે રહીને તપશ્ચર્યા કરતાં હતાં તેથી આ સ્થાનને લક્ષ્મીવન કહે છે, એવી જનશ્રૂતિ છે. પંડવોના સ્વગરોહણ દરમિયાન દ્રૌપદીનું શરીર અહીં પડ્યાનું મનાય છે. અહીં એક ગુફા છે. રાત્રિનિવાસ તેમાં કરી શકાય છે.

લક્ષ્મીવનથી સામા કિનારે અલકાપુરી છે. તપોવન, નંદનવન જેમ અલકાપુરી પણ એક મેદાન છે. અલકનંદાનાં મૂળ શ્રોતમાં ઝરણાંઓ આ મેદાનમાંથી વહેતાં દેખાય છે. સામે ઊંચાણ પર ભાગલુંગ હિમનદી દેખાય છે, જેમાંથી આ ઝરણાંઓ આવે છે. એટલે ભાગલુંગ હિમનદીને અલકનંદાનું મૂળ ગણવામાં આવે છે.

અલકાપુરી અને લક્ષ્મીવનથી એક વિશિષ્ટ વાતાવરણનો પ્રારંભ થાય છે. જેમ જેમ આગળ ચાલતાં જઈએ તેમ તેમ એક નવા જગતમાં પ્રવેશતા હોઈએ તેમ અનુભવાય છે. અમે તે જ રસ્તા પર ચાલી રહ્યી છીએ, જે રસ્તા પર ચાલીને પાંડવો સ્વર્ગ સીધાવ્યા હતા. આ પથ સ્વર્ગારોહણનો પથ છે. આજે પણ આ મહાન ઘટનાની યાદ આપતા સ્વર્ગારોહણ પર્વત આ રસ્તાને અંતે ઊભો છે. આ એ જ ભૂમિ છે જ્યાં ભગવાન નર-નારાયણ આજે પણ સદેહ વિચરી રહ્યા છે અને માનવજાતના કલ્યાણ માટે તપશ્ચર્યા આચરી રહ્યા છે.

લક્ષ્મીવનથી થોડે આગળ જતાં પનધાર નામનું સ્થાન આવે છે. અહીં નારાયણ પર્વતમાંથી નીકળીને પાણીની ધારા અલકનંદાને મળે છે. સ્વર્ગારોહણ દરમિયાન સહદેવ અને નકુલનાં શરીર આ સ્થળે પડવાં હતાં તેમ માનવામાં આવે છે. સામે કોણલિંગ પહાડ દેખાય છે. અહીંથી સતોપથનો રસ્તો ડાબી બાજુ વળે છે. હવે રસ્તો કોણલિંગ પહાડ અને નારાયણ પર્વતની વચ્ચેથી પસાર થાય છે. ડાબી બાજુ વળીએ તે સ્થળેથી યાત્રી દેવભૂમિમાં પ્રવેશે છે, એવું અનુભવાય છે. પગદંડી નારાયણ પર્વતની સાવ નજીકમાંથી પસાર થાય છે. બદ્રીનાથ તરફથી નારાયણ પર્વતનો ઢાળ ખૂબ હળવો છે અને દેખાવ પણ સૂકો અને રૂક્ષ છે. અમે હવે નારાયણ પર્વતની પાછળની બાજુએ ચાલીએ છીએ. આ બાજુ નારાયણ પર્વતનું રૂપ જુદું જ છે. આ બાજુ નારાયણ પર્વત દીવાલની જેમ સીધો ઊભો છે. ચાંદી જેવા ચણકતા બરફથી છિવાયેલો છે. અહીં બલહાટી નામનું સ્થાન છે. ભીમનું શરીર અહીં પડ્યું હતું.

બલહાટીથી નારાયણ પર્વતની બાજુમાંથી ચાલતાં ચાલતાં સહજ્ઞધાર (સૌધાર) પહોંચાય છે. નારાયણ પર્વતમાંથી સેંકડો ધારાઓ વહીને નીચે આવી રહી છે. નારાયણનું જ આધિભૌતિક રૂપ નારાયણ પર્વત, કલકલ અવાજ સાથે તેમાંથી વહી આવતી સેંકડો જલધારાઓ, ચાંદી જેવાં ચમકતાં હિમાચળાદિત શિખરો, હિમાલય સિવાય અન્યત્ર કદી જોવા ન મળે તેવું સુંદર આકાશ, પ્રગાઢ શાંતિ અને એ સૌથી વિશોષ તો વાતાવરણમાં સર્વત્ર અને સૂક્ષ્મ રીતે

વિલસી રહેલી એક પવિત્ર અને પ્રેરક દિવ્યતા ! બરફનાં ચોસલામાં ચાલ્યા જતાં હોઈએ તેવી પ્રગાઢ શાંતિ અનુભવાય છે. કહી ન શકાય તેવું કશુંક સ્પર્શી રહ્યું છે. લાખ વાતેય બોલી જ ન શકાય તેવું કશુંક ઘટી રહ્યું છે. ચાલતાં સંકોચ થાય છે કે આવી પવિત્ર ભૂમિ પર ચરણ મૂકતાં કઈ અપરાધ તો નહીં થાય ને ! આવી દિવ્યભૂમિ પર પગ મૂકીને ચાલી શકાય ? કોઈ કશું બોલતું નથી. સૌ અંતરતમમાં ઊતરી ગયા છે. બબડાટ કરવા જેવી બહિર્મુખતા અહીં આવે જ ક્યાંથી ?

સતોપથના રસ્તે લક્ષ્મીવન વટાવીને આગળ જતાં, નારાયણ પર્વતને ખૂણેથી રસ્તો ડાબી બાજુએ વળે છે. આ વળાંક પાસેથી સતોપથ ક્ષેત્રનું વાતાવરણ શરૂ થાય છે. અહીંથી જાણે આપણે એક અનેરી દુનિયામાં પ્રવેશ કરીએ છીએ. સતત લાંઘા કરે છે કે આ ભૂભાગ પૃથ્વીલોકનો ભાગ નથી. ભગવાન નારાયણો વૈકુંઠનો એક ટુકડો લાવીને અહીં મઢી દીધો છે. આ ભૂમિ નર-નારાયણનું કાયમી નિવાસસ્થાન છે.

દેવી વાતાવરણના સઘન સ્પંદનો અમારાં શરીર, પ્રાણ અને મનને બેદીને અંતરાત્મા સુધી પહોંચી રહ્યાં છે. એ વાત સાચી છે કે સબ ભૂમિ ગોપાલકી ! એ વાત સાચી છે કે વાસુદેવ સર્વત્ર વસેલો છે પણ તોયે તે ક્યાંક ક્યાંક વધુ પ્રગટ થયેલો છે અને ક્યાંક તે છૂપાયેલો રહે છે. પરમાત્મા વૈવિધ્યપ્રિય છે તેથી તેની રચેલી આ સૃષ્ટિમાં પાર વિનાનું વૈવિધ્ય છે. તેની રચેલી આ સૃષ્ટિમાં, તેની અભિવ્યક્તિનું વૈવિધ્ય પણ પાર વિનાનું છે. તે સર્વત્ર સમાનરૂપે છે. પણ સર્વત્ર સમાનરૂપે પ્રગટ નથી. એટલે તો આવા દુર્ગમ સ્થાનમાં ભક્તો આટલાં કષ્ટો વેકીને પહોંચે છે. તેના પ્રાગટ્યને જોવા, જાણવા, અનુભવવા !

આ દિવ્યતા નરી આંખે જોઈ શકતી નથી. ઇતાં નરી આંખે દેખાતા પદાર્થો કરતાં પણ વધુ સુસ્પષ્ટ છે. આ દેવી સ્પંદનો કાનથી સંભળી શકતાં નથી ઇતાં કાનથી સંભળાતા અવાજો કરતાં પણ તેનો નાદ વધુ સ્પષ્ટ, વધુ સઘન છે. પરમાત્માના પગલાંની છાપ જમીન પર તો ક્યાંય દેખાતી નથી તોયે તેની હાજરી અહીં, ત્યાં, સામે, પાછળ, ઉપર, નીચે - સર્વત્ર કળી શકાય છે, જે માનવનાં પગલાં કરતાં વધુ પ્રગટ લાગે

છે. એ મહા ચૈતન્યની સુગંધ આ નાકથી પારખી શકતી નથી છતાં વાતાવરણમાં જે દિવ્યતા મધમધી રહી છે તે ચિત્તને કસ્તૂરીની સુગંધ બનાવે તેના કરતાં પણ વધુ મદદોશ બનાવી રહી છે.

અમારી ડાબી બાજુ, પગદંડીથી સાવ નજીક નારાયણ પર્વત છે, ભગવાન નારાયણનો પર્વત ! ભગવાન નારાયણનું આધિભૌતિક સ્વરૂપ ! એ જ દિશામાં, તેના એક ભાગ જેવો પર્વતરાજ નીલકંઠ શોભી રહ્યો છે. અમારી પગદંડીની જમણી બાજુ કોણલિંગ પર્વત છે. સામે સતોપથ અને સ્વગર્ણિહિણી દેખાય છે. સ્વગર્ણિહિણીની પાછળ ઢંકાઈને ચોખંબાએ આસન લગાવ્યું છે. જેને બદ્રીનાથ શિખર પણ કહે છે અને જેના ચરણોમાંથી ભગવતી ભાગીરથીનો પ્રારંભ થાય છે.

આ હિમાચાદિત પર્વતશિખરો વચ્ચેની વિશાળ ભૂમિ ભગવાન નારાયણનું ભવ્ય પ્રાકૃતિક મંદિર હોય તેમ લાગે છે. આ પર્વત શિખરો મંદિરની દીવાલો છે; આકાશ તેનો ધૂમટ છે. ઝરણાંઓ ભગવાન નારાયણનો અભિષેક કરી રહ્યા છે. સૂર્ય અને ચંદ્ર, આ મંદિરના બે દીપક છે. સત્ત્રામાંથી નિષ્પત્ત થતાં અનાહતનાદની જાલર દિનરાત વાગી રહી છે. ગંધમાદન પર્વતમાળામાંથી નીકળતી સુગંધ, મંદિરમાં પ્રગટાવેલો ધૂપ છે. દેવર્ષિ નારદ આ મંદિરના પૂજારી છે અને અમે છીએ દર્શનાર્થીઓ !

અમે નારાયણને જોયા નથી છતાં જોયા છે; સાંભળ્યા નથી છતાં સાંભળ્યા છે; સ્પર્શ્યા નથી છતાં સ્પર્શ્યા છે. આ ભૂમિ આટલી પુલકિત કેમ છે ? જરૂર તેમના ચરણસ્પર્શનું જ આ પરિણામ છે. સદા તોફાની ગણાતાં આ હિમાલયનાં ઝરણાંઓ અહીં આટલાં શાંત કેમ થઈ ગયા છે ? તેમને બીક લાગે છે, રખેને ભગવાન નારાયણની તપશ્ચર્યામાં અમારા અવાજથી બાધા પડે તો !

અંદર-બહાર સર્વત્ર એક પ્રગાઢ શાંતિ પથરાઈ ગઈ છે. આ શાંતિ માત્ર શાંતિ જ નથી, શીતળ શાંતિ છે અને એથીયે વિશેષ તો કોઈક ઉર્ધ્વકક્ષાની શાંતિ છે, દૈવી શાંતિ છે. આ વિસ્તારમાં અનેક ઝરણાંઓ વહે છે પણ તેમનો નાદ અહીં કલકલ નિનાદ છે; જાણે પ્રકૃતિદેવીનાં જાંઝરનો જણકાર ! આ ઝરણાંઓ પ્રકૃતિદેવીનાં નાનાં નાનાં બાળકો છે

અને બાળકોનો અવાજ મધુર જ હોય ! કોઈ બાળકના અવાજમાં કર્કશતા હોઈ શકે નહિ ! શાંતિદેવીની ગોદમાં નાદરૂપી બાળકો રમી રહ્યાં હોય તેમ લાગે છે. નાદ શાંતિનો પુત્ર છે. નાદનો જન્મ શાંતિમાંથી થાય છે.

અમે ક્યારેક આકાશને નીરખતાં, ક્યારેક હિમશિખરોને જોતાં, ક્યારેક ઝરણાંઓ સાથે ગોજી કરતાં કરતાં ચૂપચાપ ચાલ્યા જઈએ છીએ. અમારો ભોભિયો લાલસિંગ આ વિસ્તારનો સારો જાણકાર છે. ભગવાન નારાયણના આ વિશાળ મંદિરનો દરવાન હોય તેવો લાગે છે ! તે વચ્ચે વચ્ચે અમને કંઈક કંઈક જાણકારી આપતો જાય છે. ક્યારેક પર્વતો ઓળખાવે છે; ક્યારે પાંડવોના સ્વગર્ણિહણની કથા સંભળાવે છે પણ અમને મૌન જોઈને વળી ચૂપ થઈ જાય છે.

આ દેવભૂમિમાં કશુંક એવું છે, જે વાળી દ્વારા ઓળખી શકતું નથી, જાણી શકતું નથી. પણ જો મૌનની કળા હસ્તગત હોય અને યથાર્થ મૌન પ્રગટે તો અગમ્ય છે તે ગમ્ય બનવા માંડે છે. જે જ્ઞાનેન્દ્રિયોને અગમ્ય છે તે છઢી ઈન્દ્રિયને ગમ્ય બને છે, જે દસે દિશામાં ક્યાંય નથી તે અગ્નિયારમી દિશામાં દેખાય છે, સંભળાય છે, સ્પર્શાય છે.

રહી રહીને મારું મન ચિંતયા કરે છે જાણે હમણાં જ કોઈ દેવસમૂહ મારી સામે આવશે મને પૂછશે ‘કવ ગચ્છસિ ભવાનું ।’ તો હું શું જવાબ આપીશ ? વળી મારું મન જવાબ રચે છે - ભવતઃ દર્શનાર્થે આગતોઽસ્મિ ।

પ્રાકૃતિક સૌંદર્યની એક દિવ્યતા હોય છે પણ પ્રાકૃતિક સૌંદર્યથી પારની એક ઉચ્ચતર દિવ્યતા પણ હોય છે. ચક્ષુગમ્ય સૌંદર્યથી પાર એક હૃદયગમ્ય સૌંદર્ય છે જે અનુભવાય છે, જોઈ શકતું નથી. જેને સ્પર્શી શકાય છે પણ પકડી શકતું નથી. જે સુંધી શકાય છે પણ ખાઈ શકતું નથી.

કહેવાય છે કે આ વિસ્તારમાં નર-નારાયણ આજે પણ સદેહ વિહરે છે. વળી કહેવાય છે કે તેઓ સતોપથ સરોવરમાં નિત્ય સ્નાન કરે છે. સતોપથ જ તેમના નિત્યસ્નાન માટેનું સરોવર છે. માત્ર સ્થૂળ ઘટનાની દાણિએ જોઈએ તો આ ઘટનાને સાબિત કરવાનો

કોઈ ઉપાય આપણી પાસે નથી પણ આંતર જગતની એક સૂક્ષ્મ ઘટનાની દસ્તિએ જોઈએ તો એ હડીકતનો ઈન્કાર કરવાનું મને મન થતું નથી. ભગવાન નર-નારાયણ અહીં, આટલામાં જ ક્યાંક ન હોય તો ક્યાં હોય? ચર્મચ્યક્ષુથી તેમનાં દર્શન કર્યા નથી પણ મારી અંદર કશુંક એવું છે જે કહે છે તેઓ અહીં છે, અહીં છે, અહીં છે! નારાયણ પર્વતની ચારે બાજુ તેમની દિવ્ય ચેતનામાંથી પ્રસ્કૃતિત થતાં સ્પંદનો સંવેદનક્ષમ વ્યક્તિને જરૂર અનુભવાય છે. અહીં કશુંક એવું છે, જે હદ્યની આરપાર, ઉડે ઉડે ઉતરી જાય છે.

બાધ્ય જગતના સ્પષ્ટભાન વિના જ અમે યંત્રવત્ત ચાલ્યા જઈએ છીએ અને કોઈ હાથ હલાવીને ભાનમાં આણે તેમ અમારો ભોમિયો બોલી ઉઠ્યો, ‘દેખિયે મહારાજ અબ યહાં બૂટ-મોજે નિકલને હોંગે.’ અમારે હવે પાણીમાં ચાલવાનું છે. નારાયણ પર્વતમાંથી વહી આવતી અગણિત જલધારાઓને લીધે લગભગ ફ્લેર્ઝ જેટલો વિસ્તાર પાણીથી ભરાઈ ગયેલો છે. સ્વચ્છ પાણી છે. નીચેની રેતી જોઈ શકાય છે. અમે બૂટમોજાં કાઢ્યાં. પાયજામો ઉપર ચઢાવ્યો. હંડા પાણીમાં પગ મૂકતાં જ જાણે આખા શરીરમાં એક શીતળ પ્રવાહ વહી ગયો. રેતીના મૂલાયમ સ્પર્શને અનુભવતાં અમે આગળ ચાલ્યા. પાણી ક્યાંય બે એક ફૂટથી વધારે નથી. લાલસિંગે અમને કહું, ‘મહારાજ કભી કભી યહાં કમર તક પાની હોતા હૈ, બડી મુશ્કિલસે પાર નિકલતે હૈનું, આજ તો પાની જ્યાદા નહીં હૈનું.’ ધીમે ધીમે ચાલતાં અમે લધુ પુષ્ટરિણીને પાર કરી. સહસ્રધારા પાસે અર્જુનનું શરીર પડ્યું હતું તેમ મનાય છે.

સહસ્રધારાથી ચક્તિર્થ પહોંચવા માટે એક કઠિન ચઢાવાઈ ચડવી પડે છે. અમારો ભોમિયો હવે થાક્યો છે. અમને કરગરીને કહે છે કે હવે પોતે આગળ ચાલી શકે તેમ નથી. તેમનો પ્રસ્તાવ એવો છે કે આજે રાતે અહીં જ ક્યાંક પહાડની ગુફામાં સૂર્ય જઈએ પણ અમારી ઈચ્છા આજે ચક્તિર્થમાં પહોંચી જવાની છે. ચક્તિર્થ એક મોટું મેદાન છે અને મેદાનમાં ગુફા પણ છે. પાણીનાં જરણાં પણ છે. સહસ્રધારા અને ચક્તિર્થ વચ્ચે માત્ર એક કઠિન ચઢાઈ પાર કરવાની છે. અમે લાલસિંગને હિંમત આપી. તેની પાસેનો સામાન અમે ઉપાડી લીધો. થોડું ખાવાનું આપ્યું. આખરે તે ચાલવા

તૈયાર થયો. અમે જડપથી અને તે ખોડુંગાતો ખોડુંગાતો, એમ અમારી યાત્રા આગળ ચાલી.

સૂર્યસ્ત તો ક્યારનો થઈ ગયો છે અમે સવારના લગભગ એકધારા ચાલીએ છીએ. થોડે થોડે અંધારું ઉતરી રહ્યું છે. અમે હાંફતા હાંફતા કઠિન ચઢાઈ ચડીએ છીએ. દર ચાર-પાંચ ડગલે આરામ લેવો પડે છે ને એમ પડતાં-આખડતાં આખરે અમે ઉપર પહોંચ્યા.

નજર નાખી તો અમારા આશ્ર્ય વચ્ચે અમે મેદાનમાં ચાર-પાંચ તંબુ જોયા. પહાડની એક ભેખડની બાજુમાંથી ધુમાડા નીકળી રહ્યા છે. પર્વતારોહકોના વેશમાં ચારપાંચ વ્યક્તિઓને આમતેમ ફરતી જોઈ. તરસ્યા માણસને સહરાના રણમાં પાણી મળી જાય કે કચ્છના રણમાં ભૂલા પડેલા તરસ્યા મુસાફરને મેકણડાડાએ મોકલેલા લાલિયો અને મોતિયો મળી જાય તેવો આનંદ અમને થયો.

રાત્રિનિવાસ ક્યાં કરશું તેની મૂંજવણ અમારા મનમાં હતી જ. આ તંબુના નિવાસીઓ કોણ હશે? દેવતાઓ તંબુમાં ન રહે. જરૂર કોઈ પર્વતારોહકોની ટુકડી છે. અમે તેમને જોયા તેમ તેઓએ પણ અમને જોયા. તેમાંના કેટલાકે હાથ ઉંચા કરી અમારું સ્વાગત કર્યું. અમે હાથ ઉંચા કરી તેમના સ્વાગતનો સ્વીકાર કર્યો.

જ્યાં માનવવस્તી હોવાની શક્યતા જ નહોતી લાગતી ત્યાં અચાનક અને ખરે વખતે માણસો જોઈને અમને આશ્ર્ય અને આનંદ બને થયાં. અમારી જેમ તેઓ પણ અમને આવતા જોઈને રાજી થાય છે એમ અમને તેમના હાથની ગતિથી લાગ્યું. તંબુમાંથી બીજા પણ કેટલાક જણ બહાર આવ્યા. કેટલાક અમારું સ્વાગત કરતા હોય તેમ સામા ચાલ્યા. છેક છેલ્લી ઘડી સુધી તેઓ અમને કે અમે તેમને ઓળખી શક્યા નથી. સાવ નજીક પહોંચી ગયા છીએ. અચાનક જ તેમાંના એક સજજન પુરુષ દોડીને મને ભેટી પડ્યા.

‘અરે ! તમે ! અહીં ક્યાંથી ?’

હું ઓળખી ગયો. આ તો મારા મિત્ર કમલભાઈ રાજપૂત. ગુજરાત પર્વતારોહણ સંસ્થાની જૂનાગઢ શાખાના સંચાલક.

‘અને તમે ?’

‘અમે અહીં આઈસટ્રેક્ટિંગની પ્રેક્ટિસ માટે આવ્યા છીએ. આ બધા પર્વતારોહણની તાલીમ માટે આવેલા

વિદ્યાર્થીઓ છે.'

'અને અમે હિમાલયની લાંબી યાત્રાએ નીકળ્યા છીએ. અમારે સતોપથ જવું છે. અમે યાત્રાએ નીકળ્યા છીએ, તે તો તમે જાણો જ છો.'

'હા. યાદ આવ્યું. તે દિવસના તમે હિમાલયમાં ફરી રહ્યા છો? ભાગ્યશાળી છો.'

અને તમે આ દેવભૂમિમાં કેટલા દિવસથી વસો છો?

'બાર દિવસ થયા.'

'તે કંઈ ઓછા ભાગ્યની વાત છે ?'

કમલભાઈ અમને બંનેને હાથ પકડીને રસોડામાં લઈ ગયા. અજિને તો હિમાલયમાં દેવ જેવો, ના, દેવ જ લાગે. ઋગ્વેદના પ્રથમ મંત્રનું દર્શન ઋષિને ક્યાંક હિમાલયમાં જ થયું હશે ને !

અગિનમીલે પુરોહિતં યજસ્ય દેવ ત્રદ્વિજં ।

હોતારં રત્નધાતમમ् ॥૧-૧-૧॥

રસોદું એટલે દીવાલો પર છાપરું બાંધીને બનાવેલું રસોદું નહિ. એક ઊંચી અને ત્રાંસી બેખડની નીચે થોડો ગુફા જેવો આકાર છે તેના પર બે તાડપત્રી બાંધીને રસોદું બનાવી લીધું છે. અજિન પાસે બેઠેલા યુવાનોએ અમારા માટે જગ્યા ખાલી કરી આપી. અમે બંને કમલભાઈ સાથે હિમાલયની વાતો કરતાં બેદા. કમલભાઈના મદદનીશ હરજીભાઈ એ અમારા માટે તપેલું ભરીને કોઝી બનાવી અમે બંનેએ તાપતાં તાપતાં ત્રણ ત્રણ ટંબલર કોઝી પીધી. તેમણે અમને જમી લેવા કર્યું પણ અમારે આજે એકાદશીનું વ્રત હોવાથી અનુલઈ શકાય તેમ નથી. અમારી પાસે કેટલીક ફલાહારી સામગ્રી છે તેનાથી કામ ચાલ્યું.

આ પર્વતારોહક દુકીમાં બારેક ભાઈઓ, બે બહેનો અને બે તેમના શિક્ષકો છે. ત્રાણ નોકરો છે તેમાંનો એક તો અમારા ભોમિયા લાલસિંગનો દીકરો છે. તેમની પાસે તંબુ, સ્લીપીંગ બેગ વગેરે પર્વતારોહક માટે આવશ્યક સાધનો તથા પૂરતી ભોજનસામગ્રી છે. તેમણે અમને અમારી અનુકૂળતા મુજબ પોતાની સાથે રહેવાનું અને ભોજન લેવાનું નિમંત્રણ આપ્યું. મારી મોટી સમસ્યા હલ થઈ ગઈ. કઠિન, અતિ કઠિન ગણાતું સતોપથ અમારા માટે હવે સાવ સરળ બની ગયું. મોટી રાત સુધી વાતો કરતાં કરતાં અમે તેમનાં તંબુમાં સૂર્ય

ગયા. રાત્રે દૂર દૂર બરફના શિખરો તૂટી પડવાના અવાજો સંભળાતા હતા. આ વિસ્તારમાં હિમશિખરો જ છે અને હિમશિખરોની ટોચ પરથી બરફની શિલાઓ ધસી પડવાના બનાવો બનતા જ રહે. પહાડો તૂટી પડવાના પ્રચંડ અવાજ અને તેના પડઘા રાત્રે સંભળાતા હોય છે. આવતી કાલે સવારે અમારે સતોપથ જવું છે તેવું આયોજન મનમાં રાખીને ભગવાનનું સ્મરણ કરતાં કરતાં અમે સૂર્ય ગયા.

અમારી તંબુ વસાહતની બાજુમાં જ એક સુંદર જરણું વહે છે. ગઈકાલે સાંજે અમે જોયું છે. બૂટ પહેરીને હું જરણાં પાસે ગયો. આશ્રમ્ય! જરણું અદશ્ય થઈ ગયું છે. અરે! આ જરણાંને રાતમાં અહીંથી કોણ ચોરી ગયું? તુરત ચિત્તમાં જબકારો થયો. આજુબાજુના હિમાચાદિત શિખરોના બરફ ઓગળવાથી જે પાણી નીતરે છે તે જ પાણીથી આ જરણું બનેલું છે. રાતની કાતિલ ઠંડીમાં બરફ ઓગળવાની કિયા બંધ થઈ જાય એટલે સવારે જરણું અદશ્ય થઈ જાય છે. સવારે દસ વાગ્યા પછી પ્રવાહ પુનઃ ચાલુ થાય છે.

જરણાંના પ્રવાહમાં ક્યાંક ક્યાંક ઊંડા ખાડા છે તેવા ખાડામાં પાણી ભરેલું છે. પરંતુ આ ખાડાના પાણી પર કાચ પાથર્યો હોય તેમ બરફનો થર જામી ગયો છે. મેં લાકડી વડે આ બરફના થરને તોડીને અંદરથી પાણી મેળવ્યું. તો પણ પાણી સાથે બરફની કરચો તો આવી જ. હાથથી આ કરચો દૂર કરી ત્યારે કામ બન્યું.

પૂજાપાઠ પછી કોઝી પીને અમે સતોપથ માટે પ્રયાશ કર્યું. રાત પહેલાં અહીં પાછા આવી જવાની અમારી ગણાતરી છે.

અમારા તંબુથી થોડા આગળ ચાલીને અમે ચક્તીર્થમાં પહોંચ્યા. ચક્તીર્થ એક વિશાળ મેદાન છે. પાંડવોના સ્વર્ગરોહણ દરમિયાન ધર્મરાજ અને તેનો ફૂતરો જ આ સ્થળ સુધી પહોંચ્યા હતા. અને આ જ સ્થળે ધર્મરાજની પરીક્ષા થઈ હતી તેમ મનાય છે. આ સ્થળે ધર્મરાજને લેવા માટે વિમાન આવેલું તેવી પૌરાણિક માન્યતા છે. આવી કથાનો તેમના બાધ્યાર્થમાં સત્ય ન હોય તેમ બને પણ તેમના આંતરિક અર્થમાં તે સત્ય હોય છે. ચક્તીર્થ ૧૪૦૦૦ ફૂટની ઊંચાઈ પર આવેલું વિશાળ મેદાન છે.

□ 'હિમાલય દર્શન'માંથી સાભાર

માધુર્યના પૂર્ણાવતાર યોગોદ્ધર શ્રીકૃષ્ણ

ડૉ. હરીશ દ્વિવેદી

એ ચાંશકલાઃ પુંસઃ કૃષાસ્તુ ભગવાન સ્વયમ् ॥
અર્થાત્ ઈશ્વરના અન્ય અવતારો અંશાવતાર કે કલાવતાર છે, જ્યારે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તો પોતે પૂર્ણાવતાર છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને 'મધુર બ્રહ્મ' તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. વિશ્વના સમસ્ત માધુર્ય અને સૌંદર્યના તેઓ પૂર્ણાવતાર છે. કર્મ-ભક્તિ-પ્રેમ અને જ્ઞાનયોગનું સાકાર સ્વરૂપ એટલે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ.

મધુરમ् મધુરેભ્યોપિ મંગલેભ્યોપિમંગલઃ :

અર્થાત્ વિશ્વની તમામ મધુર વસ્તુઓનું મધુરત્વ અને મંગલોનું મંગલત્વ શ્રીકૃષ્ણ છે. શ્રીકૃષ્ણનું વ્યક્તિત્વ જ એવું આકર્ષક અને સંમોહક છે કે, તેમના વ્યક્તિત્વના વિભિન્ન સ્વરૂપોની ઉપાસના થતી આવી છે. કવિઓ માટે રસરાસેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ શુંગારરસનું આલંબન છે. તેમાં શ્રીકૃષ્ણનું ગોપીજનવલ્લભ અને રાધાપુરુષોત્તમ રૂપ પ્રગટ થયું છે. યોગીપુરુષો માટે શ્રીયોગેશ્વર કૃષ્ણ સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા સ્વરૂપ છે અને ભક્તો માટે શ્રીકૃષ્ણ તેમનું સર્વસ્વ છે. 'શ્રીકૃષ્ણ એવ ગતિર્ભમ' - તેઓની એક માત્ર ગતિ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ છે. આ રીતે પૂર્ણપુરુષોત્તમ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના વ્યક્તિત્વમાં કર્મ, યોગ, ભક્તિ અને જ્ઞાનનો અપૂર્વ સમન્વય થયેલો જોવા મળે છે. સર્વાત્યાભી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની ચૈતન્યમયી શક્તિની પ્રાર્થના કરતાં ઉદ્ઘવજી કહે છે કે

દૃષ્ટં શ્રુતં ભૂતભવદ્વિવિષ્ટ, સ્થાનુશ્રિણ્ણુર્મહદલં ચ ।
વિનાચ્યુતાદ્ વસ્તુતાં ન વાચ્ય, સ એવ સર્વમ् પરમાર્થભૂતઃ ॥

અર્થાત્ જે કંઈ જોવામાં અને સાંભળવામાં આવે છે, જે કાંઈજ ભૂતકાળ, વર્તમાન કે ભવિષ્યકાળ સાથે સંબંધિત છે, તે સ્થાવર કે જંગમ હોય, તે મહાન હોય કે અલ્પ હોય - એવી કોઈ જ વસ્તુ આ બ્રહ્માંદમાં નથી કે, જે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણથી અલગ હોય - હુનિયાની પ્રત્યેક વસ્તુ કૃષ્ણમય છે. તેઓ બધા જ શબ્દોનો વાચ્યાર્થ અને લક્ષ્યાર્થ છે અર્થાત્ બધું જ શ્રીકૃષ્ણમય છે અને તેઓ એકમાત્ર પરમાર્થ સત્ય છે.

ગુજરાતની પાવન ધરતી ચંદન, કૃષ્ણભક્તિમય કણકણ નંદન : પૂર્ણાવતાર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનો

ગુજરાતની સાથે અતૂટ સંબંધ રહ્યો છે. તેમની જન્મભૂમિ મથુરા છે, લીલાભૂમિ ગોકુળ-વૃદ્ધાવન છે, કર્મભૂમિ મથુરા અને દ્વારિકા છે. મહાભારતમાં આ વાતનો ઉલ્લેખ કરતાં કહેવામાં આવ્યું છે કે

મથુરાં સમ્પર્િત્યજ્ય ગતા દ્વારવતીપુરમ् ।

અર્થાત્ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ મથુરા છોડીને દ્વારિકા નગરીમાં જઈ યાદવો સાથે કાયમી નિવાસ કર્યો હતો. આ રીતે ગુજરાતની ધરતી પાવન બની હતી અને તેમના ચરણસ્પર્શથી નંદનવન બની હતી. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે પોતાની આ કર્મભૂમિ દ્વારિકાને પુરુષાર્થ અને પરાકરમ દ્વારા સુવર્ણમયી બનાવી હતી.

પુષ્ટિ સંપ્રદાય : ગુજરાતમાં પ્રાચીન કાળથી અનેક નાના-મોટા સંપ્રદાયોનો પ્રચાર અને પ્રસાર થયેલો જોવા મળે છે. મધ્યયુગના ભક્તિ આંદોલનમાં સમગ્ર ભારત કૃષ્ણભક્તિના હિલોળે ચડવું હતું. ગુજરાતના બધા જ વૈષ્ણવ સંપ્રદાયોમાં પુષ્ટિ સંપ્રદાયનો ગુજરાતમાં સૌથી વિશેષ પ્રચાર અને પ્રસાર થયો હતો. આ પુષ્ટિ સંપ્રદાયના સ્થાપક અને પ્રવર્તક મહાપ્રભુ શ્રી વલ્લભાચાર્યજીએ સ્વયં ગુજરાતમાં અનેક યાત્રાઓ કરી હતી. ત્યારબાદ તેમના પુત્ર શ્રી વિઠ્ઠલનાથજીએ પુષ્ટિ સંપ્રદાયને ગુજરાતમાં વધુ સુદૃઢ બનાવ્યો હતો. ધ્યાન-યોગ અને જ્ઞાન માર્ગ કરતાં ગુજરાતની વેપારી પ્રજાને પુષ્ટિ માર્ગ વધુ સરળ અને ભક્તિભાવપૂર્ણ લાગ્યો હતો. પરિણામસ્વરૂપે તેનો વ્યાપકપણે સ્વીકાર થયો હતો. ગુજરાતમાં વૈષ્ણવ ધર્મ એટલે પુષ્ટિ સંપ્રદાય એવું લોકો માનવા લાગ્યા હતા. મહાપ્રભુ વલ્લભાચાર્યજીએ પોતાના સંપ્રદાયના સિદ્ધાંતોને માટે સોઝ ગ્રંથોની રચના કરી હતી. પુષ્ટિ સંપ્રદાયના મહત્વના સિદ્ધાંતને વર્ણવતા અને 'શ્રીકૃષ્ણઃ શરણમ્ ભમ' એ મહામંત્રનો ઉદ્ઘોષ કરતાં તેમણે કહ્યું હતું કે

તસ્માત્સર્વાત્મના નિત્યમ् શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ.....

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીએ આ મધુર બ્રહ્મની સ્તુતિ કરતા જે મધુરાષ્કમ્ભની રચના કરી છે, તેનું સહજ સ્મરણ થઈ આવે છે. અભિલં મધુરં સ્વરૂપ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ માધુર્યના મહોદધિ સમાન છે.

**અધરં મધુરં નયનं મધુરં, વચનં મધુરં હસિતં મધુરમ...
મધુરાધિપતેર અખિલં મધુરમ..**

પુષ્ટિ સંપ્રદાય તેના અષ્ટાપના કવિઓ માટે સુપ્રસિદ્ધ છે. મહાપ્રભુશ્રી વલ્લભાચાર્ય દ્વારા દીક્ષિત ચાર કવિઓ અને તેમના પુત્ર શ્રી વિઠ્ઠલનાથજી દ્વારા દીક્ષિત બીજી ચાર કવિઓ મળી કુલ આઠ કવિઓ અષ્ટાપના કવિઓની ઓળખાય છે. જેમનાં નામ છે: કવિસુરદાસ, કવિ પરમાનંદદાસ, શ્રીકૃષ્ણદાસ, શ્રી કુંભનદાસ, શ્રી નંદદાસ, શ્રી ચર્તુભુજદાસ, શ્રી છિત્સ્વામી અને શ્રી ગોવિંદસ્વામી. આ અષ્ટાપના કવિઓમાં શ્રીકૃષ્ણદાસ અવિકારી ગુજરાતના કૃષ્ણભક્ત કવિ હતા, તે ગુજરાત માટે ગૌરવનો વિષય છે. આ ઉપરાંત કવિશ્રી દ્યારામ પણ પુષ્ટિ સંપ્રદાયના મહાન પુરસ્કર્તા કવિરન હતા.

પુષ્ટિ સંપ્રદાયના વૈભવશાળી મંદિરો હવેલી તરીકે ઓળખાય છે. આવાં મોટાં ભવ્ય મંદિરો અને હવેલીઓ સુરત, ભરુચ, મોરબી, જૂનાગઢ, દ્વારિકા, ગોધરા, સિદ્ધપુર તથા અમદાવાદમાં અનેક સ્થળોએ આવેલી છે. આ રીતે જેવા જઈએ તો ગુજરાતમાં કૃષ્ણભક્તિના પ્રચાર અને પ્રસારમાં મહાપ્રભુ શ્રી વલ્લભાચાર્યજી દ્વારા પ્રાણીત પુષ્ટિ સંપ્રદાયનું ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ પ્રદાન રહેલું છે.

સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય : ગુજરાતમાં સ્વામીશ્રી સહજાનંદ દ્વારા સ્થાપિત સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય એક કાંતિકારી સંપ્રદાય તરીકે શરૂ થયો હતો. ધર્મના પ્રચાર અને પ્રસારની સાથે સમાજ સુધારણાને પણ તેમાં મહત્વપૂર્ણ સ્થાન આપવામાં આવ્યું હતું. સમાજના નીચલા વર્ગના અને પીડિત તથા અધ્યૂતોના ઉદ્ઘારનું સૌપ્રથમ કામ સ્વામી શ્રી સહજાનંદજી દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું. અજ્ઞાન, અંધવિશ્વાસ અને અનેક પ્રકારના કુરિવાજોમાં ફસાયેલ સમાજને તેમાંથી મુક્ત કરી ધર્મ તરફ તેમણે અભિમુખ કર્યો હતો.

સ્વામી શ્રી સહજાનંદે રામાનુજાચાર્યના વિશિષ્ટદૈત્યના સિદ્ધાંતને પોતાના સંપ્રદાયના મુખ્ય સિદ્ધાંત તરીકે સ્વીકાર્યો હતો. પોતાના આ સિદ્ધાંતને સરળ રીતે સમજાવવા તેમણે ‘શિક્ષાપત્રી’ અને ‘વચ્ચનામૃત’ નામના ગ્રંથોની રચના કરી હતી. આ ઉપરાંત તેમણે અમદાવાદ, વડતાલ, જૂનાગઢ તથા ગાઢા મુકામે વિશાળ મંદિરોની સ્થાપના કરી હતી. પુષ્ટિ સંપ્રદાયના અષ્ટ સખાઓની માફક સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયમાં

અષ્ટાનંદ કવિઓનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે. શ્રી સહજાનંદ સ્વામી દ્વારા દીક્ષિત આ અષ્ટાનંદ કવિઓમાં સ્વામી મુક્તાનંદ, સ્વામી વિશાનંદ, સ્વામી બ્રહ્માનંદ, સ્વામી પ્રેમાનંદ, સ્વામી નિત્યાનંદ, સ્વામી દેવાનંદ, સ્વામી ભૂમાનંદ તથા સ્વામી મંજુકેશાનંદનો સમાવેશ થાય છે. સ્વામી બ્રહ્માનંદજીએ સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયની વિશેષતા બતાવતા પોતાના એક પદમાં કલ્યું છે કે પ્રગટ સ્વરૂપ ઉપાસી હમ તો, પ્રગટ સ્વરૂપ ઉપાસી । સબ તીરથ હરિ ચરને સમઝે, કોટિ ગયા અરુ કાશી ॥

પ્રાણામી સંપ્રદાય : ગુજરાતના વૈષ્ણવ સંપ્રદાયોમાં પ્રાણામી સંપ્રદાયનું પણ એક વિશિષ્ટ સ્થાન છે. ગુરુશ્રી દેવચંદજી દ્વારા પ્રસ્થાપિત પ્રાણામી સંપ્રદાયે પણ કૃષ્ણ ભક્તિના પ્રચાર અને પ્રસારમાં મહત્વપૂર્ણ ફાળો આપ્યો હતો. આ સંપ્રદાય વિશે એવું કહેવામાં આવે છે કે તેના સ્થાપક-ગુરુ દેવચંદજી એક દિવસ જામનગરના લક્ષ્મીનારાયણ મંદિરમાં ભાગવત કથાનું શ્રવણ કરી રહ્યા હતા, તે દરમિયાન તેઓ સમાધિ અવસ્થામાં ચાલ્યા ગયા હતા અને તે દરમિયાન શ્રીકૃષ્ણનાં તેમને સ્વરૂપ દર્શન થયાં હતાં. આ ઉપરાંત સમાધિમાં તેમને તારતમ્ય મંત્રની દીક્ષા આપવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની આજાથી તેમણે પ્રાણામી સંપ્રદાયની સ્થાપના કરી હતી.

ગુરુદેવચંદજીના શિષ્ય સ્વામી પ્રાણનાથ દ્વારા પ્રાણામી સંપ્રદાયનો વિશેષ પ્રચાર અને પ્રસાર થયો હતો. સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રાણામી સંપ્રદાયને ‘ચાકલા પંથ’ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. સ્વામી પ્રાણનાથ તેમના સમન્વયવાદી સિદ્ધાંતો માટે ખૂબ જ લોકપ્રિય બન્યા હતા. તેમણે હિંદુ-મુસ્લિમ એકતા માટે પણ ભગીરથ પ્રયત્નો કર્યા હતા. ગુજરાતમાં તેમણે જામનગર, રાજકોટ, પોરબંદર, જૂનાગઢ, અમદાવાદ, સુરત તથા વલસાડ જેવા અનેક સ્થળોએ કૃષ્ણ પ્રાણામી મંદિરોની સ્થાપના કરી હતી. સ્વામીશ્રી પ્રાણનાથજીના દેહાવસાન બાદ તેમના અનુયાયી સ્વામી લાલદાસ, કેશવદાસ તથા છત્રસાલ જેવા શિષ્યોએ સંપ્રદાયના પ્રચાર અને પ્રસારનું કાર્ય આગળ વધાર્યું હતું.

આ સંપ્રદાયમાં ગુરુપ્રાણનાથજી દ્વારા પ્રણિત ‘કુલજમ સ્વરૂપ’ ગ્રંથની નિત્ય પૂજા કરવામાં આવે છે. આ ગ્રંથને ‘શ્રીમુખવાણી’ અથવા તો ‘તારતમ્યસાગર’ જેવા નામોથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. મંદિરમાં

સેવાપૂજા માટે આ ગ્રંથની ઉપર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના મુગટ અને બંસરીનું પ્રતીક મુકવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત ભગવાન શ્રી કૃષ્ણના બાલસ્વરૂપની પણ ઉપાસના કરવામાં આવે છે. આ સંપ્રદાયમાં દીક્ષિત સ્વામી નવરંગ, મુરુંદસ્વામી રણાંધોડાસજી, ગોપાલદાસજી તથા કવિ શ્રી તુલજારામ ભહુ જેવા અનેક ભક્તોએ કૃષ્ણભક્તિ વિષયક પદોની રચના કરી છે.

યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ અને સ્વાધ્યાય પરિવાર : ‘શ્રી યોગેશ્વરો વિજયતેતરામ્’ ના સૂત્રને અપનાવી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના યોગેશ્વર રૂપની ઉપાસના કરનાર સ્વાધ્યાય પરિવારની સ્થાપના પૂર્ણ દાદાશ્રી પાંહુરંગ આઠવલે દ્વારા કરવામાં આવી હતી. આધુનિક યુગમાં શ્રીકૃષ્ણભક્તિના પ્રચાર અને પ્રસારમાં સ્વાધ્યાય પરિવારે ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ યોગદાન આપ્યું છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું નામ જેટલું મધુર છે, તેટલો જ શ્રીકૃષ્ણ શબ્દનો અર્થ પણ સુંદર છે.

કૃષિર્ભૂવાચક: શબ્દો-ણશ નિવૃત્તિવાચક: । તયોરૈક્યમ् પરબ્રહ્મ કૃષ્ણ ઇત્યાભિધીયતે ॥

અર્થાત્ ‘કૃષ્ણ’ ધાતુ સત્તાવાચક છે અને કૃષ્ણનો ‘ણ’ એ આનંદવાચક છે. આ બંને શબ્દો ભેગા થઈને કૃષ્ણ શબ્દ બને છે. જેનો અર્થ થાય છે - સત્ત, ચિત્ત અને આનંદસ્વરૂપ પરબ્રહ્મ. તે અનંત અને અસીમ છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના આવા યોગેશ્વર સ્વરૂપને વિશેષ મહત્વ આપી પૂજય પાંહુરંગ શાસ્ત્રીજીએ પોતાના સ્વાધ્યાય પરિવારમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના આ યોગેશ્વર સ્વરૂપને સ્વીકાર્ય હતું. સૌના કલ્યાણ અને સર્વોદયની ભાવના સાથે ‘યોગેશ્વર કૃષ્ણ’ નામના એક નવા અભિયાનની પણ તેમણે શરૂઆત કરી હતી. ભારતના લાખો ખેડૂતોએ આ ‘યોગેશ્વર કૃષ્ણ’ના વિચારને અપનાવી તેમના સિદ્ધાંતોને અમલમાં મૂકી એક નવી કાંતિનાં બીજ રોચ્યાં હતાં. પૂજય દાદા દ્વારા વાવવામાં આવેલ બીજ આજે વટવૃક્ષ થઈ અનેક લોકોને ધર્મના સાચા માર્ગ દોરી રહ્યું છે. તેમના મતાનુસાર સાચી ભક્તિનું સ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે અનન્ય અનુરૂપ છે.

ઇશ્વર: પરમ: કૃષ્ણઃ સच્ચદાનંદવિગ્રહઃ... આવા સચ્ચિદાનંદના વિગ્રહ સ્વરૂપ ઈશ્વર પ્રત્યે અનન્ય પ્રેમ-અનુરૂપ થઈ જવો એનું નામ જ ભક્તિ. પોતાના ભક્તિ સૂત્રમાં નારદ મુનિ કહે છે તે પ્રમાણે - સા પરમ પ્રેમરૂપા । અમૃત સ્વરૂપા ચ ॥ ભક્તિ શર્જ મૂળ

સંસ્કૃતના ભજ્ઞધાતુને કિન્તિનું પ્રત્યે લગડવાથી બને છે. આ કિન્તિનું પ્રત્યે તે ભાવવાચક અને પ્રેમ કરવાના અર્થમાં વપરાય છે. ઈશ્વરના અનન્ય ગુણોમાં પ્રેમાસકત બની સેવા કરવી એનું નામ જ ભક્તિ. ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ પ્રત્યેની આવી અનન્ય ભક્તિ, જ્ઞાન અને કર્મયોગના સુભગ સમન્યવ દ્વારા પૂજય પાંહુરંગ શાસ્ત્રીજીએ સ્વાધ્યાયની પ્રવૃત્તિનો વ્યાપક રીતે પ્રચાર અને પ્રસાર કર્યો હતો. તેમના મતાનુસાર ગીતા એ માત્ર હિન્દુ ધર્મનો જ ગ્રંથ નથી પરંતુ સમગ્ર માનવજીત માટે તત્ત્વજ્ઞાનનો એક અમૂલ્ય ગ્રંથ છે. ભગવદ્ ગીતા પ્રત્યે પોતાની અનન્ય શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરતા તેમણે કહું હતું કે ‘હું સંસ્કૃત સાહિત્યનો મર્મજ્ઞ નથી, કર્મયોગી નથી, જ્ઞાની નથી કે ભક્ત પણ નથી છીતા પણ ગીતા મને ખૂબ જ ગમે છે. કારણકે ગીતાના ઉપદેશ આપનાર ઉપર મને પ્રેમ છે અને ગીતામાં સ્વયં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પોતાના સ્વમુખે મનુષ્ય જાત માટે અનેક આશાસનો આપેલાં છે.’

ગીતા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ દ્વારા યુદ્ધભૂમિ ઉપર અર્જુનને સંબોધીને આપવામાં આવેલું જીવનવિજ્ઞાન છે. અર્જુનને જો આપણે આદર્શ માનીએ તો આપણા સૌને માટે પણ જીવન એક સંગ્રામ છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને નિમિત્ત બનાવી કુલકૈત્રની યુદ્ધભૂમિ ઉપર જીવનનું પરમ વિજ્ઞાન સમજાવ્યું હતું. તેના દ્વારા અર્જુનને તેમણે જીવનનાં સત્યો સમજાવી જીવન અભિમુખ કરવાનો ભગીરથ પ્રયાસ કર્યો હતો. જીવન - એ યુદ્ધભૂમિ ઉપરથી ભાગી જવા માટે નથી. પરંતુ આવી પડતી ભયંકરમાં ભયંકર પરિસ્થિતિનો પણ હિંમતપૂર્વક સામનો કરવા માટે છે. ગીતાને ‘સર્વશાસ્ત્રમયી ગીતા’ પણ કહેવામાં આવી છે અર્થાત્ વેદ-ઉપનિષદ તથા પુરાણોના સર્વશાસ્ત્રનો સાર ગીતાની નાનકડી ગાગરમાં સમાવી લેવામાં આવ્યો છે. ગીતાકારે તેમાં માનવજીવનના ચિરંતન મૂલ્યોની સ્થાપના કરી છે. ગીતાના છેલ્લા શ્લોકમાં કહેવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે

યત્ર યોગેશ્વર: કૃષ્ણો યત્ર પાર્થો ધનુર્ધર: ।

તત્ર શ્રીર્વિજયો ભૂતિર્ધુવા નીતિર્મતિર્મમ ॥

અર્થાત્ જ્યાં ભગવાન યોગેશ્વર કૃષ્ણ હશે અને જ્યાં ધનુર્ધરી પાર્થ અર્જુન હશે ત્યાં શ્રી, વિજય, સમૃદ્ધિ અને નીતિ હશે, તેમાં કોઈ શંકાને સ્થાન નથી. જીવનના સંગ્રામમાં આપણે જો અર્જુન બનવા તૈયાર હોઈશું તો યોગેશ્વર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ આપણા સારથી અને સખા બની આપણા માર્ગદર્શક બનવા માટે તૈયાર છે.

પૂજયશ્રી સ્વામી અધ્યાત્માનંદજી મહારાજની

દિવ્ય ચાત્રા-૨૦૦૮નો સંક્ષિપ્ત અહેવાલ

લડન : તા.૩૧મી મેની વહેલી સવારે પૂજયશ્રી સ્વામી અધ્યાત્માનંદજી મહારાજ હિંદુ એરપોર્ટ પર એર ઇન્ડિયાની ફ્લાઇટથી આવી પહોંચ્યા હતા. ફ્લાઇટ નિર્ધારિત સમયથી ૨૦ મિનિટ વહેલી આવી હતી. એરપોર્ટ પર ડૉ. નિખિલ પટેલ અને કોર્પસ કિસ્ટી (અમેરિકા-ટેક્સાસ)ના શ્રી ભાનુ (ટીકુસ) પટેલ લેવા આવ્યા હતા. ડૉ. નિખિલ પટેલે તેમનું યુનિવર્સિટીનું શિક્ષણ એટલું ઉચ્ચ સ્તરે કર્યું હતું કે લંડનના સંન્માનિયા કવીન (રાણી)એ તેમને બંકીમહામ પેલેસમાં હાઈટી માટે નિમંત્યા હતા. અત્યારે તેઓ લંડન મેરી કેરની વિશેષ ૨૫ મિલિયન પાઉન્ડની ગ્રાન્ટથી કેન્સર વેક્સિનની રિસર્ચ કરી રહ્યા છે.

સ્પેન્ડીસ : એરપોર્ટથી પૂજય સ્વામીજીને સુપ્રસિદ્ધ ‘ધી રોયલ મેનોર’ ખાતે હંકારી જવાયા હતા. ત્યાં પૂજયા માતૃસ્વરૂપ અ.સૌ. હેમાબેન પટેલ અને શ્રી જગદીશભાઈ પટેલના નાના સુપુત્ર ચિ. અભિલના ભારતીય પરંપરાથી આયોજાયેલા વૈદિક લગ્ન સમારંભમાં હાજરી આપી પૂજય સ્વામીજી બ્રિસ્ટોલ ગયા હતા. ફરીથી પૂજય સ્વામીજી તા.૪ જૂનથી દ જૂન સુધી આ પવિત્ર પટેલ દંપતીને ત્યાં આવીને ગ્રાણ દિવસ રહ્યા હતા; અહીંના નિવાસ દરમિયાન દરરોજના સત્સંગ ઉપરાંત હિતર શુભેચ્છકોને ત્યાં સત્સંગ તથા શ્રી ગુરુભગવાન સ્વામી શિવાનંદજી મહારાજના મોટી ઉમરના અને કેન્સર કે બીજા અન્ય રોગોથી પીડાતા ભક્તોને ઘેર જઈને તેમને આશ્વાસન તથા સત્સંગ ગ્રાર્થના કર્યા હતાં.

તા.૬ જૂનની સાંજે પૂજયપાદ શ્રી મહામંદળેશ્વર સ્વામી સત્યમિત્રાનંદજી મહારાજની ઉપસ્થિતિમાં તેમના સમન્વય પરિવારમાં પૂજય સ્વામી અધ્યાત્માનંદજીનો સત્સંગ પણ આયોજાયો હતો. તા.૭ જૂનની વહેલી સવારે પૂજય સ્વામીજી અમેરિકા જવા રવાના થયા હતા.

બ્રિસ્ટોલ : તા.૩૧ મેની સાંજતી તા.૪થી

જૂનની સવાર સુધી પૂજયશ્રી સ્વામી અધ્યાત્માનંદજી મહારાજ શ્રીમતી ચંદ્રમણીબેન ટેલરને ત્યાં રહ્યા હતા. બ્રિસ્ટોલ ખાતે તેમને ત્યાં તથા તેમના પરિવારમાં હિતર ઘરોમાં પણ પૂજય સ્વામીજીએ પધરામણી તથા સત્સંગ કર્યા હતા.

ન્યુ ઝર્સી : તા.૭મી જૂનની બપોરે એક વાગ્યે પૂજયશ્રી સ્વામી અધ્યાત્માનંદજી મહારાજશ્રી કોન્ટીનેન્ટલ એરલાઈન્સથી નેવાર્ક એરપોર્ટ ખાતે આવી પહોંચ્યા હતા. ત્યાં કરણીમંદિર કરણી-ન્યુ ઝર્સીના ભક્તો તથા યોગાચાર્યશ્રીએ પૂજય સ્વામીજીનું ઉષાભર્યું સ્વાગત કર્યું હતું. એરપોર્ટથી શ્રી સ્વામીજી સીધા જ વિશ્વ હિન્દુ પરિષદ અમેરિકા દ્વારા સંચાલિત યુનિવર્સિટીની બોર્ડની મિટિંગમાં ઉપસ્થિત રહ્યા હતા. આ આવશ્યક મંત્રણા પછી અમેરિકામાં હિન્દુત્વ વિષયક ગોષ્ઠીમાં પૂજય સ્વામીજીનું એક કલાક સુધી ખૂબ જ મનનીય ઉદ્ભોધન થયું હતું. આ સભામાં વિશ્વ હિન્દુ પરિષદ અમેરિકાના પ્રમુખશ્રી તથા અન્ય વિશિષ્ટ સભાસાદો ઉપસ્થિત રહ્યા હતા. રાત્રે ન્યુજર્સી-ન્યૂયૉર્કને જોડતી નાઈ લેડસનને કિનારે શ્રી મોહિત થવાણીને ત્યાં નિવાસ કરી તા.૮મીની વહેલી સવારે પૂજય સ્વામીજી ટોમ્સ રીવર ગયા હતા.

ટોમ્સ રીવર (ન્યુ ઝર્સી) : ગાર્ડન સીટી ન્યુ ઝર્સીની ટોમ્સ રીવર કાઉન્ટી ખાતે આદરણીય ડૉ. નિકુંજ મહેતા અને શ્રીમતી હેમા મહેતા દ્વારા પૂજય સ્વામીજીના છ દિવસના કાર્યક્રમનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું.

તા.૮ નવથી તા.૬ બાર સુધી દરરોજ સવારે કલેયટોન એવન્યુના પ્લેસન્ટ ફાયર હોલ ખાતે યોગાસન, પ્રાણાયામ શિબિરનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું, તદ્દુપરાંત તા.૮, ૯, ૧૦ અને ૧૨ના રોજ પૂજય સ્વામીજીએ હોસ્પિટલોમાં જઈને ભારતીય વૃદ્ધો અને વિકલાંગો સાથે સત્સંગ કર્યા હતા. તા.૧૧ના રોજ ટોમ્સ રીવર કાઉન્ટીની બાળકોની ‘સ્પેશિયલ કેઅર’ કરતી બે હોસ્પિટલની મુલાકાત

પણ લીધી હતી.

તા.આઠમીની સાંજે ટોમ્સ રીવરના સુંદર સમુક્ર તટે સ્વામીજીના યોગ શિક્ષાર્થી જ્યુસ સમાજનાં લગ્નમાં પણ સ્વામીજી ઉપસ્થિત રહ્યા હતા અને આશીર્વાદ આપ્યા હતા.

તા.૧૨મી જૂન શુક્રવારના રોજ સાંજે આઠથી નવ વાગ્યા સુધી શ્રીમતી ઉલ્કા અને શ્રી રાજુ જોખીને ત્યાં સત્સંગ થયો હતો. તદુપરાંત અનેક ભક્તોને ત્યાં પૂજ્ય સ્વામીજીની પધરામણી તથા ભીક્ષા થઈ હતી. તા.૧૩મી જૂન શનિવારે બપોરે દાબડા ઉજાણી અને રાત્રે આદરણીય ડૉ. નિર્કુંજ તથા શ્રીમતી હેમા મહેતાના ભવ્ય નિવાસસ્થાને મોડી રાત્રી સુધી ભક્તિસંગીત સંધ્યાનું આયોજન થયું હતું. મોડી રાત્રે ન્યુ જર્સીનાં પવિત્ર ચરિત્ર ભક્ત દંપતી શ્રીમતી તેજલબેન અને શ્રી અમીત શાહ પૂજ્ય સ્વામીજીને શ્રી મોહિત થવાણીના ભવ્ય નિવાસસ્થાને હડસન નાદીના કિનારે લઈ આવ્યા હતા. વહેલી સવારે રવિવાર તા.૧૪મીના રોજ પૂજ્ય સ્વામીજી શિકાગો જવા રવાના થયા હતા.

ટોમ્સ રીવર ખાતેના નિવાસ દરમિયાન શિવાનંદ પરિવારના શિવાનંદ યોગ ચુપ, કુલકમલયોગ અને અન્ય યોગ વિદ્યાલયોમાં જઈને પૂજ્ય સ્વામીજીએ યોગ વિજ્ઞાનનું વૈજ્ઞાનિક માર્ગદર્શન આપ્યું હતું. આ બધા કાર્યક્રમના આયોજનમાં કુલકમલયોગ સંસ્થાનનાં ડાયરેક્ટર શ્રીમતી શેરોન (સુધા) અને સુશ્રી બોનીએ ખૂબ જ પ્રેમપૂર્વક સહાય કરી હતી.

તા.૧૩મી જૂન શનિવારની બપોરે ટોમ્સ રીવરના કોમ્પ્યુનિટી મેડિકલ સેન્ટરના મધ્યખંડમાં સવારે ૮-૦૦ થી ૧૧-૦૦ અને ફરીથી બપોરે ૨-૦ થી ૪-૦૦ સુધી યોગ અને આરોગ્ય-યોગ એન્ડ મેડિસીન સંબંધી વર્કશોપનું સંચાલન કર્યું હતું. જેમાં ટોમ્સ રીવર કાઉન્ટીના સંભાનનીય મેયરશ્રી કેલાહર (KELAHER) પણ ઉપસ્થિત રહ્યા હતા. આ સંસ્થામાં અને અન્ય સંસ્થાઓમાં પૂજ્યશ્રીએ વૃક્ષારોપણ કર્યું હતું. મેયરશ્રીએ કહ્યું હતું કે, ‘ગયે વર્ષે સ્વામીજીએ મને ગવર્નર થવાના આશીર્વાદ આપ્યા હતા, પરંતુ મારી પત્નીનું કહેવાનું એવું થયું કે મેયર થયા છો

ત્યાં જ ખાવાનું રખડી પડ્યું છે; ગવર્નર થશો તો અમારો તો વનવાસ જ થશે, માટે સ્વામીને તેમની શુભેચ્છા પાછી આપજો; અને મેયર જ સારા છો, તે માટે આશીર્વાદ લેતા આવજો વગેરે.

શિકાગો (અમેરિકા) : રવિવાર તા.૧૪મીના

રોજ પૂર્વાહનમાં સવારે સાડા અગિયાર વાગ્યે સ્વામીજી ઓહારે એરપોર્ટ પર આવી પહોંચતાં ડો. મીનલ અને ડો. ભરત નાયકે ઉષ્માભર્યું સ્વાગત કર્યું હતું. તેમના પવિત્ર નિવાસસ્થાન દિવ્યધામ શિકાગો ખાતે પૂજ્ય સ્વામીજીનું વિધિવત્તુ પૂજન સમગ્ર પરિવારે કર્યું હતું. તેમની પ્રથમ પુત્રી હેલી-અમેરિકાની ટોપટેન ગલ્સ્બમાંની એક તેનાં શિક્ષણ માટે સુપ્રસિદ્ધ થયેલ છે. તેમના એકવીસ વર્ષના સુપુત્ર અમોલને તેના ગ્રેજ્યુઅશેન સમયે છેલ્લા ગ્રાણ વર્ષથી ઈલીનોઈસ ખાતેની વિવિધ યુનિવર્સિટીમાં ગેંગ અત્યાચારો ન ઉપજાવે અને સૌ શાંતિથી હળીમળીને રહે તથા ભજવામાં રહ્યિ રાખે માટેના સફળ પ્રયત્નો કે જેમાં તેણે પોલીસ ગેંગના સરદારો જ અને પ્રોફેશનલ્સ ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓનો સમાવેશ કરી ખૂબ જ ઉદાત ઉદાહરણ પૂરું પાડ્યું, અને આદર્શ ચીલો પાડ્યો તદર્થે અનેક પ્રકારનું બહુમાન વિશેષ સેવા મેડલો વગેરેથી તેને નવાજિત કરવામાં આવ્યો હતો.

રવિવારે બપોરે દોઢથી ગ્રાણ સુધી શિકાગોના સુપ્રસિદ્ધ હિન્કુ ટેમ્પલ ઓફ ગ્રેટર શિકાગો (લેમોન્ટ - H.T.G.C.) ખાતે પૂજ્ય સ્વામીજીનો સ્વાગત સમારંભ રાખવામાં આવ્યો હતો. મંદિરના પ્રેસીડેન્ટ અને ઈતર સભ્યો તથા મંદિરના પૂજારી વૃદ્ધ દ્વારા પૂર્ણ કુંભ સાથે વૈદિક પરંપરાથી સ્વાગત કરવામાં આવ્યું હતું. સંસ્થાના વિશાળ રંગભવનમાં પૂજ્ય સ્વામીજીનું ‘જીવનયોગ’ વિષયક ઉદ્ભોધન થયા બાદ બપોરે ૪-૦૦ થી ૫-૦૦ સુધી શ્રી અરવિંદ કેન્દ્ર ખાતે ‘વૈષ્ણવજન’ વિષયક સત્સંગ થયો હતો. કેન્દ્રનાં અધ્યક્ષા શ્રીમતી જયશ્રીબેન અને શ્રી રમેશ પંડ્યાએ પૂજ્ય સ્વામીજીનું પાદપૂજન કરી સૌને ભીક્ષા (પ્રસાદ ભોજન) પીરસી હતી. ત્યાર બાદ સાંજે ૬-૦૦ થી ૮-૦૦ સુધી સુપ્રસિદ્ધ જલારામ મંદિર ખાતે ‘ભક્તિયોગ’ વિષયક ઉદ્ભોધન અને

આરતી પચી મોડી રાત્રે પૂજ્ય સ્વામીજી ડૉ. નાયક પરિવારના દિવ્યધામ ખાતે પાછા ફર્યા હતા.

આ ઉપરાંત દરરોજ સવારના છથી આઈ સુધી યોગાસન વર્ગી સિવાય દરરોજ બપોરે ૧૨-૦૦ થી ૨-૦૦ સત્સંગ અને ભીક્ષા અને દરરોજ સાંજે ૭-૩૦ થી ૮-૦૦ સુધી વિભિન્ન સ્થાનોએ સત્સંગ થયા જેમાં શ્રી ગાયત્રી પરિવાર અને શ્રી યોગેશ્વર પરિવારનો સમાવેશ પણ થયો. આ બધા સત્સંગો માટે ભગીની શ્રી કુસુમબેન પટેલ, શ્રીમતી રક્ષાબેન અને શ્રી પ્રકુલ્લભાઈ પટેલ, ડૉ. શ્રીમતી ઈન્દ્રિચાબેન અને શ્રી કિરણભાઈ પટેલ, શ્રીમતી મીના ભાવસાર, ડૉ. શ્રીમતી દુર્ગા અને શ્રી ડૉ. રમેશ કનારુ (ઇન્ડિયાના) શ્રીમતી હેમાબેન ગાજીવાલા અને શ્રીમતી જ્યશ્રીબેન તાજપુરીયાની સેવાર્થે દિવ્ય જીવન સાંસ્કૃતિક સંઘ શિવાનંદ આશ્રમ, અમદાવાદ આભારી રહેશે.

આ બધા સત્સંગો ઉપરાંત ઓચર્ડ બ્લુક કલબ હાઉસ ખાતે યોગનિક્રા અને નોર્થ ઇસ્ટર્ન ઇલીનોર્ઝસ યુનિવર્સિટી ખાતે પૂજ્યશ્રી સ્વામીજીના ચિરસ્મરણીય કાર્યક્રમો થયા. યુનિવર્સિટી ખાતેનો કાર્યક્રમ ડૉ. અનિતા અંબરદારે આયોજિત કર્યો હતો. ત્યાર બાદ 'ઇન્ડિયા-ટ્રીબ્યુન' સમાચારપત્રની ઓફિસ ખાતે પણ સ્વામીજીએ પગલાં કર્યા.

સુપ્રસિદ્ધ રામાયણી શ્રી અજ્ય યાજ્ઞિકજી પણ આ સમય દરમિયાન શિકાગોમાં હતા, તેથી તેમને નિવાસસ્થાને પણ ગુરુવાર ૧૮મી તારીખે સવારે સત્સંગ-કીર્તનનો ભવ્ય સમારંભ થયો.

શિકાગોના સર્વે કાર્યક્રમનાં સફળ આયોજન માટે સમયદાન અને અહેતુકી સેવાઓ માટે દિવ્ય જીવન સાંસ્કૃતિક સંઘ તથા શિવાનંદ આશ્રમ અમદાવાદ સદૈવ સુશ્રી શ્રીમતી ડૉ. મિનળબેન તથા આદરણીય ડૉ. ભરતભાઈ નાયકનું ઋષી રહેશે.

શુક્રવાર તા. ૧૫મીની બપોરે શ્રીમતી દેવયાની તથા શ્રી ધ્વલસિંહ પૂજ્ય સ્વામીજીને આયોવા ખાતે હંકારી ગયા હતા.

કોરાવીલે (આયોવા) : અમેરિકાની શ્રેષ્ઠ યુનિવર્સિટીઓની ગણનામાં આયોવાનું સ્થાન પ્રથમ હરોળમાં છે. શિવાનંદ આશ્રમ અમદાવાદથી દીક્ષિત યોગશિક્ષક શ્રી દુષ્યન્ત સરવૈયાનાં ગ્રેમપૂર્ણ નિમંત્રણે

પૂજ્ય સ્વામીજીનું અતે આગમન થયું. સાંજે બેસ્ટ વેસ્ટર કેન્ટીબરી ભવન ખાતે સત્સંગ અને મહાપ્રસાદ તથા તા. ૧૫મીને શનિવારે વહેલી સવારે ડૉ. આશાબહેનના નિવાસસ્થાને સત્સંગ આયોજાયો. આ બંને કાર્યક્રમ શ્રી દુષ્યન્ત સરવૈયા ઉપરાંત શ્રીરામકૃષ્ણ મિશન, શ્રી ચિન્મય મિશન, વિશ્વ હિન્દુ પરિષદ, શ્રી અમૃતાનંદમથી મિશન અને બેસ્ટ વેસ્ટર કેન્ટીબરી ભવનના સામૂહિક પ્રયાસથી આયોજાયા. તા. સોળમી શનિવારે સવારે દસ વાગ્યાની ફ્લાઈટમાં પૂજ્ય સ્વામીજી ડીટ્રોઝિટ જવા રવાના થયા.

વિન્ડસર (કેનેડા) : ડીટ્રોઝિટ એરપોર્ટથી શ્રી સંજ્ય (સ્વાધ્યાય પરિવાર)ના સભ્યો પૂજ્ય સ્વામીજીને વિન્ડસર (કેનેડા) ખાતે હંકારી ગયા. સાંજે પાંચથી સાત વાગ્યા સુધી સ્ટ્રેસ મેનેજમેન્ટ એન્ડ રીલેક્સસન વિષય પર કોલેજ એવન્યુ કોમ્પ્યુનિવી સેન્ટર વિન્ડસરમાં જાહેર પ્રવચન થયું. જેમાં ખૂબ જ મોટી સંખ્યામાં કેનેડિયન સમાજ ઉપસ્થિત રહ્યો. પ્રવચનને અંતે પ્રશ્નોત્તરી તથા ધ્યાન બાદ 'SUB-WAY' ભોજન પીરસવામાં આવ્યું. આ સમગ્ર કાર્યક્રમનું આયોજન વિન્ડસર 'SUB-WAY'ના માલિક અને પૂજ્ય સ્વામીજી તથા ભારતીય સંસ્કૃતિ અને સંસ્કારના પ્રેમી શ્રી જ્યેશ ભંડ પરિવારના પ્રયત્નથી થયું.

તા. ૨૧-૧૫ને રવિવારની સવારે થોડી પધરામણીઓ પછી દસથી બાર સુધી વિન્ડસર હિન્દુ મંદિરમાં પૂજ્ય સ્વામીજીનો સત્સંગ અને સન્માન સમારંભ તથા ભોજન સમારંભ આયોજાયો, અહીં દિવ્ય જીવન સાંસ્કૃતિક સંઘ (અમેરિકા)ના અધ્યક્ષશ્રી અનિલ લાલ તથા શ્રી સુનીલ શેખરી પણ હાજર રહ્યા. મધ્યાહ્ન મહાપ્રસાદ બાદ શ્રીમતી અને શ્રી આશિષ બ્રહ્મભંડ પૂજ્ય સ્વામીજીને ટોલીડો (ઓહાયો-અમેરિકા) ખાતે હંકારી ગયાં.

વિન્ડસરના તમામ કાર્યક્રમોની સુંદર સફળતા માટે આદરણીય શ્રી જ્યેશ ભંડ પરિવારનો હૃદયપૂર્વક આભાર.

ટોલીડો (ઓહાયો-અમેરિકા) : તા. ૨૧-૧૫ને રવિવારની બપોરે ૩-૩૦ વાગ્યે પૂજ્યશ્રી

સ્વામી અધ્યાત્માનંદજી મહારાજ શ્રીમતી બિંદુબેન અને આદરણીય ડૉ. અરવિંદભાઈ મિશ્નીને નિવાસસ્થાને આવી પછોચતાં અતે આ પવિત્ર દંપતીએ પૂજન-અર્થન સાથે વૈદિક વિવિધી પૂજય સ્વામીજીનું સ્વાગત કર્યું.

સ્વાગત બાદ હિન્દુ મંદિર ટોલીડો ખાતે બપોરે ૪-૩૦ થી ૫-૩૦ બાળકો માટે 'ચારિય નિર્માણ' અને સૌ વરીલો માટે ૫-૪૫ થી ૬-૪૫ સુધી How to Bridge Gap between Science and Religion વિષયક ખૂબ જ મનનીય પ્રવચન થયું.

અહીંના વિશાળ રંગભવનમાં દરરોજ સવારે યોગાસન, પ્રાણાયામ, ધ્યાન ઉપરાંત સાંજે કર્મયોગ, ભક્તિયોગ, રાજ્યયોગ, જ્ઞાનયોગ, સિદ્ધ્યયોગ અને સ્ટ્રેસ મેનેજમેન્ટ વિષયક પ્રવચનો થયાં. પૂજય સ્વામીજીએ ભક્તોને ત્યાં પધરામણી કરી અને સૌને આધ્યાત્મિક આનંદ આપીને ધન્ય કર્યું.

ટોલીડો ખાતેના કાર્યક્રમોની સફળતા માટે શ્રી અને શ્રીમતી બિંદુબેન મિશ્ની, શ્રીમતી અને શ્રી અનંતભાઈ દીક્ષિત અને શ્રી રાજેશ લુંગાનીનો હદ્યપૂર્વક આભાર.

ટોરન્ટો (કેનેડા) : તા. ટોરન્ટો ખાતેનો સર્વીમ્બથમ કાર્યક્રમ તા.૨૫મી જૂન ગુરુવારે સાંજે ૫-૦૦ થી ૬-૧૫ વાગ્યે રોટમન સ્કૂલ ઓફ મેનેજમેન્ટ ખાતે થયો. ટોરન્ટો યુનિવર્સિટી સાંચાલિત આ સ્કૂલ ઓફ મેનેજમેન્ટમાં વિદ્યાર્થીઓની વિશાળ હાજરી વચ્ચે સ્વામીજી મહારાજનું 'સેલ્ફ મેનેજમેન્ટ થ્રુ યોગ' વિષયક ઉદ્ભોધન થયું. અહીં પૂજય સ્વામીજીએ શારીરિક અને માનસિક વિકાસ માટે યોગાભ્યાસ, એકાગ્રતા, તનાવમુક્તિ માટે ધ્યાન વિષયક ઉદ્ભોધન કર્યું. પ્રશ્નોત્તર પછી સભાનું સમાપન ખૂબ જ આનંદના હિલોળાઓ સાથે થયું.

તા.૨૬ જૂનથી બીજી જુલાઈ સુધી દરરોજ સુપ્રસિદ્ધ વિષ્ણુમંદિરના સભાખંડમાં યોગાસન, પ્રાણાયામ, ધ્યાનના વર્ગો સવારે ૭-૦૦ થી ૮-૦૦ અને સાંજે ૬-૦૦ થી ૭-૧૫ સુધી આયોજાયા. તે ઉપરાંત દરરોજ સાંજે ૭-૩૦ થી ૮-૩૦ વાગ્યા સુધી ધ્યાન કરવાની રીત, તેની પ્રક્રિયા, તેનું સ્વરૂપ,

તેમાં આવતી બાધાઓ, ધ્યાનના વિવિધ પ્રકારો અને ધ્યાનનું પ્રત્યક્ષ માર્ગદર્શન વિષયક પ્રવચન અને ધ્યાનનો અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો.

સુપ્રસિદ્ધ ટી.વી. ચેનલ ATN દ્વારા પૂજય સ્વામીજીનો ઇન્ટરવ્યૂ કરવામાં આવ્યો, ઉપરાંત અનેક ભક્તોને ત્યાં પૂજય સ્વામીજીની પધરામણી અને સત્સંગો તથા ભીક્ષા વગેરે થયાં.

ટોરન્ટો ખાતે પૂજય સ્વામીજીનો નિવાસ શ્રીમતી અંજલી શાહને ત્યાં થયો. અંજલીબેન પૂર્વે દુબીજી ખાતે હતા, અને અમદાવાદ શિવાનંદ આશ્રમ ખાતે યોગ શિક્ષક તાલીમ શિબિરમાંથી ઉતીર્ણ થયાં છે. શ્રીદ્વૈષ શ્રી બાલકૃષ્ણભાઈ લોઢિયા, આદરણીય શ્રી હૃમેશ કેપીટાન અને આદરણીય શ્રી કમલેશ કુંજબિહારી દવે પરિવારોનાં સૌજન્ય અને સેવાથી ટોરન્ટો (કેનેડા)ના સર્વે કાર્યક્રમો ખૂબ જ સારી રીતે સંપત્ત થયા. શ્રી વિષ્ણુ મંદિરમાંના આયોજન માટે આદરણીય ડૉ. દૂબે (સુપ્રસિદ્ધ કાર્ડિયક સર્જન) તથા યુનિવર્સિટી ખાતે તા.૨૫-૬ અને તા.૨-૭ના રોજ આયોજયેલ ભવ્ય સમારંભો માટે શ્રી અભિનવ શર્મના ઋષી રહીશું.

તા.૩૪ જૂન નિર્જણા એકાદશીની મોડી સાંજે પૂજય સ્વામીજી નેવાર્ક (અમેરિકા) જવા રવાના થયા હતા. ઊં શાંતિ.

વિઝાપ્તિ

અનેક ભક્તો દિવ્ય જીવન સંઘની પ્રવૃત્તિઓ સાથે અનેક વર્ષોથી સંકલાયેલા છે. તેઓને સદ્ગુરુદેવ શ્રી સ્વામી શિવાનંદજી મહારાજ, પરમ ગુરુદેવ શ્રી સ્વામી ચિદાનંદજી મહારાજ તેમજ પૂજય શ્રી સ્વામી અધ્યાત્માનંદજી મહારાજ સાથેના અનેક જીવન પ્રસંગો-અનુભવોનું ભાથું હશે. તેનો લાભ પણ અન્ય દિવ્યાત્માઓને મળે તે હેતુથી સૌને વિનંતી કરવામાં આવે છે કે જેઓની પાસે આ સંદર્ભની સામગ્રી, ફોટોઓ કે પોતાના સ્વાનુભવો હોય તે અતેના કાર્યાલયમાં મોકલશે તો તેનો અને સંગ્રહકરી તેમાંથી સંપાદક મંડળને યોગ્ય લાગશે તેને પ્રસિદ્ધી આપવામાં આવશે.

- સંપાદક

વृतांत

દિવ્ય જીવન સાંસ્કૃતિક સંઘ, અમદાવાદ : શિવાનંદ

આશ્રમ, અમદાવાદ ખાતે પ્રારંભિક અને દૈનિક ચાલતા નિયમિત યોગાસન વર્ગોમાં ૪૦૦થી વધુ યોગ જિજાસુઓએ લાભ લીધો. રેઈકીના પ્રથમ અને દ્વિતીય બંને ચરણના વર્ગોમાં આ માસે અનુકૂળ તર અને ૩૦ આશ્રમના રેઈકી પ્રશિક્ષણના અગિયાર વર્ષમાં પ્રથમ ચરણમાં આજદિન સુધી ૨૮૬૮ અને દ્વિતીય ચરણમાં ૧૧૬૨ કુલ મળીને ૪૦૩૦ જિજાસુઓએ લાભ લીધો. ડૉ. સેહલ અમીને રોગ નિવારણ સંબંધી યૌંગિક સલાહ કેન્દ્રમાં નિયમિત સેવાઓ આપે છે. નારાયણ સેવા મારફતે બાળકોને આધાર વિતરણ અને વિશ્વનાથ સેવા કેન્દ્રના માધ્યમે ૬૦૦ કિલો ઘઉંનું વિતરણ કરવામાં આવ્યું. દૈનિક સત્સંગ અને મંદિરોમાં પૂજા અર્થના નિયમિત થાય છે. આ માસે વટસાવિત્રી અને સોમવતી અમાસ નિમિત્તે શ્રી વિશ્વનાથ મંદિરે વિશેષ પૂજાઓ અને અભિષેકાત્મક લધુરૂપો સંપત્ત થયો.

રથયાત્રાના પવિત્ર દિવસે દર વર્ષની જેમ હર્ષાલ્લાસ સાથે ભગવાન શ્રી જગન્નાથજી, શ્રી સુભદ્રાજી અને શ્રી બળરામજીને ચાંદીના સિંહાસન સાથે ઊઠલારીમાંથી તૈયાર કરેલ રથમાં બેસી આશ્રમ પરિસરમાં યાત્રાર્થે ફરવા નીકળ્યા ને સર્વે હાજર ભક્તોએ પ્રભુના દિવ્ય સાંનિધ્યનો લાભ લીધો. આ પવિત્ર દિવસે શ્રી શ્રી અષ્ટલક્ષ્મી માતાજીના દિવ્ય

સાંનિધ્યમાં શ્રી લક્ષ્મી હોમ સંપત્ત થયો.

પૂજય સ્વામીજીના વિહેશગમનની પૂર્વ સંધ્યાએ મળેલ પ્રથમ કારોબારી મિટિગમાં નક્કી થયા મુજબ આ મહિને બીજી અને ચોથા રવિવારે કારોબારી સંભ્યો આશ્રમમાં મળ્યા અને આશ્રમ સંબંધિત આગામી પ્રવૃત્તિઓ અને કાર્યક્રમ સંબંધિત ચર્ચા-વિચારણાને અંતે યોગ્ય નિષ્ણયો લઈ તે મુજબ કાર્યવાહીનો પ્રારંભ કરવામાં આવ્યો. જ્યારે ચોથા રવિવારે સૌ કારોબારી સંભ્યો તેમના પરિવાર સાથે આશ્રમ આવ્યા અને સૌએ સાથે ભોજન માણ્યું.

ઉદ્માનપુરા શાખા : શુરૂ પાદુકા પૂજા દર મહિનાના પ્રથમ રવિવારે જયશ્રીબેન ઢાકર કરાવે છે. તે પ્રમાણે તા. ૧૦-૫-૦૮ના રોજ કરી તે દિવસે સો સંભ્યો હાજર રવા અને જનરલ બોડી મિટિંગ પણ કરી. બધા સંભ્યોને ભજન અને ભોજન કરાવ્યું. તે દિવસે રૂ. ૧૦૫૦ ગુરુદક્ષિણા આવી અને રૂ. ૩૦૦૦ શ્રી મૂળયંદભાઈએ દાન તરીકે આચ્યા અને તેના ખર્ચથી બેંગાં કાર્યક્રમ સરસ રીતે પત્યો. શ્રીમતી રૂપાબેન મજમુદારે રેકી વિશે સરસ રીતે બધાને સમજાવ્યું. શ્રી હરગોવનભાઈ પેટેલે ‘ભારતનું ભાવ’ વિશે જ્ઞાનપૂર્વક આલોચના કરી. દિવ્ય જીવન સંધ અમદાવાદને રૂ. ૫૦૦૦/- નું પુસ્તક પ્રકાશન શિવાનંદ કથામૂત્ત માટે અનુદાન આપ્યું.

આગામી ઉત્સવોની રૂપરેખા

(૧) શ્રી ગુરુપૂર્ણિમા ઉત્સવ : તા. ૭-૭-૨૦૦૮, મંગળવારના રોજ શ્રી ગુરુપૂર્ણિમા સત્સંગ તથા શ્રી ગુરુપાદુકા પૂજન સાંજે ૬-૦૦ થી ૮-૦૦ અને ભંડારો રાત્રે ૮-૦૦ થી ૯-૦૦ કલાકે.

(૨) આરાધના દિન ઉત્સવ : તા. ૧૬-૭-૨૦૦૮, ગુરુવારના રોજ બ્રહ્મલીન સદ્ગુરુદેવ શ્રી સ્વામી શિવાનંદજી મહારાજના ૪૮મા મહાસમાપિ દિન નિમિત્તે સત્સંગ તથા શ્રી ગુરુપાદુકા પૂજન સાંજે ૬-૩૦ થી ૮-૦૦ કલાકે.

(૩) પવિત્ર શ્રાવણ માસ : તા. ૨૩-૭-૨૦૦૮, ગુરુવારથી તા. ૨૦-૮-૨૦૦૮, ગુરુવાર સુધી ભગવાન શ્રી વિશ્વનાથ મહાદેવની આરાધના, પૂજન, અર્થન, અભિષેકાત્મક અને હોમાત્મક લધુરૂપો દ્વારા કરવામાં આવશે. જે ભક્તો આ સમય આત્મઉત્કર્ષ તથા અભ્યુદયના પવિત્ર કાર્યમાં ભાગ લેવા માગતા હોય, છતાં રૂબરૂ આવી શકતા ન હોય; પણ તેમના વતી આ પૂજાઓ કે યજા કરાવવા માગતા હોય તેમણે નીચેના સરનામે સંપર્ક કરવા વિનંતી. મંત્રીશ્રી, શ્રી દિવ્ય જીવન સાંસ્કૃતિક સંઘ, શિવાનંદ આશ્રમ, જોધપુર ટેક્નીકિલ્સ : ૦૭૯-૨૬૮૬૧૨૩૪, ફોન : ૦૭૯-૨૬૮૬૨૩૪૫ સમગ્ર શ્રાવણમાસ દરમિયાન દરરોજ સાંજે ૬-૦૦ થી ૭-૦૦ કલાક સુધી ‘શ્રી શિવપુરુષાં કથા’ પ્રવચન શૂંખલા આદરણીય શ્રી શાસ્ત્રી દિવાકરજીના શ્રીમુખે યોજાશે. સૌને લાભ લેવા વિનંતી.

પૂજાઓની વિગત : ૧. અભિષેકાત્મક લધુરૂપ (દર સોમવારે) આશ્રમ તરફથી, ૨. સવાલક બીલીપત્ર અર્થના, ૩. અભિષેકાત્મક લધુરૂપ (ગમે તે દિવસે), ૪. વિશેષ પૂજાઓ, ૫. રૂપાભિષેક પૂજા, ૬. પ્રદાન પૂજા, ૭. શ્રી પાર્શ્વવેશર પૂજા, ૮. શિવઅષ્ટોત્ર અર્થના,

૯. બ્રહ્મભોજન, ૧૦. શિવભોગ પ્રસાદ, ૧૧. હોમાત્મક લધુરૂપ યજણ (શ્રાવણી અમાવાસ્યા)

(૪) શ્રી જન્માષ્ટમી ઉત્સવ : તા. ૧૪-૮-૨૦૦૮, શુક્રવારના રોજ શ્રી કૃષ્ણ જન્મોત્સવ પ્રસંગે સંગીતરત્ન શ્રી નયન પંચોલી દ્વારા ‘શ્રીકૃષ્ણ રસામૃત’ રાત્રે ૮-૦૦ થી ૧૨-૦૦ સુધી.

(૫) શ્રી સ્વામી ચિદાનંદ સ્મૃતિ વ્યાખ્યાનમાણા : તા. ૧૪ થી તા. ૧૮ ઓગસ્ટ, ૨૦૦૮ સુધી દરરોજ સવારે ૭-૦૦ થી ૮-૦૦ સુધી ‘કર્મયોગ રહસ્ય-ગીતા’ તથા સાંજે ૬-૩૦ થી ૮-૦૦ સુધી ‘વિશેક ચૂડામણિ’ પ્રવક્તા પદ્મદર્શનાર્થી ડૉ. શ્રી સ્વામી મુક્તાનંદજી મહારાજ (શ્રી હરકેશપુરી આશ્રમ, તોડરપુર, રાજસ્થાન)

(૬) પૂજય ગુરુભગવાન શ્રીમત્ સ્વામી ચિદાનંદજી મહારાજની પ્રથમ પુષ્યતિથિ આરાધના ઉત્સવ : તા. ૧૮-૦૮-૨૦૦૮, મંગળવારના રોજ શ્રીગુરુપાદુકાપૂજન સવારે ૮-૦૦ થી ૮-૦૦ કલાકે.

(૭) શ્રી શ્રાવણી અમાવાસ્યા : તા. ૨૦-૮-૨૦૦૮, ગુરુવારના રોજ બ્રહ્મલીન સદ્ગુરુદેવ શ્રી સ્વામી શિવાનંદજી મહારાજનો ૧૨ રમો જન્મોત્સવ તથા બ્રહ્મલીન શ્રી સ્વામી પવિત્રાનંદજી મહારાજની ૧૬મી પુષ્યતિથિ પ્રસંગે સત્સંગ તથા શ્રી ગુરુપાદુકાપૂજન સાંજે ૬-૩૦ થી ૮-૦૦ કલાકે, ભંડારો સાંજે ૭-૩૦ કલાકે, ભંડારો રાત્રે ૮-૦૦ થી ૧૨-૦૦ કલાકે.

(૮) સદ્ગુરુદેવનો ૧૨ રમો જન્મોત્સવ : તા. ૮-૯-૨૦૦૮, મંગળવારના રોજ બ્રહ્મલીન સદ્ગુરુદેવ શ્રી સ્વામી શિવાનંદજી મહારાજનો ૧૨ રમો જન્મોત્સવ તથા બ્રહ્મલીન શ્રી સ્વામી પવિત્રાનંદજી મહારાજની ૧૬મી પુષ્યતિથિ પ્રસંગે સત્સંગ તથા શ્રી ગુરુપાદુકાપૂજન સાંજે ૬-૩૦ થી ૮-૦૦ કલાકે. નારાયણ સેવા.

ટાઈટલ-૧

અંદર જુઓ

તમારી અંદર ભગવાન છુપાઈને બેઠા છે. તમારી અંદર અમર આત્મા છે. તમારી અંદર અખૂટ આધ્યાત્મિક ખજાનો છે. તમારી અંદર આનંદનો સમુદ્ર છે. તમે જે નાશવંત ઐન્દ્રિક પદાર્થોમાં સુખ મેળવવા નિષ્ફળ પ્રયત્ન કરો છો, તે સુખ શોધવા માટે તમે અંદર જુઓ. તમારા આત્મામાં કે પરમાત્મામાં શાંતિથી વિશ્રામ કરો. બધું જ તેમનાં ચરણોમાં સમર્પિત કરો. તમારો અહંકાર તેમનાં ચરણોમાં મૂકી દો અને હળવા થઈ જાઓ. તે તમારી પૂરેપૂરી સંભાળ લેશે. તે તમારા માટે ગમે તે અને બધું જ કરશે. અભ્યાસ કરો, અનુભવો. પરમ આનંદ અનુભવો.

- સ્વામી શિવાનંદ

ટાઈટલ-૪

તમારી જતનું ઝપાંતર કરી નાખો

તમે બુદ્ધ જેવા કલણામય બનો, ભીખ જેવા પવિત્ર બનો, હરિશ્ચંદ્ર જેવા સત્યવાદી બનો, ભીમ જેવા બહાદુર બનો. તમારી આંખો કલણાથી જુઓ. તમારી જીભ મધુર બોલો. તમારા હાથનો સ્પર્શ કોમળ હો. તમારા કાન ભગવાનના યશનું શ્રવણ કરો. નીચે પડેલા અને દીન-દુભિયાઓને શોધો તથા તેમને આનંદિત કરો; થાક્યા વિના તેમની સેવા કરો અને તેમના જીવનમાં સુખનું કિરણ લઈ જાઓ.

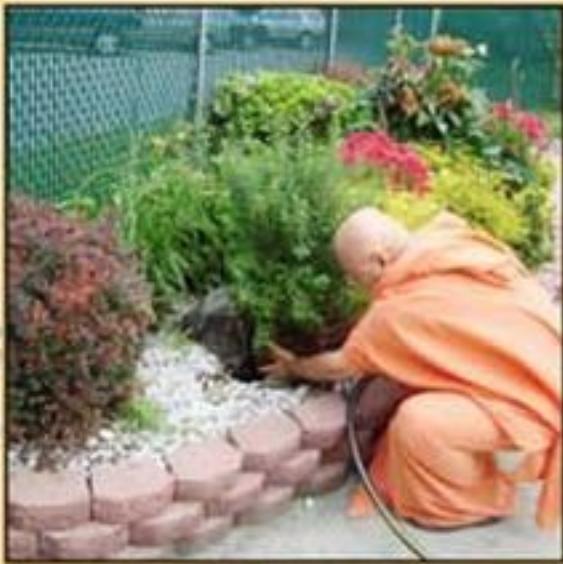
- સ્વામી શિવાનંદ

ટોમ્સ રિવર - ન્યુ જર્સી ખાતે વિકલાંગ વડીલોની હોસ્પિટલોની મુલાકાતે પૂજ્ય સ્વામીજી

શિવાનંદ આશ્રમ, અમદાવાદ ખાતે રથયાત્રા

વિકલાંગ વડીલોની હોસ્પિટલ ખાતે
 વૃક્ષારોપણ કરતા પૂજ્ય સ્વામીજી

કુલ કુમલ યોગ, ન્યુ જર્સી ખાતે પૂજ્ય સ્વામીજી

તમારી જાતનું રૂપાંતર કરી નાખો

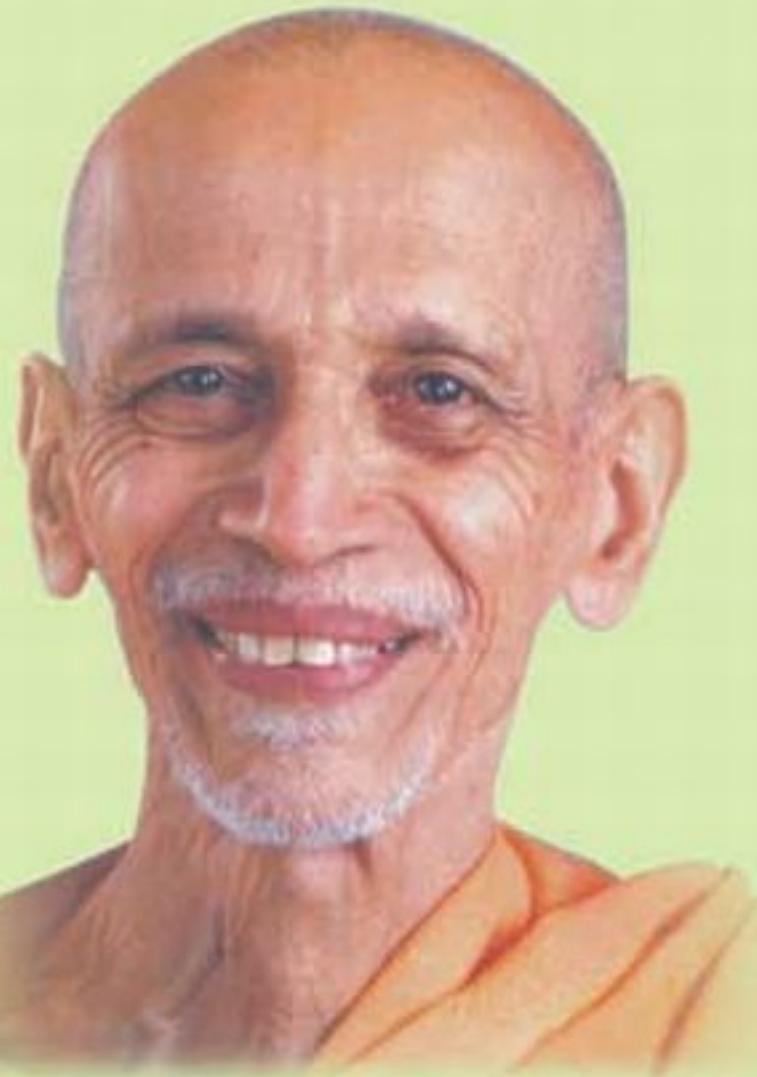
તમે બુદ્ધ જેવા કરુણામય બનો, ભીષ જેવા પવિત્ર બનો, હરિશ્ચંદ્ર જેવા સત્યવાદી બનો, ભીમ જેવા બહાદુર બનો. તમારી આંખો કરુણાથી જુઓ. તમારી જીબ મધુર બોલો. તમારા હાથનો સ્પર્શ કોમળ હો. તમારા કાન ભગવાનના ચશનું શ્રવણ કરો. નીચે પડેલા અને ઢીન-દુખિયાઓને શોધો તથા તેમને આનંદિત કરો; થાક્યા વિના તેમની સેવા કરો અને તેમના જીવનમાં સુખનું કિરણ લઈ જાઓ.

- સ્વામી ચિદાનંદ

ॐ

શ્રીમતુ સ્વામી ચિદાનંદજી મહારાજ

સ્મૃતિ વ્યાખ્યાન

પૂજ્ય શ્રીમતુ સ્વામી ચિદાનંદજી મહારાજના

પ્રથમ પુણ્યતિથિ આરાધના પર્વ

શ્રીમતુ સ્વામી ચિદાનંદજી મહારાજ સ્મૃતિ નવ-વ્યાખ્યાન શ્રેષ્ઠી

શુક્રવાર, તા. ૧૪ ઓગસ્ટથી મંગળવાર તા. ૧૮ ઓગસ્ટ, ૨૦૦૮ સુધી

દરરોજ સાંજે ૬.૩૦ થી ૮.૦૦ સુધી “વિવેકચૂડામણિ” પર તથા

શનિવાર, તા. ૧૫ ઓગસ્ટથી મંગળવાર તા. ૧૮ ઓગસ્ટ, ૨૦૦૮ સુધી

દરરોજ સવારે ૭.૦૦ થી ૮.૦૦ સુધી “કર્મયોગ રહસ્ય-ગીતા” પર

પ્રવક્તા : ખડુદર્શનાચાર્ય ડૉ. શ્રી સ્વામી મુક્તાનંદજી મહારાજ

(શ્રી હરકેશપુરી આશ્રમ, તોડરપુર, રાજ્યસ્થાન)

સ્થળ : શિવાનંદ આશ્રમ, ઈસરો સામે, સેટેલાઈટ, અમદાવાદ-૧૫

પીયુષ ટેસાઈ • શ્રેયસ પંડ્યા
કાંવીનર, સ્મૃતિ વ્યાખ્યાન

નિમંત્રક

પ્રવીણ પટેલ, કાર્યકારી પ્રમુખ

શ્રી દિવ્ય જીવન સાંસ્કૃતિક સંઘ,
શિવાનંદ આશ્રમ, અમદાવાદ